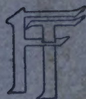

Presented to the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
by
Professor George Bisztray

CHOLNOKY VIKTOR

AZ ALERION-MADÁR VÉRE

ELBESZÉLÉSEK

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda
1912

Ára 4 korona

A **Franklin-Társulat** kiadásában **Budapesten** (IV., Egyetem-u. 4. sz.) megjelent és minden könyvkereskedésben kapható:

Baksay Sándor. **Szeder-indák.** Elbeszélések. Második kiadás	K 4.—
Vászonkötésben	« 5.60
— **Gyalog ösvény.** Elbeszélések. Három kötet. Vászonkötésben	« 6.—
Bálint Imre. **Keleti képek.** (Utirajzok.)	« 3.20
Barabás Abel. **A jövő évtized regénye.**	« 4.—
Bársony István. **Visszhang.** Elbeszélések. *Neogrády* Antal és *Goró* Lajos rajzaival	« 3.—
— **A szerelem könyve**	« 3.—
Beniczkyné Bajza Lenke. **A fátyol titka.** Regény. Második kiadás	« 2.—
Diszes kötésben	« 3.—
— **Végzetes tévedés.** Regény két kötetben K 4.—, diszes kötésben	« 6.—
— **Az élet könyve.** Regény K 2.40, diszes kötésben	« 3.40
— **Hiuság.** Regény két kötetben K 3.20, diszkötésben	« 5.20
— **Késő szerelem.** Regény. *Richter* A. rajzaival K 3.—, diszes köt.	« 4.—
Berczik Árpád. **A figyelmes férj** és más elbeszélések	« 3.—
Cholnoky Viktor. **Tammúz.** Elbeszélések	« 4.—
Csiky Gergely. **Az Atlasz-család.** Regény	« 4.—
Dóczi Lajos. **Carmela. — Kis Murányvár. — Pensum.**	« 4.—
Diszkötésben	« 7.—
— **Beszélyek és vázlatok** K 4.—, diszkötésben	« 7.—
Gabányi Árpád. **A művészet nyomorultjai.** Regény. 2 kötetben	« 4.80
Gyarmathy Zsigáné. **Zúdorék.** Reg. *Neogrády* A. 26 eredeti rajzával	« 4.—
— **Az uj hajtások.** Regény. *Goró* Lajos eredeti rajzaival	« 2.40
Gyulai Pál. **Egy régi udvarház utolsó gazdája.** *Dörre* Tivadar rajzaival. IV. kiadás K 2.80, diszkötésben	« 4.—
— **Nők a tükör előtt.** *Feszty* Árpád rajzaival. Harmadik kiadás	« 3.—
Diszkötésben	« 5.—
— **Vázlatok és képek.** Második kiadás K 5.—, diszkötésben	« 7.—
Hegedüs Sándor ifj. **Os szerelem**	« 2.—
Herman Ottóné. **Ember volt...** és egyéb elbeszélések	« 2.80
Isaák Márth**a**. **Bilincsek.** Regény	« 3.20
Iványi Ödön. **A püspök atyafisága.** Regény. 2 kötet. 3. kiadás	« 6.—
Jakab Ödön. **Élet.** Elbeszélések	« 2.—
— **Falu.** Elbeszélések. *Kimnach* László rajzaival	« 4.—
Diszes kötésben	« 5.60
— **Pihenő.** Elbeszélések. *Neogrády* Antal rajzaival	« 4.—
Diszes kötésben	« 5.60
— **Komédiák.** Elbeszélések. Több szövegképpel	« 4.—
Diszes kötésben	« 5.60

AZ ALERION-MADÁR VÉRE.

ELBESZÉLÉSEK.

IRTA

CHOLNOKY VIKTOR.

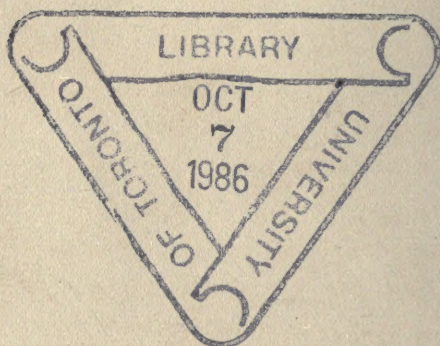

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1912.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

AZ ALERION-MADÁR VÉRE.

ELSŐ FEJEZET.

(Elmondja Joscelyne d'Aufreville, a toulousei gróf egyik udvari mesemondója.)

Most, hogy megérkeztek a Szentföldről a nagy szerencsétlenségek hírei, el sem hiszitek nekem, ha elmondom, hogy régen, hajdan, de azért talán még nem is száz esztendővel ezelőtt dicsőség és győzelem is koszorúzta a keresztény fegyvereket azon a földön, a melyen a mi Urunk Jézus Krisztus vérével és feltámadásával váltotta meg az öröklő bűntől az emberiséget. Nem hisz a szomorú ember a régi örvendezéseknek, talán nem hiszitek el az én mesémet sem most, hogy megjöttek a szomorú hírek. Barbarossa Frigyes császár belefulladt a Kalükadnosz sebes folyású patakjába, a melyet a pogány Szálefnek nevez. Ugyanaz a pokolforrásban is jéghidegen fakadó víz ez, a mely régi kró-

nikák tanuságtétele szerint kioltotta Alexandrosz M. fiatal életét is, ámbár sokan mondják róla, a ki Jupiter Ammon fogadott fia volt, hogy nem annyira a víz, mint inkább a bor ölte meg már harminczkét esztendős korában. Az aggastyán Barbarossát is ugyanaz a víz vitte el, mint a fiatal Alexandroszt, ott Szeleukia rosszlelkek-lakta barlangjai mellett, de talán még nagyobb a kereszténység kára, hogy a szilajlelkü Cortelyon Rikárd király sem tudta befejezni a nagy fogadalmat és most, visszatérve a Szentföldről, czudar rabságban sínylik. Ámbár úgy mondják a hírekkel hazatért génuai hajósok, meg a velenczések, hogy Cortelyon inkább csak hóditásra, mint megtartásra született. Mert több az ő lelkében a rakonczátlan indulat és a megférhetetlenség, mint az a komolyság és a higgadtság, a mi a Bohemundéban, meg a vele ment normann lovagokban volt, a kik száz esztendővel ezelőtt nemcsak kiverték a pogányt, a vad szeldsukot, meg a feketenézésű khámitát, a mi Urunk lábanyomaitól megszentelt földről, hanem királyságot

is alapítottak ott, mert csak az áhitatos lelkü lotharingiai úr, Bouillon Godolfréd volt anynyira elragadott lelkű, hogy nem akart aranykoronát viselni ott, a hol a Megváltó töviskoronát viselt. A többiek, a normannok különösen, tudták, hogy a jámborság mellé erő is kell.

Hajh, Godofréd és Bohemund, hajh, te pajzsot keresztülvágó Vermandois Hugó gróf, te Guiscard ivadéka, Tankréd lovag te, — de jó visszaemlékezni rátok a szomoruság mai napjaiból.

Azok voltak csak a hősök, azok voltak csak az igazi vitézek. Ha a hóbortos Remete Péter barát, az egygúnyáju Sansavoir lovag a leiningeni Emikó gróf sok szemetet vitt is magával, az csak jól esett a mi földünknek, mert kitakarodott tőlük, de a nagyszelídségü Godofréd, meg a te nagy ősöd grófom, a halhatatlan emlékü René gróf, azután Chartresi István, meg a normandiai Róbert, a hóditó angol királynak a fia a lovagok legszebb virágszálait vitték magukkal keresztül Magyarországon, át a bolgárok föld-

jén, végig a rosszgondolkozásu bizánczi Alexiusz birodalmán le egészen Sziriába. Sok nevet tudnék nektek most elmondani, sok olyan nevet, a melyeknek csak hallatára is kivirágzanék arczotokon a dicsőségre való vágyakozás piros rózsája, de nem is akarom a sziveteket a kihúnyt glória szomoruságával megbolygatni.

Meg azután: csak egy lovagról szól most a történetem.

A mikor Dorileumnál a keresztes sereg megnyerte az első döntő diadalt, Godofréd elindult Antiókia felé, de a testvére, Balduin, Edesszának fordult és vele tartott egy nagyon kemény, nagyon szilajlelkü franczia lovag is, a Malpertuix uradalom ura, Guidó.

A rekkenő nap hevétől megpihenőre valahol árnyékot keresett az elkalandozó csapat s a vén, ránczosképü, mogorvanézésü kurd, a kit felfogadtak, hogy vezesse őket' el is jutott velük olyan helyre, a hol egynéháy csenevész fa, meg egy kis bozót valami árnyékot adott nekik. Itt lepihentek, végigfeküdtek a forró földön, a mely mégis csak

hűsebb volt, mint a levegő és ki aludt, ki meg álmodozott közülük. Csak az egy Guidó lovagot nem engedte pihenni a földnél, levegőnél forróbb vére, az a gyilkos keresésvágy, az a belső nyughatatlanság, a mely benne fészkel némely fajta embernek a vérében.

Kiment a bozót szélére, magával vitte a hosszunyelü, vékonyhegyü dárdáját is és körülnézett. Isten tudja, mit keresett, de az első, a mire rátalált, a vén kurd vezető volt. Az ott ült, a piszkosfehér burnuszába belegömbölyödve a napon, mert azt mondják, szavukkal nem játszó emberek is, hogy ez a fajta olyan mint a gyik, sohasem elég neki a meleg, meg a napsütés.

Guidó lovag csak egy pillantást vetett rá, azután felnézett a kopott, szikkadólevelü, hőségtől fáradt fáknak a koronájára. És egyik seprőformáju pálmának a széles levelén ott látott ülni egy madarat. Nem volt nagyon szép madár, csak sárgás volt a tolla, pecsenyének sem bőségesnek igérkezett, de Guidó lovag mégis csak megvágyakozott rá

valahogyan és felemelte a dárdáját, hogy lehajítja onnan a fáról. Kellett neki, mert olyant még senki sem látott előbb közülünk, azt a madarat addig csak azok a meseországból való emberek ismerték. Felemelte a dárdát és hajításra készült, a mikor egyszerre csak megszólalt mellette a kurd:

— Azt a madarat ne bántsd.

Guidó lovag haragos indulattal, de kissé döbbenten is nézett vissza rá s azt kérdezte:

— Mi közöd hozzá? Miért ne bántsam?

— Mert az a madár énekel, — felelte a kurd. — Annak a madárnak alerion a neve. És megátkozott az, a ki az alerion-madarat bántja.

Guidó nagyot nevetett a pogány babonára s kieresztette kezéből a dárdát. Az hozzáütött a madárhoz, de úgy látszik, csak megszárnyazta, mert az alerion felröppent a pálmafa széles leveléről és valami vad, szinte emberhangu sikoltást, valami kétségbeesett, tébolyodott éneket hallatva szárnyaszegetten is elszállt és beleveszett valahova a kápráztató napsugárba.

Guidó ott állt a pálmafa alatt, nézett az elszálló madár után s ekkor a még mozgó, széles falevélről három meleg csepp hullt alá. A megsebzett alerion-madárnak három csepp vére. Az egyik csepp Guidó lovagnak a jobb kezefejére esett, a másik a balszemébe, a harmadik pedig a homloka közepére...

Másnap a Balduin serege elindult megint Edessza felé, de a nyughatatlan lelkü Guidó lovagnak már velük sem volt maradása, elvisszakalandozott a fősereghez, ott volt Antiókia ostrománál is, de a mikor Kerboga, a mosszuli emir nagyon kezdte már szorongatni a kereszténységet, akkor a menekülőkkel együtt ő is visszafordult s átkelve a tengeren, ő is betegen s a velenczésektől kifosztogatottan érkezett meg a többivel együtt Sziczilia szigetére.

Nagyon beteg volt. A szeme fájt, a két fehér mandulája fölött is, alatt is vörösre, véresre duzzadtan fordult ki a szemehéja. És rázta a láz. A mikorra Szicziliából hazavergődött ide Francziaországba, félig már

meg volt vakulva, így vitték haza hordozóágyon a kastélyába, ahol azután valamelyik tisztjének a leánya, a Généviève ápolgatta. Azt a rommá vált lovag feleségül vette és az szült neki egy fiúgyermeket. De azt a gyermeket Guidó lovag már nem láthatta, mert egészen kialudt a szeme és csak akkor kezdett el látni megint, a mikor már az örök világosság fényeskedett néki...

Mert halljad meg grófom és halljátok meg ti urak, magam is énekes vagyok, tehát tudom, hogy így jár mindaz az ember, a ki bár szenvedelemtől, bár ösztöntől indítva bántja az énekes madarat, az alerion-madarat.

MÁSODIK FEJEZET.

(Scarron abbé levele D'Avricourt Diána kisasszonyhoz.)

Önt feleségül kérik, ma déesse, és ön tőlem kér tanácsot, hogy férjhez menjen-e vajjon és odaadja-e a kezét és a szivét Des Maupertuis úrnak, a ki kéri. Megvallom, hogy a felelettel éppen olyan zavarban vagyok, mint

szoktam lenni, a mikor a szakácsom azt kérdezi tőlem, hogy vajjal csinálja-e a spárgát, vagy pedig sósvízben főzve tejfellel. Mind a kétféle módon annyira szeretem, hogy ép úgy nem tudok neki határozott választ adni, mint a hogyan most érzem, hogy csupán csak rossz tanácsot adhatok önnek. Éppen azért tehát kétféle tanácsot is adok és nagyon kérem, hogy vagy az egyiket, vagy a másikat fogadja meg, mert mondom, mind a kettő rossz, de ingyen csak jó tanácsot adnak s a mit ingyen adnak, az semmit sem ér.

Tehát az első tanácsom a következő. Mindenesetre menjen férjhez Des Maupertuis úrhoz, mert nagyon előkelő családból származik, az ősei már a keresztesháborúk idejében jelentékeny szerepet játszottak és a czimerükön Palesztinából három rigó-madarat hoztak haza. Képzelje csak el, három madarat, vagyis három aleriont, a hogyan tudós barátom Reveillac lovag, a kitünő heraldikus mondaná. Az ősi vagyonuk nagyobbik része is megvan még, vi-

szont pedig a D'Avricourt-vagyon, ne vegye rossz néven tőlem ezt az újabb gasztronómiai hasonlatot, úgy elolvadt már, mint a spárgára öntött vaj. Azonkívül Maupertuis úr mint férfiszépség is számot tesz. Daliás a termete, csillogó a szeme, elragadó az öltözködése módja. Beszélni pedig csaknem olyan elmésen tud, mint Pocquelin, a szinész s a beszédhez, a mesemondáshoz ép olyan állandó kedve van, mint Lafontaine úrnak. Legyen a felesége.

A másik tanácsom ellenben a következő. A világért se menjen férjhez Des Maupertuis úrhoz, mert ez az ember először is rövidlátó. Sőt, akárhogy csillog is a szeme, félig vak. A rosszul látó embertől pedig félni kell, mert ezek, miután nem képesek már meglátni a külső világ valóságait, önnönmagukba néznek bele, ott új, különös világot látnak meg s ezt a világot akarják rákényszeríteni az egészséges szemü környezetükre is. Ez pedig — majd meglátja, hogy valamikor igazam lesz, vagy itt, vagy odaát Angliában — nem is a poklot jelenti, hanem annál is na-

gyobb kínszenvedést: az elveszett paradicsomot.

És most a paradicsomról jut eszembe, hogy önnek már csak azért sem szabad férjhez mennie Des Maupertuis úrhoz, mert ő fiatalabb korában nagyon szerette a sauce aux tomates-al készült fiatal szárnyaspecsenyét. A sauce aux tomates-nak pedig — a mint ön bizonyára nem tudja, — ugyanaz a hatása van a férfiakra, mint a szarvasgombának, vagy pedig a spanyollégy zamatjával illatosított füszeres bornak. Ez lehet az oka bizonyára annak is, hogy Des Maupertuis úrnak a jobb keze állandóan reszket. Valami görcsös rángatódzás van benne, a mi — ne nevessen ki ezért a bolond képzelődésért, — rám azt a hatást teszi, mintha láthatatlan toll volna a kezében. Éppen úgy vonaglik a keze, mint azé az emberé, a ki már írni akar, de még nem tudja, hogy mit írjon. Már a kezében van valami láthatatlan toll, de még hiányzik belőle a tinta. Az én apámnak is így rángatódzott a keze és lássa, én mind a két kezemre szélütött vagyok.

Kezdődő betegség lehet az Des Maupertuis úrnál. A világért se legyen a felesége.

Fogadja inkább az én hódolatomat és egye a spárgát bőjtös napon tejfellel, vasárnap vajjal, Úrnapján pedig, a mikor még nagyon fiatal, egy kis zsemlyemorzsát is reszeltessen rá.

HARMADIK FEJEZET.

(Egy bohózatiró naplójából.)

Abban az időben Duchenier igazgatta a Porte St. Michel szinházat és talán nem leszek nagyon szerénytelen, ha megvallom, hogy Sardou, azután az én Raoul barátom, meg jómagam voltunk a legnagyobb erősségei. A többbi darabja mind sorra bukott, mi azonban minden szezónban megcsináltunk egy-egy olyan valamit, a mit az én időm szinházi frazeológiájával még kasszadarabnak neveztek.

Bár tisztelem szegény Duchenier barátom emlékét — Montpellierben és gyomortágulásban halt meg szegény, — mégis meg kell

vallanom, hogy a mi a tantiémeket illeti, e tekintetben nem volt valami nagyon bőkezű, ellenben nagyon sokat adott az asztalára és szívesen látott bennünket is, más tollat vagy ecsetet forgató embereket is az asztalánál. Hogy úgy mondjam: szívesebben fizetett bennünket matelot-val meg périgordi szarvasgombával, mint készpénzzel.

De a társaság, a mely nála össze szokott gyülekezni, valóban válogatott volt. Az ő házában ismerkedtem meg C.-vel, a kitünő költővel is. Ez az ember maga volt a megtestesült líra és sajnos éppen azért nagyon rossz viszonyok között élt. Mert a líra ma már Olaszországban is csak száz centesimit ér és néha úgy tűnik fel előttem a dolog, hogy mégis csak jobbak voltak a régi jó pápai soldok és bajaccok, ámbár nem vagyok klerikális, sőt boulangeista sem.

Másik figyelemreméltó vendége volt Duchenier asztalának Maupertuis, a nagy romancier. Én őt már ismertem régebbről, a mikor ő még csak chroniqueur volt a «Cricri» szerkesztőségében, a hova én meg apróbb szin-

házi hirecskéket, tudják, afféle ingyen panamákat hordoztam be. Maupertuis már akkor meglehetősen exaltált ember volt és sokszor czivakodott a kiadóval, a ki nagyon reá volt szorulva, tehát gyalázatosan fizette, nehogy Maupertuis ezt észrevegye. Emlékszem, hogy a gázláng helyett mindig gyertyát követelt, mert, a hogyan mondta, az erős fény bántja a fájós, szenvedő szemét. S az a szokása volt, hogy egyenesen az ágyból jött be a szerkesztőségbe s kezdetben órák hosszat nem dolgozott semmit, csak dohányzott és különféle stimulancziákat ivott. Akárhogyan tépte is a hiányzó kézirat miatt a gérant a haját, ő csak azt felelte rá:

— Nem vagyok én katonatiszt, hogy mindjárt felkelés után egészséges legyek. Nekem reggel (ez a reggel rendesen délután öt órakor volt) fáj a szemem, reszket a kezem és kábult a homlokom. Várjanak.

És vártak rá.

Azután megírta a nagy regényét, a mivel egyszerre gazdag emberré lett, de akkor már nem angoszturát ivott, hanem étert és

egyre-másra szedte az orvosságot. Felkeléskor akkora adag morfiumokat mint Daudet, lefekvés előtt meg hol brómot, hol klorált s azt hiszem, ha az aszpirin meg a veronál akkor már fel lett volna találva, azokat is szedte volna, mert állandóan fejfájásról és álmatlanságról panaszkodott.

Később azután elmaradt a Duchenier souperjairól is, sőt elhagyta Párist is, mert emberkerülővé vált. Elköltözködött Normandiába, yachtot vásárolt magának és a tengert járta, mert ott nem találkozott emberekkel. Mi, bizony, de körülbelül egész Páris is, csaknem egészen megfeledkeztünk róla,

Egy nap megint Ducheniernél ültünk együtt, a szokott kellemes társaság és Goncourt (az öregebb) valami szabad akadémia fantasztikus terveiről beszélt. Ekkor kinyilt az ajtó és Chayla, a «Cercle Autumnale» kedves arrangeurje lépett be rajta. Ő is szivesen látott vendég volt mindig Duchenier házánál, de ezuttal valósággal megdöbbentünk tőle, olyan dult és sötét volt az arcza.

— Mi baja van? — kérdeztük tőle mindnyájan csaknem egyszerre.

— Hírt hozok, — felelte Chayla rekedtes hangon.

— Honnan?

— Normandiából.

— Mi történt?

— Maupertuis meghalt. Megölte magát.

Sohasem tudtam még olyan kitünő felvonásvéget csinálni, mint amilyen erre támadt ott a szobában. Rémült arczok, megszegett lélegzetek, pedig hiszen, ha veszszük a dolgot, szegény Maupertuis már az élete két első felvonásával is kitünően előkészítette ezt a csattanót. Lassankint visszanyertük a hangunkat és Chayla ekkor töredezett szóval elmondta a történteket:

— A yachtján végzett magával, a sebesszárnyú «Alerion»-on...Kint, már a szabadabb tengeren, de még közel a parthoz... Csak a két hajóslegénye volt vele... Azok hozták vissza, halálra rémülten, a kikötőbe a yachtot és az egyikük először is értem szaladt... Siettem fel a hajóra, Maupertuis

ott ült lent a kajüt egyik vörösbársonyos oldalpadján, a jobb könyökére dőlve... Már nem volt benne élet... a bal szemébe lőtt, a vére felfecskendezett a homlokára s onnan lassu cseppekben pörgött alá a revolvert még mindig szorító jobb keze fejére... Fent az árbocz körül síróhangú madarak röpködtek és verték szárnyukkal a levegőt...

A társaság e szomorú hír hallatára természetesen rögtön feloszlott, elbucsuzkodtunk Ducheniertől, a mit én meglehetősen sajnáltam, mert úgy volt megbeszélve a dolog, hogy aznap este felolvasom a készülőfélben lévő «Toujours perdrix» czímű bohózatom második felvonását, de ebből persze nem lett semmi. Két hét mulva azonban a «Toujours perdrix» ragyogó sikert aratott a Porte St. Michelben.

A MEDVE.

(Két ember megy a téli erdőn keresztül, bent a Bakony szivében, valahol Jákó és Farkasgyepü között. A fák kopaszak, tehát a gyertyaszentelői napsugár annál csillogóbb fénynyel tud keresztültörni rajtuk, a továbbhaladók lába alatt nem hó csikorog, nem is avarlevél zörög, hanem a sárba fuladt barna fű czuppog és sziszeg. Meglehetősen meleg van és az ég olyan derüs és fellegtelen, mint valamely vidéki lapnak a nászrovata. Az egyik ember kerek Kossuth-kalapot, kurta lóden-kabátot, kopott, szürke pantallót és czugos czipőt visel, a duplapuska a csövével előre hanyagul lóg a vállán. A másik kanadai tökéletességgel van vadásznak öltözködve, a lábán daróczból készült sárjáró csizma, a testén cayote-perémből ácsolt testhezálló vadászbunda, a fején ellenben zöld tiroli kalap, a melyből hátulról a fajdkakastoll mellett akkora zergeszakáll szúr bele a levegőbe, hogy felkelthetné a «Kefekötők és Rokonszakmák Ipartestületé»-nek az összes irigykedését. Kezében a duplacsövü, dömöczkölt liégei fegyvert — az egyik csöve chokebored, — úgy tartja, mint Tartarin ama nevezetes algériai éjszakán, a mikor először lőtt oroszlán helyett bourriquot-t. Az első ember tehát Ferencz, a gyepüi

főerdész, a ki már harmincz esztendeje járja a Bakony rengetegét, a másik pedig DÉNES, a fővárosi ember, a ki lejött helyesebben feljött a Bakonyba vadászkirándulásra. Egy ideig némán ballagnak egymás mellett, azután megszólal)

FERENCZ. Ugyan, a jó Isten áldjon meg, akaszd már a válladra azt a puskát! Hiszen még abban a fókabőr-keztyüben is megfagy a kezed.

DÉNES (*megütközve néz rá*): Megfagy? Hiszen olyan melegem van, mint a második keringő után a buffetben szokott lenni.

FERENCZ. Csodálkozol rajta? Miért öltözködtél Cooknak? Lógasd csak fel azt a puskát, aztán töröld meg a homlokodat, ha ugyan nem rozmár-malpighirétegből készült még a zsebkendőd is.

DÉNES. A puskát? De hátha jön a medve?

FERENCZ. No, légy csak nyugodtan, még egy kis ideig nem jön. Majd ha fent leszünk valahol a gombási csárdánál...

DÉNES. A gombási csárdánál? Te Ferkó, hiszen ott meg a Patkó Pista, vagy a Renkó Kálmán jöhet!

Ferencz. Attól se félj! A Patkó rég elpatkolt már, a Renkó meg most Szamosujváron köt éppen olyan keféket, mint a milyent te szurtál oda a kalapod mellé. Nem kell itt félni semmitől, hiszen a Bakonyban vagyunk. Vesd csak a válladra azt a puskát, mert utóbb még elsül.

Dénes *(megnyugszik s visszanyeri kissé a jó kedvét.)* Tehát csakugyan nincs itt semmi komoly veszedelem?

Ferencz. Komoly veszedelem? Kedves barátom, a világon csak egyetlen egy komoly dolog van: a munka. A veszedelem, az legfeljebb tréfa, ha ugyan rá nem un az ember. A mikor nekem azt kell végig inspicziálnom, hogy a tavalyi irtásba nem legeltette-e bele a jákói sváb a tehenét, az a komoly dolog. Mert akkor ismernem kell fűt, fát, avarlevelet, patanyomot és sváb furfangot és meg kell vakarnom a fülem tövét és úgy vetnem egybe a tapasztalataimat, hogy kisüssem belőlük, történt-e gazság vagy pedig nem. Ha netán szegénylegénynyel találkoznék? Megemeli a süvegét,

aztán odább megy. Nem vagyok én a veszprémi Politzer, hogy kiraboljanak!

Dénes. De egyszer, úgy tudom, kirabolták a rostási földesurat is.

Ferencz (*felcsillan a szeme*). Hjah, barátom, akkor még szebb idők jártak! Akkor még az öreg Hajagos volt a pandurkapitány, neki hordták a Renkóék — mert a Pistának akkor már a Kilátóhegyen verte össze a szél a bokáját — a füstölt oldalast, meg a sólyi karczost. Mert, hidd el, nem igen rabolgattak ám ezek a legények egyebet, csak ételre s italra valót. És... (*elmerengve*) akkor még voltak medvéink is. (*Hirtelen oda fordul Dénes felé.*) Te! Tudod te azt, hogy hány medve van a Bakonyban?

Dénes (*zavarban*): Hm. Erről a tárgyról nem szólnak a minisztériumba érkező statisztikai kimutatások.

Ferencz. Hát: három. (*Az ujjával mutatja.*) Három. Mind a három személyes jó ismerősöm. Kettő közülök nőstény — tudod, az asszonyok mindig tovább élnek — de a Barabás, az hím. Az nehezebb is a másik ket-

tőnél, nem azért, mintha többet enne, hanem mivelhogy több belelövöldözött ólmot hord a bőre alatt. Ezzel egyszer csaknem össze is vesztem, mert megsértett a becsületemben, nézd csak *(a sebforradásos kezét mutatja),* de aztán csak odább engedtem az öreget, hiszen nem jó már a bőre bundának. Meg azután, tudod . . . mit pusztítsam a romantikát? A régi jó idők . . .

(Nagy, terebélyes, kopaszságukban is impozáns fákból álló pagonyba érkeznek. A fák egymásba borulásának valami keleti stílje van, a szó úgy visszhangzik köztük, mint az Alhambra oroszlánudvarán, a levelehullajtott cserfaágak egymás felé nyulnak s olyan szomoru bolthajtást vetnek a levegőbe mint az utolsó mór sóhaj. A két gyaloglón erőt vesz ez a hangulat és)

DÉNES *(felkiált):* Boabdil! Hol vagy Boabdil?

FERENCZ *(levette a vállából a puskát és a csövére támaszkodik):* Itt vagyok. Jaj nekem Alháma! *(Két csepp köny gördül az őszbecsavarodott fekete szakállára.)* Jaj nekem, Bakony! *(Csend.)*

DÉNES *(hogy mondjon valamit):* Gyönyörü lehet nyáron ez az erdő!

FERENCZ. Ez? Ez az erdő? Ez erdő? (*Véghetetlen szomorusággal*): Hát nem tudod, hogy nincs már erdő? (*Odatámasztja egy fa oldalához a puskáját és leül az anyaföld könyétől nedves mohára.*) Jöttek barátom, jöttek egyszer csak a kulturbarbárok és vasutat húztak keresztül a Bakonyon. Kivágták a fáit, felturták a földjét, elvették az árnyékát és a csendjét, hogy most a gőz sipol ott, a hol hajdan a huros rigó fütyült. Ezek a csákányos haramiák, ezek a banditapofáju olasz földmunkások elkergették a mi zsiványainkat, a mi vérünket és puskapor helyett jancsibankóval kezdték el megfizetni azt, a mit elraboltak tőlünk. Az eplényi csárdánál ma bakterház áll, a Czuha völgyén nem a felhőszakadás vize rohan végig, hanem a négyórai vonat és az Ámostető fala nem az istenharagját dörgi vissza, hanem a tehervonat mozdonyának a zakatolására nyög. És az egész Bakonyban, hallod Dénes, az egész Bakonyban csak három medve maradt. (*Az ujjával mutatja a hármat, de úgy, hogy szinte azt lehetne hinni, hogy valamire esküszik.*)

DÉNES (*valamelyes hallgatás után*): Mégis csak furcsák vagytok ti, vidéki emberek. Tehát te egész komolyan sajnálod azt, hogy a Bakonyból kiveszett a zsiványromantika, a kulturátlanság és a medve?

FERENCZ (*feláll és Dénes vállára teszi a kezét*) Egész komolyan, Dénes.

DÉNES. Tehát ellensége vagy minden kulturának?

FERENCZ. Nem. Ellenkezően. Bizonyos fokig magam is kulturember vagyok és érdekel minden, a mi tudás, a mi haladás és a mi emberjavulás. Hiszen láttad otthon nálam, hogy járatom és olvasom a Természettudományi Közlönyt, a Naturwissenschaftliche Rundschaut, sőt az Observer for Botanic Knowledgest is, mert tudod, az ember tavaszeleji tétlenségében könnyen megtanulja, különösen itt a svábok közt az angol nyelvet is, a melyik csak a szavára német, de az eszejárása szerint csaknem egészen magyar. Hanem azután ott, a mestergerenda másik hasítékában, a hol a könyvtáramat tartom, megtalálod Vajda Pétert, Csokonait,

Kisfaludy Sándort is. Azokat a tuladunai természetimádókat, Dénes, a kiknek nem veszett ki még a fajtája. A kik meglátják a művészetet a falevél arkitekturájában is, a tudományt a darázsfészek logikus voltában is és a szocziológiát a hangyabolyban is. *(A februári délután napja alája hajlik a fák boltozatának és szomoruan zöldes aranynyal önti el a Ferencz bronzbarna arczát.)* Egyébként pedig gyerünk haza. *(Felveszi a puskáját.)* A nap nyugovóra hajlik, lőni ma már úgysem lőhetnél egyebet, mint legfeljebb varjut, otthon meg az ebéd vár ránk.

DÉNES *(testi épségének és kulturfölényének a teljes biztosságában henczegve.)* Hát a medve? Hát hol a medve? Az a hires, veszedelmes fenevad, a melyik éppen ma, Gyertyaszentelőre mászik elő az odujából és puskavégre jön? Hol a medve? Hol a veszedelmes fenevad?

FERENCZ. Hm. Hagyd csak a medvét, az sem bánt tégedet, nagyon ártatlan, jámbor istenteremtése az. Inkább elmondok neked más valamit, a mi téged, városi embert

talán jobban érdekel. *(Elindulnak a hegyoldalon lefelé.)*

DÉNES. Hallgatom.

FERENCZ. Hát, tudod ... tavaly nyáron valami dolgom akadt Pesten. Felutaztam és felvittem magammal a gyereket is. Egyrészt azért, mert nyolcz esztendős már, hát hadd lásson egy kis világot, másrészt meg azért, mert nem igen tudok megmaradni nélküle. Kiöltözködtem a jobbik ruhámba, a melyikben, gondolom, éppen olyan igazi nagyvárosi embernek látszottam, mint a milyen igaz vadásznak festesz te ebben a ... Szóval ránk ismertek a szállóban, hogy vidékiek vagyunk és olyan szobát mértek hozzánk. Délután persze fürdőbe mentünk, aztán a fogadóba, azután pedig lefeküdtünk. Tudod, hogy én a friss tarlón is el tudok aludni, ha a táskámat a fejem alá tehetem, a kantusomat meg a czombomra teríthetem. Hanem ott a fogadóban, ott egész éjjel, egy szemhunyás nem sok, de annyit sem tudtam aludni és a gyerek is egész éjjel vakarózott. Reggel azután, a mikor felkeltünk,

mosdás közben egyszer csak megszólalt a a gyerek. Azt kérdezte tőlem: «Apám, eszik a poloska mást is, nemcsak embert?» Én nem tudtam neki mit mondani rá. Tudnál talán felelni te? Hiszen városi ember vagy.

DÉNES (*a fejét vakarná, ha nem volna rajta a Quentzer-féle hoferandzás*): Felelni, felelni . . . ilyen párhuzamokat nem lehet vonni . . .

FERENCZ. Miért nem? Mert a poloskának hat lába van, a medvének meg csak négy? Ez Darwin szerint csak czélszerüségbeli különbség. Igaz, hogy a medve kiveszőben van, mert sokat alszik és mindig csak a a saját talpát nyalja, de azután az sem igaz ám, hogy ha az emberi társadalom kiveszett, akkor utána a fejlődés törvénye szerint a legélelmesebb állatokból való társadalomnak kell bekövetkezni. (*Elmosolyodik.*) Legalább is kissé furcsa volna.

DÉNES. Magam is gondolom.

(Leérnek a magas völgy sikjára, a honnan már látható az erdészház. Fent a fejük fölött magasan mered ki egy sziklaponk, a hasadékos dolomitkőben szűk oduk vannak, a melyek még a tar cserje közül is alig látszanak ki.)

FERENCZ *(a hüvelykujjával odamutat)*: Látod, ott az egyik barlangban lakik az öreg Barabás. Ma kell neki kijönni, hogy körülnézzen: lesz-e tavasz?

DÉNES *(most ő teszi a Ferencz vállára a kezét és úgy szól)*: Te Ferkó, a hogy téged hallgattalak, azt hiszem, hogy Magyarországon még lesz. Mert . . .

FERENCZ *(közbevág)*: Hagyd el a filozofálást és gyerünk haza ebédelni. *(Elhagyják a filozófiát és bemennek az erdészházba ebédelni.)*

BARABÁS *(kilép a dolomitüregből, kitörül a szeméből két sárgára fagyott medvehönyet és körülnéz)*: Hm, brhm . . . lesz-e tavasz? *(Lekullog a hegyoldalon, úgy dörmögi.)* Bolond idő, azt sem tudom, meleg van-e, hideg van-e? Nem tudom, mit jövendöljek. A fene tud eligazodni ebben az országban. Azt hiszem, legjobb lesz, ha kivándorlok Kanadába. *(Leér a völgybe, ott megtalálja az ott hagyott filozófiát, megeszi és megdöglik tőle.)*

A BERTALAN LAJOS LELKE.

Éjfél felé az öreg tűztorony már nagyon álmosan pislogatott alá kivilágított óra-szemével a városra. Vagy az erős tavaszi levegő álmosította el, vagy pedig az öregség miatt nem birta már a virrasztást, de bizony pont éjfélkor lehunyta álomra a szeme tejüvegét és elaludt. Így történt azután, hogy ő, a város legfőbb őre, a kinek tulajdonképpen mindent kellett volna látni és tudni, nem vette észre, hogy egy perczczel az ő szeme lehunyása után lehunyódott álomra más valakinek a szeme is. De a tűztorony holnap este, a mint besötétedik, megint csak kinyitja majd mind a négy szeme figyelő opálját és sanda szigorral nézegetve mind a négy égtájék felé, szokása szerint megjegyzi magának, hogy melyik kapualjában volt leghan-

gosabb az elfojtott nevetgélés és hogy a Városi Árvaszék, már hogy a Náczi bácsi, a ki egy személyben mint elnök és ülnök, sőt talán még mint gugolnok is képviselte ezt az intézményt, hány órakor és milyen lépésekkel fog elindulni hazafelé a «Krinolin»-ból. Az öreg Bertalan Lajos szeme azonban nem fog kinyilni soha többé. A Hárshágyi grófi uradalom érdemes ügyésze, a régi prókátortipusnak egyik utolsó képviselője, az urbéri pöröknek talán legutolsó igazi ismerője meghalt, alig egy heti betegség után.

Azaz hogy beteg volt bizony az öreg Bertalan Lajos már nem egy hét óta, hanem sokkal régebb ideje. Öregség magában is betegség és Bertalan Lajos nemcsak nyolczvanesztendős volt, hanem husz esztendeje állandóan köhögött is a tüdőtágulással vegyes asztmától. De a régimódi emberek a betegséget csak onnan szokták számitani, a mikor az ember már ágyba dől és mondom, az öreg Bertalan mindössze egy hétig feküdt a halál előtt. Addig mindennap, a míg csak engedte az idő, kint járkált az udvaron, hosz-

szan elnézegette a négy, nem nagyon dúsfürtü almafát, sőt néha lebotorkált az öt rozzant, élére rakott téglából készült lépcsőfokon a kertbe is és ott elcsetledezett-botladozott a paradicsom, meg a spárgaágyak között, a melyeket bizalmas közelségből szegélyeztek a málnabokrok, meg a haszontalan, bozontosfejü iszalag bozótja.

De ki az utczára már nem járt soha. Nem volt dolga többé sehol sem, azért az egész világ a számára csak az a kettős négyszöglet maradt. Az udvar, a melyet a földszintes ház vett körül három oldalról, meg a kert, más kertek szomszédja, egyik oldalán a bepalánkolt sédárokkal. Itt járkált naphosszat föl és le, mert az orvosa, a «Jóska öcsém», a hogy ő nevezte, hajlott már valamelyest a modernségre és azt ajánlotta neki, hogy legyen csak mentől többet a levegőn. Az öreg Bertalan tehát az idő lehetősége szerint mindig ott mászkált kint a saját levegőjében, az udvar és a kert nagy csöndességében.

Mert csöndes volt a Bertalan-ház nagyon, ámbár két albérlő is lakott benne egy-egy

udvarra néző, kis, kövezett előszobás, igazi vidéki legénylakásban. Az egyikben valami ijesztően szolid és egyáltalán nem novellába illő honvédfőhadnagy, a másikban meg Ecseghy Dénes, a megyei aljegyző. De ez is nagyon szolid fiu volt — Bertalan néni jól megválogatta az albérlőit — egyetlen egyszer történt meg vele, hogy egy piknik után hajnalban és széles jókedvében kidobta a «Táltos» tánczterméneк az ablakán az alispánné megyeszerte hires nagy majolikalámpását, a mit pedig küldöttség kért kölcsön a piknik díszének az emelésére. Egyébként mindig becsületesen elvégezte a dolgát, jól, nem vidéki izléssel öltözködött, este hat és nyolcz közt az időt a sétatéren töltötte el, de sohasem kifejezetten egy leányos család társaságában, nyolczkor a «kejiccsókolom»-ok után bement a Táltosba, ott megvacsorázott a megyeiek asztalánál, — a törvényszék a második legjobb vendéglőben, a «Kétszarvu Unikornis»-ban szokott vacsorázni — de tiz órára bizony rendesen már hazament és féltizenegykor bizony már még rendesebben

aludt. Szóval ő sem volt semmiféleképpen sem valami novellába illő gentry-fiu, pedig ennek a történetnek — csak már tudnám a végét! — mégis alighanem valahogyan ő lesz a hőse.

A főhadnagy is, Ecseghy is sokszor elnézegették tavaszi, nyári délutánokon, a mikor kávéház helyett az egyik inkább a «Hadtörténeti Közlemények»-et, a másik meg az öreg Dumas regényeit olvasgatta otthon, hogy hogyan botorkál az öreg Bertalan Lajos föl s le az udvarban. Szinte fotografikus hűséggel vésődött bele emlékezetükbe lassankint a Lajos bácsi alakja. Az összegörbült válla, a hosszu, barna hálóköntöse, a mit a derekán fekete paszományos zsinór szorított össze, a papucsa, a minek a surrogó, különösen susogó csoszogása meg a fülük memóriájába raktározódott be örökre ismerőssé váló hangul. És a nagy fekete komótsapkája, a miről féloldalra fityegett le a fekete selyembojt.

Azon az estén, a melyik megelőzte az öreg Bertalan Lajos halálának az éjfelét, Dénes már rendes szokása szerint tizenegyedfél

órakor aludt, a főhadnagy pedig szintén aludt, de valahol Fejérváron, mert hivatalos ügyben ott volt dolga pár napig a kerületi parancsnokságnál. Ecseghy Dénes tehát aludt nyugodtan és becsületesen abban az éjféli pillanatban, a mikor meghalt Bertalan Lajos. És nem tudott semmit arról sem, hogy a megyehuszár, a kit azért rendelt oda az alispán az öreg Bertalan néni segítségére, mert a haldokló ügyvéd tiszteletbeli megyei főügyész is volt, no meg azért, mert az Amália néni bizony csak egy tizenötesztendős sváb cselédleányt tartott, a ki kevés segitség lett volna neki a betegágynál, — tehát a kirendelt megyehuszár éjjel kétszer is nyitotta a kaput. Először akkor, a mikor az orvos ment el, másodszor pedig akkor, a mikor az öreg Bertalanné, meg a kis szolgáló is elmentek, hogy az éjszakát ne a halottas háznál, hanem valamelyik távoli rokonnál töltsék el. Dénes tehát aludt nyugodtan, hármasban: a halottal, meg a megyehuszárral — az előbb pandur volt, tehát még a Krajcár Csibóktól sem félt, nemhogy egy halottól félt

volna az egész nagy, elhagyott házban és csak a mikor reggel felébredt, akkor jelentette neki az öreg megyehajdu, a sarkantyuját régi legénymódjára összependítve, hogy:

— Tekintetes uram, ketten vagyunk csak a házban, mert a tekintetes megyei főügyész ur az éjjel meghalt.

A nem váratlan eset meglehetős hidegen hagyta Dénest. Mondott öltözködés közben egypár szót a hajdunak, hogy mennyire sajnálja az öreget, — halottas ágynál mindig kitör belőlünk a konveczió még egy megyehuszárral szemben is — de azután három csepp Atkinson féle oldbond-streeti chypret cseppentve a zsebkendőjére, vette a kalapját, a botját és ment be a hivatalába.

És már most meg kell mondanom, hogy miért cseppentett ezen a reggelen a szokott egy cseppnél háromszor több chypret a zsebkendőjére Ecseghy Dénes. Igen nagyra becsülöm ezt a fiut, tehát nehezemre esik megmondani róla, hogy azért, mert az előbb említett majolika-eseten kívül még egy másik esete is volt neki, a mi rést ütött a szolid-

sága eddig meglehetősen jól megvédelmezett hirnevén. Ez az eset pedig az volt, hogy az előző esztendei szini évad idején ő volt a megyei primadonna-párt feje.

Tudniillik úgy állt az eset, hogy a mikor tavaly a szinészek megérkeztek a városba, a fiatalság két pártra oszlott. A törvényszékiek, járásbiróságiak és pénzügyigazgatóságiak egészen határozottan a szép Hukstényi Biriby mellett fogtak pártot, a megyeieknek és a katonatiszteknek a primadonnája ellenben a még szebb és még kevésbbé éneklő Harapiscsipis Eszemaralda volt.

Dénes hűséges őre lett a vármegyének, állandó kisérője a cseppet sem háládatlan lelkü Eszemaraldának, a kinek az ügyét azután a tavalyi bucsuelőadáson teljes diadalra is segitette, mert végre is a törvényszéki irodaigazgató előlegjeiből még sohasem került ki akkora babérkoszoru és rózsakosár, mint a mekkorákra az öreg Ecseghy otthon, Ecsegváron megszavazta a költségeket Dénesnek. «Magam is éppen ilyen lurkó voltam valaha» — mosolygott oda a szép, őszhaju feleségére, a

ki csak a keze legyintésével felelte, hogy: «ismertelek.»

De a tavalyi diadalt ez idén új harcznak kellett követni, mert tavasz jöttén a társulat ujra megérkezik majd a városba. És a Dénes reggeli szórakozottságának és három csepp chyprejének éppen az volt az oka, hogy ugyanazon a napon, az öreg Bertalan Lajos halálának a napján csakugyan megérkezett ujra a Lengeteghy szintársulata a városba. És persze hogy az idén is benne volt Biriby és Eszemaralda is. És Dénes erről már az előző napon tudott, tudta, hogy ismét az övé lesz a vezetés s ezért cseppentett két csepp chyprerel többet aznap a zsebkendőjére. Mert tudta, hogy az igazgató, meg Eszemaralda már reggel ott fognak reá várakozni a megyeházán, az aljegyzői szobák előszobájában.

Azért tehát utközben is szokatlanul nagyobb gonddal huzta fel a keztyüjét és miután a megyei aljegyzők még hivatalba való menés közben is gondolkozni szoktak, a gondolkozása az utczán két sarkalatos pontra támasz-

kodva épült fel. Az egyik pont az volt, hogy megérkezett Eszemaralda és itt van megint a tettek ideje, a másik, sötét pont pedig az, hogy csakugyan meghalt az éjjel az öreg Bertalan Lajos és most kiterítve fekszik, mindeniktől elhagyottan, egyetlen kirendelt megyehuszár őrizete alatt a középső szoba fehér harangu petroleumlámpása alatt. És ebből a két pontból kiinduló gondolkozásnak az eredője a Dénes agyában egyszerre csak az lett, hogy régen felejtett szó jutott egyszerre az eszébe. Az, a mivel tavaly ilyenkor fogadta egy délben az öreg Lajos bácsi, a ki tréfásan fenyegetődzésre emelve a pipája szárát — akkor még pipázott az öreg — így szólt rá:

— Ej, ej, öcsém! Szinésznőknek udvarlunk, actrixok szoknyáinak a nyomát tapossuk? Nono, majd meglátod, egyszer csak nem lesz jó ebből!

És a barna hálóköntöse különös, szatirikus ránczokkal fonódott oda a vézna derekára, a fekete paszománt mellé, a papucsa halkan susogott az udvar porondján, a fején

a félreálló tetejü sapka szemrehányóan bólongatott.

Dénes, a mire felért a lejtős Horgos-utczán a megyeháza elé, ezt a felötlő emlékét egészen és joggal felejtette el, mert bent a hivatalban csakugyan szebb emlékek vártak rá: a hogyan sejtette az, igazgató meg az Eszemaralda vártak ott rá s ez idénre is kérték a pártfogását.

Örömöket nem tudok leirni, azért engedjétek el nekem, hogy részletesen is elmondjam a viszontlátás örömeit és apróra is beszámoljak arról a napról, a melyet Dénes ezuttal végig élt. Csak az éjféli harangütésnél folytatva tovább, ugyanabban a pillanatban, a mikor a tűztorony megint behunyta a szemét és a melyben Ecseghy Dénes hazatért a Táltosból, nem némely kebelbeli pezsgők hiánya nélkül a lakására.

Éjfél volt és Dénes a kicsiny, tégláspallóju előszobáján keresztül bebotorkált a szobájába. Távolról valami kora-tavaszi zivatar fenyegetődzött az égen. A villám ilyen kora tavaszszal meg csak kölyök, de olyan

táltos-kölyök, a ki foggal születik és fel-fel-vicsorítja a foga fehérét a tavaszi égre is. Mintha azt igérgetné onnan a szemhatár alól: «Várjatok csak, majd megnövök a nyárra!»

Dénes tehát, hogy ne lássa ezt a kellemetlen hunyorgatást, a mi olyan szélsőséges ellentétben volt a felravatalozott halott koporsója mellett égő viaszgyertyák sárga és nem rebbenő fényével, a mint beérkezett a szobájába, behuzta a függönyöket és meggyujtotta a petróleum-lámpását. No, nem sokáig égette, mert a pezsgő még a petróleumnál is erősebb folyadék és a melyik folyadék erősebb a másiknál, az eloltja a másikat. Dénes is eloltotta a lámpását és nyomban elaludt. Megint aludtak hárman a kietlen, nagy, elhagyott házban.

Hanem a vihar, a pákosztos kölyök, az még tavaszszal sem tud aludni és miután egy ideig csak a foga fehérét vicsorgatta fel az égre, most elküldte a lehelletét is, meg egy-két távoli szivedobbanását. Északnyugati szél támadt, egypár tompa dördülés rázta meg az éjszaka csendjét és Dénes felébredt arra,

hogy a szobája ajtaján ott kopogtatott a halott, az öreg Bertalan Lajos. Egészen bizonyosan tudta, hogy az kopogtat.

Felült az ágyában, a pezsgőtől még mindig csengő füléhez tette a bal kezét, a jobb keze ujjaival meg a szeméből iparkodott kinyomkodni az álmot. Ébredt, félig ébren volt már és hallotta, hogy az ajtaján nem a szél, hanem az öreg Bertalan kopogtat és hallotta, hogy künn az előszobában surrogva, susogva csoszog a papucsa.

Igazán nem volt gyáva ember Ecseghy Dénes, azért maga sem csodálkozott azon, hogy a mikor a lámpását ujra kigyujtotta, a halántékáról szakad a veriték és hogy a haja minden egyes szála élre szökkent a fején. Az öreg Bertalan csoszogott künn az előszobában, tehát nem halt meg igazán, tehát csak ál-halott volt és most jön az elhagyott nagy házban segítséget keresni.

Dénes felkelt az ágyból, — nem fázott, csak a hátagerincze volt hideg, — kezébe vette a füstölésre gyujtott petróleum-lámpást és maga elé tartva fel magasra, hirtelen

kinyitotta az előszoba ajtaját. Megtetted-e volna te ezt? Én nem. Ecseghy Dénesnek is jobb lett volna, ha nem tette volna meg. Mert a mint felrántotta az előszoba ajtaját, ugyanabban a pillanatban eloltotta a betörő szélroham a lámpása — hajh, nem majolikalámpás volt az — füstölgő fényét és abban a pillanatban ott állt Dénes a sötétben, a mit csak még egy-egy elhulló, térdebotlott, hangtalan villámlás világított meg, szemtől-szemben az öreg Bertalan Lajossal.

Ott volt a kisértet, épen, pontosan a kívülről fűtő kályha bádogajtaja előtt A barna hálóköntösében, derekán a fekete paszomanttal, fején a félreütött fekete házisapkával. És a papucsa, bár egy helyben állt a jelenség, csoszogott folyton, halk, surrogó csoszogással. A Bertalan Lajos feltámadt, a Bertalan Lajos lelke megjelent ott az Ecseghy Dénes lakásának az előszobájában.

Elejtetted volna te erre a jelenségre a kezedben tartott kialudt lámpást? Én igen. Ecseghy Dénes is elejtette, úgy hogy csörrenve hullt a földre. De maga csak szépen,

csendesen feküdt le utána oda a kisértet lábához, mert akkor már jó volt neki érezni, hogy eléjul és hogy a kisértet megint tréfás szóval kezdi megfenyegetni:

— Eh, hajh, barátocskám! Szinésznőknek udvarolgatunk, actrixok szoknyája nyomát tapossuk? Mondtam, hogy majd baj lesz még ebből!

Azzal azután bele is tünt a sötétségbe és a mikor a temetésre már nagyon hangosan kezdett gyülekezni a sok entreprisees ember, akkor a neszre feleszmélt Dénes is. Megint csak megtörülte a szemét és onnan a téglapallóról, a hol ájultan feküdt, megint csak az öreg Bertalan Lajost látta meg legelőször. Csakhogy most már nem kisértet volt, hanem szinlap. Nagy kávébarna papirosra nyomatott extra-szinlap, a mit a direktor külön kedveskedésből tüzetett oda Tigrissel, a szinlaposztóval az Ecseghy Dénes előszobájának a badogból készült kályhaajtajára. A szinlap éppen olyan barna volt, mint a Bertalan Lajos hálóköntöse, a derekán a «Peleskei nótárius» éppen olyan fekete

betükkel volt felirva, mint a hálókabát fekete-paszomántos öve, fönt pedig a magyar koronán éppen úgy félre fityegett a kereszt, mint a hogyan az öreg Bertalan házisapkáján a selyembojt. És a hogyan az éjszakai félzivatar szellője becsapkodott a kéménykürtőn át, az éppen úgy rázta, zörgette a nagy szinlapot, mint a hogyan kint az udvaron szokott susogni az öreg Bertalan surrogó-hangu papucsa.

A megyehuszár bement Ecseghy Déneshez, a ki akkor már megint mosakodott és kötelességszerüen jelentette neki.

— Tekintetes uram, most kezdődik már a temetés.

De Dénes nem ment oda ki az udvarra, a temetést végignézni, hanem inkább hamarosan felrántotta a gummiköpenyét — halk eső permetezett — és sietett be a megyeházára. Te másképpen cselekedtél volna? Én nem.

AZ AGÓRÁN.

A Lükabettosz orma egészen fekete volt még s Attika hegyei belevesztek a haldokló éjszaka sötétjébe, de az Ilisszusz partján veszekedtek már a halaskofák s az Eridánusz felől felcsattogott a mosóasszonyok ruhacsépelése. A természet még aludt, de Athén asszonynépe már ébren volt. Ez a kellemetlen emberfajta, a mely csak márványba vágottan szép, mindig megelőzte lefekvésben a szárnyasállatot s mindig megsürgette rosszakaratu türelmetlenségével Főbusz égreszálltát.

Mneziklész örök munkája, a propileum, szendergett még, Munükhia, Faléron és Pireosz kikötőiben aludtak a szélesmellü, impraktikusan épített hajók, Athén férfiai is pihentek mind, de az asszonyok már ébren

voltak. Ez a koránkelő had felverte zsivajával a folyók partjait — a fecsegő és ok nélkül siető, sohasem mély, de mindig túláradásra kész kisfolyó rokona az asszony lelkének, — és erőszakolta Eószt, hogy nyissa meg kapuját már Ixion kerekének.

A már hajnalodó, de még nem hajnali levegőbe csupa asszonyi zörej szólt bele. Az Iliszszosz felől a kofaveszekedés, az Eridánoszról meg az öblitett ruha csattogása. De még egy harmadik asszonyi nesz is végighasította egyszerre a csöndet: az agóra egyik szűk mellékutczájából, arról a tájról, a honnan a Héfaisztion lejtője hajlik alá, egyszerre rikácsolás lett hallhatóvá. Fazekhang szidott valakit irgalmatlanul.

És ekkor szólt bele aztán Nüx birodalmának foszladozó sötétjébe és csöndjébe az első férfihang. De az is csak reszketően, mélyen, dörmögve és könyörgő hanglejtéssel:

— Nézd; nem aludni akarok, csak feküdni még.

A rikácsoló asszonyhang érthetetlen per-

géssel felelt vissza neki valamit, a dörmögő férfiszó pedig megint csak könyörgött:

— Nem aludni, csak feküdni akartam még... gondolkozni egy kicsit... Hogy abból nem élünk meg?... Hát szükséges élni?... Csak gondolkozni kell...

Dühösen bezuhantott ajtó dörrenése vetette végét ennek a félig való párbeszédnek s a Héfaisztion lejtőjén megjelent a dörmögő hang tulajdonosa, lassan baktatva le az agóra felé. Öreg, rongyos, ősz-szakállu és tömpeorru ember volt. Csunya és szegény, mint a koldusok. Lebandukolt a Zeusz Eleuthériosz szobráig s látszott rajta, hogy nem csupán a hajnal hidegétől fázik, hanem attól is, hogy nem álmodhatta végig az álmait. Feltekintett a Pritáneumra, onnan tekintete feljebb siklott az Akropoliszra, onnan még feljebb, az égre, a hol akkor kezdték behunyni szemüket a csillagok. A természet is hajnalodott már, nemcsak az emberiség tyúkjai sivalkodták a Nap jöttét.

Balról a Poikilé tarka csarnoka nyugodalmas szélességgel terjesztette szet lépcső-ölét.

Lágy márványfokai aludtak még és alvásra hivtak. Az öreg feléjük fordult s oda ballagott. Ott aztán nem annyira fáradtan, mint inkább az ébredés után való félálmu perczek boldog visszasóvárgásától ittasan lefeküdt a károszi márványból rakott lépcső legalsó fokára. Bozontos fejét igazgatta egy darabig, hogy a nyaka jobb fekvést találjon, a ruhát összzhuzta magán, aztán elaludt.

Hazudtam. Ez a rongyos, elgyötört ember sohasem aludt, mindig csak álmodott. Agyát soha el nem ülte a semmitgondolás ünnepi, boldog munkaszünete ; nem tudta aludni Kleon hivatalos órákra kiszámitott üzletszerü álmát, sem pedig Alkibiadésznek a kéj kifáradtságára következő lelki eldermedését. A cserzővargának, vagy a gölöncsérnek testi kifáradását és ideiglenes meghalását sem érezhette, mert semmittevő volt. Az apja, a szobrász, még gyermekkorában kirugta a műhelyéből, mert nem vette hasznát, az anyja, a ki bábaasszony volt, elverte hazulról, a katonák közé. Verekedni mindenki tud.

Ez a fáradt öreg pedig még fiatal korában

sem tudott semmit — még verekedni sem tudott. Potidea mellett elszaladt a csatából és futásában csak akkor állt meg egy perczre, a mikor látta, hogy Alkibiadész a földön fekszik, a lova alá temetve. Felránczigálta a lovat, rákapatta Alkibiadészt, aztán szaladt tovább. Mert gyáva volt, hitvány, gyámoltalan és nem becsületes.

És megöregedett, maga sem tudta hogyan. Mert befelé fordult minden gondolata, kifelé nem volt sem eszméje, sem akarata. Végig rugdalták az életen és eltűrt minden rugást. A feleségének csak könyörögni tudott, a gyermekeiről pedig nem gondoskodott. Nem neki volt igaza a világ ellen, hanem a világnak volt igaza vele szemben.

Látszólag igaza. De az a legfelsőbb igazság, a mely emberi kéztől még elérhető, azt mondja, hogy egyáltalán nincs is igazság. És minden tény kifordítva is csak ténynyé válik. Az az öreg ott, a Poikilé márványlépcsőjén, bizonyság erre. Átálmodta az egész hetven esztendős életét. És a mikor ébren volt, az álmok nyugalmas és biztos levegője

vette körül, de a mikor aludt, az élet minden izgalma keresztüljárta agyának serkenésre kész velejét. Ébren alvajáró volt és élhetetlen, álmában biztos, agressziv, türelmetlen és jövőbelátó. De mindez kifordult tényként is megmutatkozott benne. Tudott hatalmasan vitatkozni és tudott elaludni a Buleutérionban az ötszázak tanácsának ülésein.

Czinikus is volt valamelyest, mert az ő élete idején nem volt még feltalálva a prófété̈k számára a patétikus kereszt, de készen állt már akkor is a hányással gyilkoló bürökpohár.

A mint ott feküdt a Poikilé károszi márványán, kezdett lassankint elszenderedni. A kofák czivódva alkudtak a félig rothadt halakon, az Eridánusz felől idegháboritóan csattogott a mosófa. De a kő lágy volt és langyos, a levegő Hümettosz lanka oldalairól lopott balzsamot az aggastyán szemére, a távoli tenger minden kagylója egyszerre kezdett el zúgni s karban énekelte, daktilusos lejtéssel a jövő zavaros, még meg nem hangszerelt énekét:

— Daimónion, daimónion!

Az öreg elaludt.

— — — — — — — —

És úgy ébredt fel, mint a hogyan a kirugott kutyának fel kell ébredni. Megint megrugták.

Arisztipposz és Demetriosz haladtak el reggel hét órakor az alvó vénember mellett. Az arkhón bazileusznál volt dolguk — fontos állami dolog, — és hogy utjokat az agórán keresztül megröviditsék, a Poikilé lépcsőjén át akartak odajutni a csarnokba, a melyek falait Drákon törvénye tette bevésettségével gránitnál szilárdabbá, Szóloné pedig a felirtságával templomnál ékesebbé. A lépcsőn felfelé haladva a becsületről beszéltek, mert a geruzion mai feladata az volt, hogy Euménoszt megfossza a nyilvános becsületétől.

Andronikusz azt mondta, hogy ő Euménosz becsületfosztására fog szavazni, mert a becsület a legfőbb állami jó, a társadalomnak — amelyet akkor még csak államnak hivtak — alaptörvénye. Vitatta, hogy becsület nélkül nem lehet társadalom és hevesen kelt ki azok

ellen, a kik magukra idézik nemcsak az Eumenidáknak, hanem az államnak haragját is azzal, hogy barbárul megfosztják magukat, önnönmagukat, a polgártársak becsülésétől.

Demetriosz más véleményen volt, ő fel akarta menteni Euménoszt. Nem ismerte el a puszta becsületet az állam alapjának és példákra hivatkozott, hogy a becstelenség, a törvények áthágása, sőt eltiprása is nagy hasznokat hozhat az államnak. A dicsőségre példázott, a mely csaknem egészen lehetetlen a becsületesség utján.

Lassan lépkedtek fel a Poikilé lépcsőjén, öreg tüdejüket elfogta a fulladás, a mely minden hegyesvölgyes városban, Athénben is, mindig rabbá tette az emfizéma lánczán az emberi fujtatókat.

— Üljünk le, — szóla Arisztipposz és társával együtt leült pihenni a lépcsőcsarnok egyik fokára.

Kicsit hallgattak, aztán megszólalt Demetriosz, a ki előbb fujta ki magát:

— Valóban, nem tudom, elitéljem-e Euménoszt. Nem becsületes dolgot művelt, de becs-

telensége nem volt kárára az államnak, a kit megcsalt... Szeretném csupán kárpótlásra itélni.

— Minden becstelenség, ha még oly magános is, az állam kárára van, — vetette ellen Arisztipposz. — Euménoszt meg kell fosztani becsületétől, mert az egyesek becsülete teszi ki az összesség becsületét. Ki kell vágni az állam testéből minden eves kelést, különben megfertőzi az egész testet. Szigorunak és könyörtelennek kell lenni.

— Enyhének és elnézőnek kell lenni, — felelte vissza Demetriosz hosszas hallgatás után. — Azt hiszem, arra kell törekednünk hogy minden emberi cselekedetet megértsünk, mert ha mindent megértünk... csakhogy erre képtelenek vagyunk... akkor mindent meg is fogunk bocsátani. Felmentem Euménoszt.

— A rendbontásnak és a lázadásnak pártjára állsz ezzel Demetriosz, — felelte vissza Arisztipposz hevesen. — Nézd ezt a rongyos embert ott lent a lépcső alján. Odáig jutnánk mindnyájan, a hol ez van, ha elveidet

követnénk. Tudod ki ez? Lázadó és lázító! Kolompos és félbolond. Ismertem apját, a kőfaragó Szofronikoszt és ismertem anyját is, Fainaretét, a bábát. Vén ember vagyok, csaknem száz esztendős, de ifjúi emlékeimnek egyik legfrissebb megőrzöttsége az a tudat, hogy ennek — és itt haragosan rugott egyet az alvó felé, — az egész családja mindig bolond volt és becsület nélkül való. Ide jutnánk mind, ha felmentenéd Euménoszt.

A nap felemelkedett Künoszargész ormai fölé és sugarai legyőzve az Akropolisz emberemelte ormait, teljes fénynyel árasztották el az agórát. Megnépesedett minden, a férfiak apró csoportokba verődve iparkodtak a tanácsházak felé, a leányok Kübélé temploma felé siettek, Hermész Agóraiosznak, Zeusz Eleutheriosznak szobra, meg az Attalosz sztoája előtt csapatok képződtek ki a beszélgetőkből.

Athén felébredt és megmozdult lenn a lépcső alján a szőrösfejű és piszkosszakállu aggastyán is. Nehéz, nagy lelki küzdelem árán elhatározta, hogy felébred s hazamegy a feleségéhez, ennivalót koldulni tőle.

— Lásd, — mondta Arisztipposz, — ez az ember most hazamegy, hogy otthon is kolduljon. Ismerem. Bolond és becstelen. Valami új tanítást akar hirdetni, valami új igazságról beszél. Megtagadja Zeusz, Arész, Hermesz és Afrodité finoman szétkülönböztetett négyes igazságait és azt mondja, hogy csak egy igazság van. Megtámadja az államot, Athén hegemóniája ellen izgat és a világ egységéről beszél. Bolond és becstelen.

Az öreg ezalatt összehúzta szőrös mellén a rongyokat és feltápászkodott. Hallotta a geruziába menők beszélgetését a becsületről, de csak álmában. És talán akkor is csak álmodott még, a mikor felemelkedve helyéről, felment két lépcsőfokot s odaállt Arisztipposz és Demetriosz elé. Csendesen, nyugodtan, alvajáróan szólalt meg:

— Hallottam mit beszéltetek és hallottam Arisztipposz, hogy becstelennek mondasz. Az vagyok. Nekem nem kell a becsület, nekem a gondolat szabadsága kell.

Odafordult Zeusz Eleutheriosz szobra felé s ott, szembenállva a Megszabadító Nagyisten

pével, elvilágosodott az arcza. Rászállt lelkére a daimónion, az folytattatta vele a szót:

— A becsület, a magánbecsület, Arisztipposz, hitvány nyüg, a mely a cselekvésem szabadságában gátol. Szabadságkorlátolás és ostobaság. De igenis van becsület azért, a közélet becsületessége. Otthon lehetek rongy az agórán, a köznek e terén becsületes vagyok én is. Mint egyes embernek korlát és nyüg nekem a becsület, tehát szabadságcsökkenés. De ha az állam dolgán dolgozva becstelen vagyok: szabadságot veszek el. É nem a becsület fontos, hanem a szabadság.

Zeusz Eleutheriosz szobrát meleg, sárga aranynyal öntötte el a napfény, a rongyos öreg nyugot felé fordult arczával úgy tünt el a kék ég hátterén, mint valami fekete éss roskadt szilhuett. Lassan fordult meg és lefelé haladva a lépcsőn, dörmögve szólt:

— Most hagyjatok tovább gondolkozni.

Aztán eltünt a Héfaisztion mellett az egyik szűk utczában.

Arisztipposz és Demetriosz is felkeltek,

kipihenvén magukat. De a Poikilé oldallépcsőjén lefelé indulva a Buleutérion felé, még tovább vitatkoztak. Demetriosz hangja enyészett bele a távolba:

— Hidd el, Arisztipposz, tudnék irigykedni, tudnék lopni és zsarnok lenni. A becsület minden törvényének és az állam minden tételének a lábbaltiprására érzek magamban ösztönt. De soha olyan bűnt el nem tudnék követni, a mire *nincsen* intézkedés. Annyira nem vagyok gazember...

A többit elnyelte a felébredett agóra zaja.

A SEKRESTYÉS.

A Szent Mihályról elnevezett püspöki székesegyháznak a sekrestyése nagyon rosszképü ember volt. Apró és üveg-pitykegombhoz hasonlatos a szeme, alacsony a homloka, O betűre kanyarodott a lába. És ha megfigyeltétek a láb összefüggését a lelkülettel, akkor tudjátok, hogy az egyenes lábu emberek azok, a kik egyenesen, becsületesen, de régi nyomokon járják végig az élet ösvényét, az X lábuak azok, a kik hajlongó menésükkel hol jobbra, hol balra biczczenve, mindig keresnek valamit, — talán az algebrabeli nagy ismeretlent, — az O-lábuak azonban azok, a kik a nulla gonosz erejével tudják odatolni magukat a számottevők elé és akkor csak egy hitvány kis pontnak kell még melléjük kerülni és tizedes törtté zúz-

zák maguk mögött a legnagyobb értékeket is.

A sekrestyés tehát O-lábu volt és a pont mellette az volt, hogy mindenhez értett. Nemcsak a templombeli tennivalókat végezte el pontosan, hanem értett a reverendaszabáshoz is — mert a csillagzata szerint szabónak született, — apró, patkányköröm-szerü kis kezével úgy tudta jártatni a beretvát, hogy az összes kanonokok, még a nagyprépost is rája bizták a tokájukat, azonkívül pedig birtokában volt annak a titoknak, hogy hogyan kell az ujan csinált czipőt kényelmesre tiporni ki. Mert tudni kell, hogy a Püspökvárba való feljáráskor, de különösen a lefelé való haladáskor, meg a Piarcz-tér kövezetén, a mit talán még boldogult emlékü első királynénk, Gizella csináltatott, nehéz a járás kanonoki lábnak az új czipőben, azért tehát Horvátnak, a város legjobb vargájának a kétfontos remekeit a papok előbb mindig a sekrestyéssel tipratták ki. Az hordott előbb egy hétig minden olyan csizmát és czipőt a mi a Várnak készült, tehát mindig új czi-

pőben járt és soha tyukszemet nem kapott tőlük. Mert az O-láb olyan, hogy azon még a tyukszem sem terem meg.

Ezért a többrendbeli kvalitásáért tehát a sekrestyést, név szerint Buhina Józsefet, a papok nagyon megbecsülték. A káptalannak abban a kicsiny kis házában adtak neki kényelmes, háromszobás, kertudvaros lakást, a mit kegyes alapítványképpen misemondásért hagyott rájuk még a tizenötödik század végén valamelyik úr a Szalókyak közül. Mert abban az időben ennek a nemzetségnek volt ott birtoka mindenfelé, a városban is, a város környékén is. A becsületes kőből épitett épület túlélte a századokat, túlélte a török ostromot is az ezerötszázadik esztendő végén és eltűrte kőnyugalmában azt is, hogy a pogány éppen oda föléje, a várhegy oldalára épített minaretet, a melyiknek az erkélyéről az imám majdnem kilenczven esztendeig — mert ezt a várost csak későn tudta megvenni a feketeképü Musztafa — hirdette, hogy csak egy az isten, de elhallgatta azt, hogy nyavalyatörős az ő prófétája.

Elbirta ez a ház az évszázadok súlyát, elbirta a föléje épitett minarétet is, még akkor is, a mikor, hogy nyolczvanhat után kitakarodott a török csaknem egészen az országból, a városbiró, meg a tanács elhatározta, hogy ebből a hegyes kőtűből hasznot húz; majd ezentul vigyázótorony lesz, a honnan a két városi darabont, a Hajagos, meg a Harák ügyelhet éjszaka is a város nyugalmára. «Tűzre, vízre vigyázzatok» .... és még minden éjszakai órán, konduláskor megfujják a kürtöt is. Hogy az emberek annál jobban és biztosabban tudjanak nyugodalmasan aludni.

Nem tudom, de valószínü, hogy ezekre az éjszakai kürtriadalmakra csaknem minden ember felébredt a városban, a sekrestyés kivételével. Mert hozzá volt onnan a feje fölül jövő hanghoz nagyon szokva. És a molnár is akkor ébred fel, a mikor a malom abbahagyja a zakatolását és a mikor 1848 márcziusában befagyott egyszer a Niagara vízesése, a körüle lakók éjnek évadján kiszaladtak a házaikból, mert ezt a szokatlan

csendet ők egyszerre úgy értették, hogy vagy az ég szórja a legdübörgőbb villámait, vagy pedig a földrengés zúg már lent a lábuk alatt. Mert minden csak megszokás dolga, az ember az éjjeli mécseshez is hozzászokik és akkor ébred fel, a mikor az alvó szeme sötétségén keresztül is észreveszi, hogy most sötét van.

A sekrestyés tehát szerette a tornyot és szerette nagyon a maga kicsiny lakását is, a mi úgy volt odaragasztva a Várhegy sziklájához, mint a füsti fecske fészke. Hanem azután eljött csak az idő, a mikor a vigyázótorony egyszer csak megváltoztatta a nevét. Tűztoronynyá változott át, mert a városban a kor követelményei szerint megalakult az önkéntes tüzoltóegyesület, a két városi darabontot leparancsolták a torony hengeralaku kis szobájából, éjszakánkint ott négy-négy tüzoltónak öltözködött úriember állt őrt és vigyázott a város biztonságára. Mert ez úgy mellékesen nagyon jó mulatság is volt, mivelhogy az a négy fizetett tüzoltó, a kiket a város alkalmazott az ön-

kéntes urak rendelkezésére, szorgalmasan, szivesen és jó salláriumra hordta a bort a Kuriából, a mi nem valami mogorva törvénytévő testület volt, hanem az öreg Raszlinak a jókedvü vendégfogadója. Egészen jó mulátság volt ez a tűzoltóság és a városi főügyész, a ki egyuttal főparancsnok is volt, egy éjjel felvitte a toronyba a Jancsi czigány bandáját is és az erkélyről éjjeli zenét adatott vele az egész városnak.

És hogy a tűzveszedelem elkerülésének az ügye még biztosabb legyen, az öreg Perémy kanonok a saját pénzéből oda építtette a sekrestyésház egyik ódonhajlásu fülkéjébe a Szent Flórián szobrát is. Szép, rücskösfelületü homokkőből szabta ki a kéményseprőknek és tűzoltásnak ezt a védőszentjét a kőfaragó és hogy lehetően eltünjenek a testéről a lyukacsok, befestette csinosan halovány lilaszínre. Ő azt gondolta, hogy a szentek mind lilaszinüek. A kanonok pedig odavésette a szobor talapzatára a kegyes felajánlást, a mi így kezdődött: «Ex devotis oblatis» . . .

Igaz, hogy voltak rosszlelkü emberek, a kik ezt a felirást úgy magyarázták, hogy Perémy kanonokot előbb Oblattnak hivták, de ez nem volt igaz, mert az apjának még becsületesen Piringer volt a neve, de azért a város túlnyomó közvéleménye mégis csak a csodájára járt az uj Flórián-szobornak és egyhanguan elismerte, hogy a városról most már a tűzveszedelem — a mi pedig ott olyan gyakori volt — el van hárítva örök időkre. Mindenkibe valami biztonságérzés szállt bele.

Csak egy ember haragudott a Flóriánra, egy volt, a ki szinte vetélkedő társának érezte azt a szobrot. A sekrestyés. Ő a háza falába épített szentnek a szobrában csak kellemetlen lakótársat, jövevényt látott a maga hajdan oly békességes hajlékában és kezdte benne meggyűlölni az egész tüzoltóságot, mert érezte, az O-lábu emberek gyűlölet lehellte előérzetével érezte, hogy ez a szobor őt onnan, abból a házból, a mit már egészen magáénak tartott és úgy is szeretett, előbb-utóbb ki fogja túrni.

A rossz emberek előérzete sohasem csal és Buhina sejtelmét is igazolta a jövő. Mert a tűzoltóság nagyon felvirágzott abban a városban és az egyesületnek volt már annyi pénze, hogy beszerezhetett már egy hidrofórt, tömlőhordó-kocsit, meg két lovat is. Azokhoz azonban már kaszárnya is kell. És hol lehet tűzoltókaszárnya másutt, mint a tüztorony aljában? És kinek kell megnyitni az erszényét, ha a köznek való adakozásról van szó? A káptalannak. A káptalan odaajándékozta a váraljai házát a tűzoltóegyesületnek és kitelepítette belőle a sekrestyést, adván neki új lakást valahol lent a völgyben, a Benedekhegy alatt. Buhina a legrettenetesebb belső indulatoktól forrongva hagyta oda régi lakását és a mikor kezében az utolsó cserép muskátlival — mert ez a rossz ember csodálatosképpen szerette a virágokat — befejezte a hurczolkodást, akkor megfenyegette a szabadon maradt bal öklével a Szent Flórián szobrát. Szótlanul, de a szemöldöke összeránczoltsá-

gából hangzott ki az üvöltő bosszuhang: «Te üldöztél ki innen!»

A régi házat azután lebontották, hidrofórnak, kocsinak, lónak való szint építettek belőle, nagy, fazsindelyes tetővel, a minek az egyik hajlása egészen odanyult a tűztorony alá. Jó nagy padlása volt az épületnek, azt a berhidai földesúr jóvoltából megtömte a tüzoltóegyesület szalmával is, szénával is, hogy a lovak is olyan jól érezzék magukat az egyesületben, mint az urak. A régi épületből csak a Flórián-szobor maradt meg a fülkéjével együtt. Azt kegyeletből is, meg biztonság okáért is ott hagyták.

A tűzoltókaszárnyával szemben, a piaczon volt egy gémes-kut, a melyik két vödörre járt és abban az időben a városban egy ulánus-svadrony volt állomáson. Büntetésből, mert a nagyobb garnizonban a tisztjei kissé rendetlenül viseltek magukat. A gémeskút és az ulánus-svadrony pedig itt úgy kerülnek össze, hogy a kútgém egyik vödre a most elmondandó éjszakán lent volt a kut fenekén, a másik ellenben magasan fent

volt a levegőben és benne a Nagyszáju herczeg ült. A Nagyszáju herczeg tulajdonképpen a nassaui herczeg volt, de mivel éppen csak valamivel előbb mediatizálták őket, tehát a mi seregünkben vállalt mint ulánus kapitány magához méltó rangot és — nem merném ugyan egészen bizonyosan mondani, — aligha nem ő miatta változtatott a svadrony olyan gyakran állomáshelyet. Végre is, ha valaki «Durchlaucht», akkor nem fog még a Raszlinál sem mást inni, mint Veuve Cliquot, mert akkor még ez volt a Pommery.

Lent, a kútban levő vödörben ellenben szintén nem víz volt, hanem pezsgő, tudniillik Trevani főhadnagy, a ki arról volt nevezetes, hogy ha vacsora után leejtette a szivarját, nem mert lehajolni érte, mert az oldalmozdulatra kicsordult volna a szája szegletén az özvegy Cliquot asszony, a kiért pedig kár volna.

A herczeg meg a főhadnagy azért ültek a vödörben, mert a vacsora után — úgy éjfél után két óra lehetett, — hintázásra jött

meg a kedvük. Hol egyik húzta le a másikat, hol meg a másik az egyiket, a hogyan nekilendítették a kútgémet. Ez egészen jó mulatság és a Nagyszáju herczeg onnan felülről éppen lekiáltott a kútba, hogy:

— Te Trevani, megtaszítsd a kútfalat, én akarni le, jó eimer feljönni, nun én a vizet! — a herczeg ugyanis nem volt egészen nyeregbiztos a magyar nyelvben.

A főhadnagy belékapaszkodott a kútfal kőkoczkáinak valamelyik résébe, hogy feltaszítsa a vödröt, de ebben a pillanatban a herczeg onnan felülről lekiáltott hozzá megint:

— A . . . á . . . ha! Halt! Tűz van!

A herczegnek csakugyan nem a szeme sziporkázott, hanem valóban: a tűzoltókaszárnya tetején láng csapott fel. Dehogy csapott, rosszul mondom. Keskeny, vörösbarna, még füsttől fedett nyelvét öltötte ki a lángördög a tűzoltókaszárnya széles, zsindelyes tetején. Csak egy fénycsóvát vetett bele a levegőbe, de a herczeg ennél a felvillanásnál is észrevette, hogy a Flórián-

szoborral szemben lévő Kolompáros-háznak a kapualjába hirtelen belapul egy éjszakánál és sötétségnél is gonoszabb árnyék. A következő pillanatban azután a tető alján is, az eresz alól, előbújtak a kisebb ördögök, a kéknyelvü lángsugarak, azzal az alattomos sziszegéssel, a mi tanubizonyságot tett arról, hogy ott benn széna meg árpaszalma ég. És még egy pillanat és lángban volt az egész tető. Mert a zsindely nem birta akkor már a belső hőséget és kilobbant magától.

Az éjszaka elvilágosodott, a csillagok elsápadtak az égen a veszedelem láttára, fent meg a tűztoronyban, a hova pedig már felcsapott a láng, elkezdték félreverni a harangot. Irtózatos hang ez, csaknem olyan lelketrázó, mint a Hamlet monológja és a nassaui herczeget is egyszerre kijózanította. Beleordított a kútba :

— Trevani ! Tűz van ! Halbmastra a kútgémet, hogy én leugorni a kávára. Azt a gazembert én már látni !

Trevani roppant gyakorlott volt a kut-

gémmel való hintázásban, azért pontosan úgy lendítette meg magát a vödörrel, hogy ő alulról, a herczeg meg felülről éppen a kút porfirkávájáig érkezzenek meg. Neki magának nehezebben esett a kimászás, a herczeg azonban tüstént talpra ugrott és rohant egyenesen a Kolompáros-ház kapuja felé. Akkorra már összeszaladtak a szomszédos házakból is az éjszakából felriadt emberek és csődület támadt a tűzoltókaszárnya körül. Tanakodtak is, hogyan lehetne megmenteni az égő kaszárnyából a hidrofórt.

A lárma, a zajlás azonban nem bántotta most a herczeget. Tudta, hogy hova kell neki menni. Oda a sötét kapualja alá, ott van a tűznek a kezdete. Kirántotta a széles-pengéjü, nehéz lovaskardját és úgy szaladt előre, hogy Trevani lihegve is alig érteutól.

Akkor világos volt már minden és a kapualjában ott állott a sekrestyés. Lapulva, a szőrtelen arczán a magagyujtotta rémülettől való irtózás izzadt visszfényével. A herczeg egyenesen oda rohant rá és neki emelte a kardját.

— Gazember! felgyujtottad a tűztornyot!

A sekrestyés egy pillanat alatt keresztülszaladt az égő ház alá és halálos rémületében odamenekült a Flórián-szobor mögé, abba a falfülkébe. Ott biztos a kardtól. És hörögve, önkívületlenül ragadta meg a szobrot, beléje kapaszkodott és felkiáltott:

— Szent Flórián segíts!

Abban a pillanatban omlott le az égő kaszárnya tűzfala, a nassaui herczeg kardja már hiába suhintott, mert csak izzó téglát talált, a Flórián-szobor kidőlve a mögéje evekedett lángtól, lefeküdt és kősúlyával halálra nyomta a beléje kapaszkodó sekrestyést.

TÖRTÉNET EGY SZIVRŐL.

Elmondom egy szivnek a történetét, a mely természetesen szerelmes história, de a szivnek olyan különös szerepe van benne, hogy még a szerelmes novelláktól joggal irtózó olvasó is végigolvashatja.

I.

Tíz évvel ezelőtt Kovándon, Uszubu vármegye székhelyén nem volt daliásabb, izgatóan szebb és gavallérabb huszártiszt, mint Turulkeőy Oktáv báró. Fiatal volt, erős az életben és a vármegye ezerháromszáz hold földjének ura. És ezt az ezerháromszáz holdat sohasem tekintette a maga birtokának, mert úgy illik egy huszárezredben, hogy ha az egyik tisztnek van, akkor mindegyikük-

nek legyen. Turulkeőy Oktáv szórta a pénzt és az ezerháromszáz hold buzaföld állta baj és jelzálog nélkül ezt a pénzszórást.

Ekkor történt az a szerencsétlenség, hogy a kovándi huszárezred ezredesévé egy főherczeget neveztek ki. A főherczeg fiatal volt, csinos bajuszu és könnyelmü, és buzgóan gázolta ki a czivillista ráeső részének a gyomrát. Társadalmi életfelfogásának a jellemzésére csak annyt mondok el itt, hogy a tiszti menázs vacsorájához való pezsgőt — Aubertin demi sec, — rendesen somlyai borba hüttette be.

Az ezred fiatalabb tisztjeinek egészen tetszett ez a garázdálkodás, de Turulkeőy Oktáv érezte, hogy le van főzve. Mert azelőtt, míg a főherczeg meg nem érkezett Kovándra, ő csak Pommeryt fizetett a tiszteknek és csak magyarádiba hüttette be. Szóval Oktáv báró lefőzve érezte magát; egy magyar huszártiszt pedig, különösen, ha ezerháromszáz holdja van és ha a Turul-nemzetségből származik, lefőzni nem engedi magát, még egy főherczegtől sem. Oktáv báró kitalálta,

hogy az Aubertintől szerzett krapula legjobb orvossága az, ha az ember olyan angosztura-likőrt iszik, a mit csak Ausztráliában készítenek s a minek üvegje tizenegy aranyba kerül. Így aztán megtörtént, hogy egy-egy főherczegi pezsgős este után másnap appetitóriumnak a huszártisztek megitták Turulkeőy Oktávnak harmincz-negyven aranyát.

Ha a főherczeg Osztendéből hozatott osztrigával traktálta meg a bajtársait, akkor Oktáv a legközelebbi alkalommal az indiai szalangán-fecske fészkéből készült aszpikkal kedveskedett nekik. Ha a főherczeg üvegtokocskákba zárt havannákkal kinálta végig a társaságot, akkor Oktáv meghozatta a legdrágább turoscapros-lepantosokat, a melyeknek az illatát aranytokocskák védelmezték meg az elpárolgástól.

De mit részletezzem a dolgot. Képzelhetitek, hogy ebbe a nemes vetélkedésbe az Oktáv báró bicskája tört bele. Eluszott az ezerháromszáz hold . . .

II.

. . . . És így történt, hogy most, a mikor elbeszélésem tulajdonképpen elkezdődik, Turulkeoÿ Oktáv báró ott ül a new-yorki Public Garden egyik padján és éhezik. Igen, a hajdan daliás huszártiszt éhezik kint Amerikában. Mert Európában maradni nem engedte a büszkesége, meg a hitelezői.

A mikor az adósságai miatt le kellett mondania a tiszti rangjáról, pénzzé tette mindenét, a mije még volt és kiment az Ujvilágba. És most, a megérkezése után tizednapra nem volt a zsebében több pénz, mint négy cent. Négy centen pedig Amerikában nem lehet még kenyeret sem venni, ott ennyi pénzért csak egy dolgot árulnak: ujságot. És Turulkeoÿ Oktáv, a ki soha sem tudta a zsebében megtűrni a pénzt, csakugyan ujságot vett az utolsó négy centjén. A mikor elszaladt előtte a New-York Herald egyik rikkancsa, odaintette és a kezébe szurva a pénzt, magához váltott egy darabot azokból az óriási papirlepedőkből, a melyek mil-

liárdnyi példányban képviselik az amerikai sajtót.

Olvasni Turulkeőy Oktáv báró huszártiszt korában nem igen szokott. A lapoknak csak két rovatába nézett bele rendesen: a sport rovatba, meg a hirdetések közé. Most is álmosan és az éhségtől kissé fanyarhumoru kedvben nyitotta ki a lapot egyik olyan oldalon, a hol már a hirdetések vannak. És milyen véletlen! Szeme az első pillanatban a következő kishirdetésre esett:

Keresek olyan rettenthetetlen bátorságu férfiut, a ki hajlandó alávetni magát egy nagyon veszedelmes szívoperácziónak. Új elméletem van a szívmozgásról s azt akarom ezzel az operáczióval igazolni. De figyelem: a műtét halálos kimenetelü is lehet. A vállalkozónak, vagy örököseinek negyvenezer dollárt fizetek. Jelentkezni lehet délelőtt tíztől délutáni 2-ig. Garfield St. 47.

Browning doktor.

Oktáv báró elolvasta a hirdetést és elmosolyodott. Milyen bolondok ezek az ameri-

kaiak. De milyen gazdagok is! Negyvenezer dollárt fizetnek egy szivért! Ha neki negyvenezer dollárja volna!

És ekkor hirtelen a melléhez kapott. Hiszen van negyvenezer dollárja, ott kopog, ketyeg, lüktet a bordái alatt. Azt fel lehet váltani jó, becsületes, vízálló dollárokra, a mikkel vissza lehet jönni megint haza, keresztül a nagy sós vizen. És ha belehalna az operáczióba? Oktáv elmosolyodott, a mikor az örököseire gondolt — a hitelezőire.

Azután pedig, mivel megkordult a gyomra is, minden további habozás nélkül fölkelt es megindult a Garfield Street felé. Ő, a ki hajdanában Kovándon egy szál rózsaszínü szalagért olyan steeplechaseket lovagolt, hogy még Wimpferbach gróf, a hadsereg legvakmerőbb lovastisztje is a fejét csóválta, csak nem fog megijedni egy kis operácziótól? Éhesebb akkor sem lesz, ha a sírba teszik. Elindult a Garfield Street felé.

III.

Browning doktor előszobájában az asszisztens fogadta és kikérdezte, hogy mit akar. A mikor elmondta, hogy miben jár, az asszisztens bólintott a fejével és azt mondta, hogy várjon, kiküldi a professzor második segédét, a ki ennek a dolognak az ellátásával meg van bízva. Azzal eltünt.

Öt percz mulva megjelent a szobában egy hölgy — a professzor második segéde. Igazi orvoskisasszony volt; a fején a haj lekötve viaszosvászon-kendővel, a termete világossárga és bő bonczoló-kabátba bujtatva. Hideg, hivatalos hangon szólalt meg:

— Ön hajlandó magát alávetni az operácziónak?

— Igen — felelte Oktáv báró, a ki nem minden irigység nélkül nézett a második segéd tagjait átölelő orvoszubbonyra.

— Figyelmeztetem, hogy a műtét halálos kimenetelü is lehet, sőt nyolcz a kettőhöz a valószinűség, hogy a megoperált ember belehal a szivén vágott sebbe.

Oktáv báró — valljuk meg — egy cseppet összerezzent. De azután hirtelen észbe kapott. A manóba is, egy nővel áll szemben, itt csak nem mutathatja magát gyávának. Reszketéstelen hangon felelt, miközben elegáns mozdulattal ütötte össze a bokáját:

— Miss, én magyar huszártiszt voltam. Nem félek semmitől. Vezessen a profeszszorhoz.

Az orvoskisasszony komolyan és ridegen bólintott a fejével s a szemben lévő ajtóra mutatott:

— Tessék.

Bementek a műterembe, a mely nagyon kellemetlen képet mutatott. A közepén márványból készült félig-ágy félig-asztal állt, fejaljul gummipárnával. Arra fektették le Oktáv bárót, miután előbb megfosztották a ruháitól. Az orvoskisasszony ott állt mellette és figyelte, nagyon komoly és hideg képpel, az érverését. Belépett az öreg és mogorva Browning doktor is. Azután rátették arczára a kloroformos flanell-álarczot és Ok-

táv báró némi vergődés után elaludt. Megkezdődött az operáczió . . .

IV.

A mikor Turulkeőy Oktáv báró megint az eszméletére tért, puha, fehér párnák között, lágy selyemtakaró alatt érezte magát. Föleszmélt és először is odakapott, a hol fészkel a sziv. Még dobogott és a mellén, a bőrén nem volt semmi hasítás, a bordái is épek, töretlenek voltak. Elámult és szinte hitetlenül tapogatta a testét:

— Nincs semmi bajom, — gondolta magában és a következő pillanatban a negyvenezer dollár jutott volna eszébe, ha az ajtó ki nem nyilt volna.

De az ajtó kinyilt és belépett rajta Browning doktor második segéde, az orvoskisasszony. Egyenesen odament az ágyhoz és megszólalt:

— Hogy van, Mr. Turulkeőy? Remélem, jól, mert az elaltatáson kívül semmi sem történt önnel.

— De hát mire való volt akkor ez a ko-

média — pattant fel dühösen Oktáv, a kinek a kloroform utóhatásától meglehetősen émelygett a gyomra.

— Arra, — felelte az orvoskisasszony, — hogy végül találjak egy férfiura, a ki igazán férfi. Én nem orvos vagyok, hanem Carnefeller Jouldnak, a spódium-királynak a leánya. Az apám az orosz-japáni háború befejezése után kibérelte a csatatereket és az ott talált hullákból csontlisztet égetett. Ebből olyan rengeteg milliárd-erdőre tett szert, hogy engemet, az egyetlen leányát, úgy rajongtak körül a kérők, mint a musliczák a gyertyafényt. De én undorodtam ezektől a fababáktól, és tavaly, a mikor szegény apám maga is spódium-anyaggá vált, elhatároztam, hogy a háziorvosom, Browning doktor segítségével keresek magamnak egy igazi férfiut, olyan valakit, a ki pénzért nemcsak arra hajlandó, hogy engem feleségül vegyen, hanem valóságos és tudományosan értékes hőstettre is. Ekkor jelent meg az apróhirdetés a lapokban. És . . . az egyetlen jelentkező ön volt, ön az első fér-

fiu, a kivel életemben találkoztam. Akarja, hogy . . .

Itt Browning kisasszony elpirult és Browning kisasszony, helyesebben Carnefeller kisasszony nagyon szép volt akkor is, a mikor nem pirult, de valósággal ellenállhatatlanul bájos volt akkor, a mikor pirult.

Fölösleges tehát mondanom, hogy Turulkeőy Oktáv boldogan mondta, hogy akarja. Akarja, hogy a felesége legyen. És, hogy a spódium-király milliói, sőt milliárdjai Európába vándoroltak, sőt Magyarországra, sőt Uszubu vármegyébe. A hol az ezerháromszáz holdból tizenháromezer lett s a hol a huszártisztek ujjongva fogadták visszatérő társukat, a ki a milliói mellé még egy csodaszép asszonyt is hozott haza.

Kár, hogy a főherczeget akkorra már más garnizonba helyezték.

AZ OFÉLIA-SZANATÓRIUM.

(Falusi háznak a barátságos, vadszőlővel befuttatott tornácza. Középen egy pár lépcső a feljáró, ettől balra a fal mellett hosszu, vaskaru fapad, jobbra egyszerü x-lábu asztal, mellette három szék. Az asztal mellett ül a *Körorvos* és lassan, nagy delicziával szivogatja a papirszipkába dugott ötös kubáját. Középtermetü, kissé hizásnak induló, barna szakállu, ötven éves ember, nem nagyon falusi külsővel. A szeme mosolygós, világos. de tud haragosat is villámlani. Előtte az asztalon borosüveg és savanyuvíz áll. Szelid, kedves nyáreleji estidő van, a nap már kezdi lefelé hajtani a fejét a hegyek zöld vánkosára. Az urasági kastély odalátszik a tornáczra, de csak mint fekete szilhuett válik el az alkonyati égtől. Középen a konyhaajtó, régimódi, kettősnyilásu ajtó, olyan, a minek a felső felét is, meg az alsó felét is külön-külön ki lehet nyitni. Most csak a felső van nyitva, s bent látszik, hogy a venyigeláng ég már, készülnek a vacsorához.)

KÖRORVOS *(magában morfondirozva)* : Kitekerem a gazembernek a nyakát, ha orvos akar lenni… Hm . . . *(Hangosan a konyha felé)* : Ilona!

A KÖRORVOSNÉ (*megjelenik az ajtó keretében és kihajol rajta*): Itt vagyok, Dénes.

KÖRORVOS: Hm. Nem izentek ide napközben a Kerekeséktől?

A KÖRORVOSNÉ. De igen. Megküldték a pénzt is. Itt van, egy forint huszonnyolcz. Annyi járt.

KÖRORVOS. Igaz, annyi járt... Hm, kitekerem a gazembernek a nyakát, ha orvos akar lenni... Hol a Sándor?

A KÖRORVOSNÉ: Hol volna? Az ispánéknál. Tudod, hogy mindig a Mariska körül hűti a levet. Nem nagyon szeretem ezt a dolgot...

KÖRORVOS, Ugyan hagyd el. Az érettségi után mindnyájan ilyen éretlenségeket követtünk el. (*Iszik egy kortyot és nagyot szí a szivarja füstjéből.*) Nagyobb baj az hogy mindenáron doktor akar lenni az a szamár... de ki is tekerem a nyakát... egy forint huszonnyolcz, hm... A vacsorával hogy leszünk?

A KÖRORVOSNÉ. Rántott csirke uborkasalátával, aztán omlett baraczklekvárral. (*Félénken.*)

Gondolom, csak elég lesz a méltóságos urnak is.

KÖRORVOS. Hogyne. Nagyon mértékletes ember. *(Az óráját nézi.)* Nemsokára itt lesz. Mindazáltal egy üveg nyolczvanhatos tagyonit is tégy majd az asztalra.

A KÖRORVOSNÉ. Igen. *(Eltünik a konyhaajtóban, egy ideig csend, egyszerre csak az udvar felől a porond ropogása hallatszik s a legalsó lépcsőfokon megjelenik a Professzor.)*

KÖRORVOS *(felkel a helyéről és eléje megy)*: Alázatos szolgája méltóságodnak. Nos remény-lem, jó hirt hoz?

PROFESSZOR *(magas, karcsu, elegáns, borotvált képü ember. Egyáltalán nem smokk, de azért bizonyos fölényességgel beszél)*: A lehető legrosszabbat. Egészen biztos a diagnózisom, a fiatal grófnak tabes dorsalisa van. Hátgerinczsorvadása, még pedig már meglehetősen kifejlett mértékben. Már verseket is ír. *(Leülnek.)*

KÖRORVOS. Hát persze... bizony az öreg gróf fiatalságában nem élt valami példás életet... Nem csoda hát, hogy a fia... De,

nem parancsol méltóságod egy pohárkával ebből a kis fősőrsiből?

PROFESSZOR (*némi gúnynyal elmosolyodik*). Nem, valóban nem kérek. (*Komolyan.*) És nagyon csodálkozom, hogy ön, kedves kollegám, a ki pedig, úgy éreztem ki a délelőtti beszélgetésünkből, egyáltalán nem vidékiesedett el és au fait van a modern orvostudománynak minden haladásával, még mindig hódol ennek a középkori, barbár szokásnak és még most is él ezzel az italáldozattal, ezzel a (*kezébe veszi a Körorvos poharát és megvetően lötyölgeti benne a tartalmát*) libamen Satanis-szal. Hiszen ma már tudjuk, hogy az alkohol...

KÖRORVOS (*szeliden és udvariasan kiveszi a Professzor kezéből a poharat és kiissza a tartalmát*)... méreg. (*A torkát köszörüli.*) De jó méreg. És, kérem alássan (*nagyon szerényen*), én ismerem az új rendszereket és új elméleteket, de nem igen akarnak a fejembe menni. (*Igazi vidéki anekdotázó hangon.*) Tudja, méltóságos uram, nekünk is megvannak itt a magunk tapasztalatai. A minap például az Árbókékhoz hivattak. Maga az öreg paraszt volt beteg. Azaz,

hogy beteg most is. Köszvény... hippurinsav-lerakodások a lábizületben, sőt már rendetlenségek a vesében és a szívmüködésben is. Diétát rendeltem neki. Kedves barátom, mondtam, — magának csak könnyü ételeket szabad enni. Semmi hús, de sok spenót meg sárgarépa, az könnyü. A paraszt erre fordult egyet az ágyán, rám nézett és azt felelte, hogy: «Spenót, sárgarépa? Az könnyü? Könnyü ám mondani, de nehéz megenni».

Professzor *(elmosolyodik)*.

Körorvos. Én is éppen így mosolyodtam el. De másnap aztán elment a kedvem a mosolygástól, mert meghallottam a hirét, hogy az Árbók helyettem az öreg Hamarnét hivatta el, a ki nem spenóttal, hanem diófalevél-lábvízzel kezdte el kurálni a fájós lábát. Az pedig nekem napi harmincz krajczár veszteséget jelent, mert az Árbók jómódu ember és mivelhogy sváb, pontosan fizet is.

Professzor *(csak egy kissé fontoskodva.)* Lássa, kérem, kolléga úr, ez a vidék elmaradottsága. Ez az a szörnyü átok, a mi megöli ezt az országot. Még mindig a javasasszony-

hoz fordul a paraszt és még mindig nem érti meg a gondolkozóbb vidéki orvos sem, hogy a modern tudománynak mik a czéljai és a feladatai.

(A nap egészen nyugovóra hajlott, a vadszőlő levelei között rézsut beeső sugár megvilágítja az asztalt, a konyhából a venyigeláng fénye kezd erősebben csillanni ki a tornáczra és ez a kettős világítás valami különös, újszerü fényt vet a Professzor arczára. A szemében mintha valami jövőbelátó csillogás jelenne meg. Folytatja.)

Professzor. Pedig látja, kollégám, nem vetek neki három emberöltőt a mi nemzedékünk kihalása után, hogy eljön az idő, a mikor a világ tökéletesen egészségessé válik. Érti? Az egész világ! Legyőzzük tökéletesen — hiszen már ma is a diadal utján vagyunk e tekintetben — a fertőzéseket, a bakteriumokozta betegségeket. De legyőzünk más emberpusztító kórságokat is. A vérbaj legyőzésével elmulnak annak ivadékbeli idegkövetkezményei is, a paralizis, a tabes. Az alkohol kipusztításával vége lesz minden neuraszténiának, gyomorkatarrusnak, sorvadásnak és egyéb nyomoruságnak. A fölösleges húsevés

korlátozása végét veti köszvénynek, reumának, ütőérelmeszesedésnek. A tüdővészről már nem is beszélek, mert azon kaczagva győztünk... *(A nap egészen lehanyatlik, a Professzor arczát most már csak a konyhából kilobogó rőzseláng világítja meg.)* És látom a jövőt, látom, azt a boldog kort látom, a mikor mindenki egészséges lesz már, végig kiélheti az életét... a Mecsnikov fagoczitózái pontosan megteszik a kötelességüket... a csecsemőnek a vakbeléről épp oly kötelezően leoperálják mindjárt a születés után a féregnyulványt, mint a milyen kötelező már ma is a himlőoltás és... *(nagy elragadottsággal idézi Forelt)* az orvosnak nem lesz más feladata, csak éppen az, hogy fölöslegessé tegye az orvost.

KÖRORVOS. Ezt mostanában a Hamarné csinálja. *(A Professzor megütközve néz rá.)* No igen. Mert mostanában a vajákos asszonyok teszik még fölöslegessé az orvost. De...

(Kis csend. Egészen bealkonyult, a szolgáló kijön a konyhából és szélfogó üveggel ellátott gyertyatartókat tesz az asztalra. A szín egyszerre egészen más világítást kap. A Professzor borotvált arcza

kőmerevnek, megcsontosodottnak látszik, a Körorvos homloka megnől, a szegény kis ötös kubájának a parazsa is jobb világosságra kap.)

Professzor. De?

Körorvos. De akkor én mégis csak doktort fogok csinálni a fiamból. Pedig az előbb még ki akartam tekerni a nyakát.

Professzor. De most úgy-e, úgy-e, felismeri a mi hivatásunk nagyszerüségét, látja a feladatainkat és látja a jövőjét! Az egészséges, teljesen ép emberek jövőjet, azét a nemzedékét, a mely mind csupa izom, fényesen fejlődött csontrendszer, tökéletes gyomor és teljesen egyensúlyos agyvelő meg idegrendszer lesz. Milyen gyönyörü társadalom, milyen világ!...

Körorvos (*egy vacsoravesztő pillangót fog el a balkezével a gyertyaláng fölött.*) Ühüm. Nagyon szép lesz. És mit gondol, méltóságod, hogy ezt a gyönyörü, önmagával tökéletesen megelégedett világot azután ki fogja majd előbbrevinni?

Professzor (*megütközve néz rá.*) Mit? Mi az, hogy előbbre vinni? A tudomány és a lehiggadt művészet fogja előbbre vinni.

KÖRORVOS. Annak a tudománynak iskolapor lesz a neve és azt a művészetet majd ha beadják a kutyának, akkor megveszik tőle. Mert gondolom, hogy az ön filantrópiája nem terjed ki a kutyákra is és nem akarja a lyssa caniumot is kiirtani a világból. Vagy akkor már a kutyák sem veszhetnek meg?

PROFESSZOR. Nem lesznek többé kutyák!

KÖRORVOS. Csak nyárspolgárok. Dárdás világ az, méltóságos uram, a minek a körvonalait most elém rajzolta. Szörnyen szürke és kétségbeejtően megelégedett. Ki viszi majd akkor előbbre a világot? Melyik megelégedett, melyik egészséges? *(A gyertya lángja nagyot lobban, muslicza zöpült beléje.)* Nem mi, egészségesek viszszük előbbre a világot, hanem a lázban égő agyvelők, a rángatódzó idegrendszerek, a testilelki nyughatatlanságok, azok a fájdalmak, a melyek a mikrokozmosznak az egyéni szenvedéseire ott kényszerítik a balzsamkeresést a makrokozmosz mássá való tételében. A nyavalyatörős Julius Caesar hódította meg Európát, a köszvénytől féloldaluvá bénult Hannibal igázta le az Alpeseket és Ázsia

urát, Nagy Sándort harminczkét esztendős korában ölte meg a bor...

PROFESSZOR *(téveteg hangon.)* De Newton és Pascal és Pasteur...

KÖRORVOS. Newton annyira... hahaha, mondjuk neuraszténiás volt, hogy nem mert kocsira ülni, Pascalt, a ki tizennégy éves korában megcsinálta a számok új rendszerét, ma dementia praecox czímén szanatóriumba vinnék, Pasteur pedig nem tudom, hogy a méltóságod jövőjében nem jutna-e monománia kifogásával valamelyik Bicétrebe. Ki csinál nagyot, ki csinál újat? A megelégedett ember? Hiszen annak már semmi sem kell! A megállás a megöregedés és az elégedettség, a jólét, az egészség halála mindennek, a mi új. *(Iszik.)* Ejh, nem szeretném megérni ezt az új társadalmat, ezt a teljesen egészségeset és rendezettet.

PROFESSZOR *(zavartan.)* De gondolja meg kérem... kolléga úr... a nagy szocziális visszahatásokat... Nemcsak beteg nem lesz többé, hanem koldus és gyilkos sem lesz...

KÖRORVOS. Tehát nem lesz Gringoire, nem lesz Verlaine és nem lesz Cellini.

(Egészen besötétedik, a konyhaajtóban megjelenik megint a Körorvosné. Néma, nyájas fejbólintással üdvözli a Professzort, aztán az urához szól.)

A KÖRORVOSNÉ. Hazajött a Sándor. A kert sövényén mászott keresztül, hogy ne vedd észre és össze ne szidd. Mert te azt a gyereket mindig csak szidod. Mindjárt készen lesz a vacsora.

KÖRORVOS. Most nem fogom szidni. Küldd csak ide. *(A konyhaajtóban félénk mozdulattal megjelenik Sándor, a most érettségizett diák. Soványképü, nyurga fiu, tipusa a kamasznak.)*

SÁNDOR *(félénken)*. Jó estét kivánok...

PROFESSZOR. A fia?

KÖRORVOS. Igen. A Sándor. Orvos akar lenni, de én mindmáig nem szerettem volna, hogy az legyen. Sőt ki akartam tekerni a nyakát... De ma... Sándor, még mindig orvos akarsz lenni?

SÁNDOR. Ha te nem akarod, apa...

KÖRORVOS. De most már akarom. Orvos leszel. *(Feláll, a fiának a vállára teszi a kezét.)*

Orvos leszel és mivel faluhelyen még az egy forint huszonnyolcz krajczárokból is meg lehet valamelyest takarítani és mivel az anyádról is néz reád egypár ezer forint örökség, tehát... (*Hirtelen a Professzor felé fordul, attól kérdi*): Méltóságos uram, biztos a higiénének az a jövője, a mit elmondott?

PROFESSZOR (*nagy meggyőződéssel*). Az egészen bizonyos.

KÖRORVOS (*megint a fiához.*) Tehát te akkor orvos leszel és meg fogod alapítani az Ofélia-szanatóriumot. (*Végigsimítja a fia fejét.*) Tudod, barátom uram, azt a menedékhelyet, ahova a majdan eljövendő egészséges világból oda menekülhetnek az emberek, a hol végre meg is betegedhetnek. Abból a világból, a hol az egészség lesz már ragadóssá, elmekülhetnek oda a te szanatóriumodba, a hol megismerik a betegség áldásait. Egy kis beoltás a vérbe és meg fognak születni ott, a te szanatóriumodban az új Schopenhauerek és Nietzschék; ha majd jól tudod trepanálni már a koponyacsontot és az agyvelőhöz is hozzáférsz új Mohammedet, új Napoleont produkalhatsz;

ha a tabes virusának a phioláját okosan kezeled, Heine és Grabbe hagyja el az intézeted köszöbét; ha az alkoholt okosan adagolod, Bismarckot, Kemény Zsigmondot, Munkácsyt, Poet, Musset-t, Haendelt gyógyíthatsz majd bele abba a keservesen egészséges világba. Orvos leszel és megcsinálod az Ofélia-szanatóriumot. És *(elmosolyodik)* talán még meg is gazdagodol.

PROFESSZOR. Szertelenségek. Lássa *(a borosüvegre mutat)*, ez már az alkohol hatása. Ha nem inna alkoholt, meglátja, hogy mindjárt egészen más ember volna.

KÖRORVOS. Hm. Persze. Csakhogy én jobban szeretek éppen ilyen ember lenni, mint a milyen vagyok...

A KÖRORVOSNÉ *(kidugja a fejét a konyhaajtón).* Méltóztassanak vacsorára jönni. A rántott csirke már az asztalon van.

KÖRORVOS *(betessékeli a Professzort.)* Méltóztassék. Egy kis csirkehús, meg egy kis ugorkasaláta... *(Bemennek, a konyhaajtó becsukódik és a tornáczon egészen bizonytalan sötétség lesz.)*

AIN-HOLOFRA.

I.

A Szahara szuverén méltóságáról semmi sem tanuskodik jobban, mint az, hogy a sivatagoknak ezt az öregapját nem lehet leírni. A hogy a Napot még senki sem látta igazán, mert nem lehet belé nézni, úgy a Szahara sem érthető át egész majesztásaban a véges emberi észnek. Le lehet írni a kelet-turkesztáni sivatagokat, fogalmat lehet adni a mongol fennsikról, érzékeltetni lehet, hogy mi az a braziliai llanó, de a Szaharáról nem lehet elmondani, hogy micsoda. Csak azt talán, hogy mi *nem*.

Mindenekelőtt nem az a porzótartó, a minek az iskolában tanuljuk. És nem az laposság, a mit a neve hallása felébreszt a képzetünkben. Dombnyi, sőt néhol hegymagas hullámokat vető tengere a föld hervadásának,

a homoknak; nem végtelen szemhatárt nyitó óriás-tenyere Afrikának, hanem a rövidre láttatás szenzáczióval, megújuló meglepődéseivel agyonizgató, a mellett örökké mozgó képü ránczrendszer Gémétér elaggott ábrázatán.

Az állandó szél járása szerint gigászi barázdák képződtek benne, a melyek egyes helyeken, a hol toronynyá vált magasságukkal fel tudják tartani az oldalszélnek, az irtózatos számumnak az erejét, völgyeket ringatnak, de akkorákat, mint a magyar Alföld, vagy mint Provence dallal és kiégett kopársággal telt mezei. Ha a számum erőt tud venni ezeken a homokhegyeken és kisérteties erejével képes felszárnyalni a levegő felső régióiba is, akkor ezeken az alföldeken támadja meg és öli meg a karavánokat. Ez a lombroso-tipusu szél ilyenkor a gonosztévő kaján és háborodott eszü jókedvével ölt magára, szinte csufolódó tréfával, nadrágot a homok örök szövetéből és eltánczolva hegy, buczka és lapos fölött, fatalizmusra tanítja az arábot azzal, hogy megöli.

Afrika egész homlokán, az Atlaszi-óczeántól egész a Vörös-tengerig, a Nilus völgyen kívül örökös úr a homok és a szél. De még itt is érzi föld is, levegő is, hogy náluk is van hatalmasabb úr, világbiróbb valaki, valószínüen szükségesebb valaki — a víz. Marokkó felől, Tripolisz felől, Sziria felől, aláásva, alagutasan megkerülve a homokot, beszivárog a víz a Szahara homokja alá. És Afrikának ez a töviskoronája egyes helyeken, ott a hol felfakadhat a H_2O, véresre karczolja a homok homlokát Ezeket a szangvináló, földvérét bocsátó helyeket nevezik oázisoknak.

Meglapulva egy-egy homokhullám védettebb helyén, lassan, háromszáz-négyszáz év alatt kikeletkezik az oázis. Felbuggyan a víz, csira száll a homokba, kidugja fejét a földből a virág. Dehogy virág! Valami kis együgyü surló, vagy páfrány, a melyik hálás meg ezért a lakásinségért is és a saját maga testének elhervadásával, elkorhadásával csinál televényt a sivatag daliájának, a pálmának.

A víz, minden szerves élet főfeltétele, bu-

gyog, az apró, gyalognövények felszivják s a mikor elhalnak, rothadóan is dolgozó és szolgálatkész testükből kialakul a jukka, a draczéna és a pálma.

És ezek jó fiuk — megvédelmezik szülőanyjukat, a vizet. Ha jön a szél és hozza czinkostársát a homokot, odatartják koronájukat, lombsátorukat és elfogják vele a vihar erejét. És a mikor más helyen próbál már szerencsét a vihar ördögszekere, akkor lassan pergetik le levelükről a homokot, hogy iszap legyen belőle a vízben, ne szemfödél...

A sovány, vedlett pálmáknak egyik ilyen őrhelye az oázis, a minek Ain-Holofra a neve. Ott állnak ezek a karcsu, poros pionirjai az organikus életnek, úttörői nemcsak a többi növénynek, nemcsak a forrásvíz buzogásábanficzkándozó békaembriónak és vízibogárlárvának, hanem nekünk embereknek is, a kik társai vagyunk a létben és a föld porában.

II.

Ott álltunk az Ain-Holofra szélén. Jobbról mellettem Moháb, a tuareg, a kinek a szokatlanul fehér arcza mindig azt a gyanut keltette bennem, hogy a francziák Marokkóban talán kissé tulságos komolyan is veszik a pénétration pacifique feladatát, balról meg Khának, a pun. Ez az ember arabnak vallotta magát, de én a teste mivoltából, a beszédjéből, a gondolkozásából megéreztem, hogy nem aráb. Sémi volt feltétlenül, de sem az aráb mogorva hallgatása, elmerengése, szilajsága, képben duskáló beszéde nem volt meg benne, sem pedig a mór dicsekvővágya, czifrálkodása, degenerált lanyhasága. Khának pun volt és az idegeiben ott őrizte egész Kárthágót. Csendes, nyugodt, megfontolt, művelt és arisztokratikus volt. Nem is tudnám, ha nem tudnám, hogy hol vette a műveltségét. Mert iskolába alig járt s a mit az oráni franczia iskolában tanult, attól nem lehetett azzá az emberré, a ki volt. De hogy a Hannibál véréből is mozgott benne valami,

az megadta neki a világ kárthágói látását: a hideg, okos, gyors meglátását minden ténynek és a cselekvésre való elhatározás hirtelenségét.

III.

Ott áltunk az Ain-Holofra peremén. Az ég sajtja, a hold már lebukott és csak a csillagok világa tette átlátszóvá az éjszakát. Oroszlánra lestünk, husz lépéssel előttünk meg volt ásva a verem, a melynek a karójához oda volt kötve a csalogató kecskegödölye.

Moháb a két tartalék puskát igazgatta, nekem is, Khánáknak is a kezünkben volt a Winchester. Jó nyolcz darab öreg robbanó golyó volt mindegyikben. Moháb állt, mi az oázis mellé természetes szegélyül szegődött homokhullám oldalán feküdtünk, nem előreszegzett, hanem fölfelé emelt puskacsővel. Mert czélozni és találni pontosan csak úgy lehet, ha az ember felülről lefelé veszi a csövet. Minden lövőszerszám alulról felfelé rug, csak azzal lehet hát ellensulyozni ezt az energiamegnyilvánulást, hogy az em-

ber felülről aláeresztve a csövet, kihasználja a föld vonzását, a nehézséget a puskapor elevenereje ellen.

Ott feküdtünk hosszant és az afrikai éjszaka csillagos sugárzása velem csaknem elfeledtette, hogy most a kezemben robbanó golyókkal várok egy igen nagy urat: oroszlánt.

A Szahara éjszakája azért csodálatos, mert igazolja azokat a festőket, a kik impressziók után indulnak és mégis csak egyféle szint használnak. Ott, oroszlánlesen értettem meg, hogy lehet az egész világot zöldnek, vagy lilaszinnek látni. Mert ott az egész világ sárga volt.

A föld, a melyen hasaltunk, az okker sárgaságába burkolódzott; a levegő... persze, ha azt tudnám megmondani, hogy milyen sárga volt a levegő! És az égen a csillagok mint miliónyi gummigutti-anreiter homályosították el a felhőt nem ismerő eget.

Sárgák voltak hátunk mögött a pálmák és a jukkák, meg a tüdővészes mimózabokrok is. És sárga volt az afrikai éjszaka különös

világossághatásaiban Khánák arcza is. Pedig nappal inkább szürkés, amolyan — pedig mindennap mosdott — izabellaszínü volt.

Kezünkben a Winchesterrel egymásra néztünk és ekkor, látva a Khánák sárga arczát, kifurta oldalamat a kérdés:

— Miért ilyen sárga itt minden, Khánák?

— Mert ez a sárga király országa — felelte a pun csendes, dörmögő hangon. — Hogy a színe ne látszassék, csak a hangja hallassék, azért hintik be a csillagok az ég porával a föld porát.

— Hm, — dörmögtem neki vissza — de miert sárga a te arczod is?

Kkánák hallgatott egy darabon, aztán egyszerre a csoda tudja, milyen lelki erő nyomása alatt, azt mondta halkan, mély torokhangon:

— Mert félek, uram.

De úgy, olyan csöndesen, olyan nyugodtan mondta ezt, mintha én azt mondanám nektek, hogy «nyolcz nyert».

— Khánák! Félsz! — sugtam én vissza neki. — Khánák, csak nem az oroszlántól?

Hiszen száz fehér embert vezettél már rájuk! Ismered őket!

— Mert ismerem, azért félek.

— De Winchester van a kezedben, nyolcz golyós.

— Várj uram, majd te is félsz mindjárt, pedig neked is Winchester van a kezedben.

Nem vagyok nagyon gyáva ember és vademberrel is volt már dolgom egynéhányszor. De a mikor Khánák a mélytorku, még hizelgést is csak fenyegetően mondani tudó nyelvén ezt mondta nekem, egyszerre azt éreztem, hogy az a homok, a mi a gyomrom meg a czombom alatt van, hirtelen lehül és olyan hideggé válik, mintha hóban feküdnék. Nem akartam elárulni a gyengeségemet és odasugtam Khánáknak:

— Ostoba vagy. Puskával a kezében nem fél az ember semmitől.

— Várj uram — volt a *h*-betűnek százszoros megsokszorozásából álló felelet.

És vártunk. Felnéztem az égre, a hol a sárga csillagok ragyogtak. Lent a sárga föld, fönt a sárga csillagvilág. Előttem hullámzóan

emelkedve a magasba, a Szahara, mögöttem meg — de fektemből alig birtam visszatekinteni, — az Ain-Holofra sáppadt pálmái. A szélső mimózabokor alatt ott állt Moháb, a puskákkal a kezében. Az ég, a kékségét mind e sárgaságba beleveszitő ég úgy borult rá a sivatagra, mint egy óriási, megmérhetetlen üvegharang.

És egyszerre ez az üvegharang megkondult. Tul a szélszántotta homokbarázdán, az előttünk elterülő két nagy homokhullám közül erőszakos, hördülő és mégis zenei hang szólalt meg. Kietlen, meg sem mérhető távolságból. És a legszélső homokbuczka tetejét, a melyet még láthattunk, új, mozgó sárgaság tünt fel.

— Krhgmgh — nyögte suttogva Khánák — jön az úr.

A sivatag közelebbről kezdett el kongani. Harangzugás töltötte be a levegőt, csodálatosan melódikus és mégis förtelmesen levegőszaggató hang. A gödölye, a melynek jobb érzéke volt, mint az én szemem — az orra — elkezdett keservesen bőgni, mekegni. Csak a

kötél akasztotta meg, hogy bele ne ugorjék a verembe.

Ebben a pillanatban egyszerre hátra kellett néznem, mert azt hallottam, hogy Moháb felmászik az Ain-Holofra egyik pálmájának a tetejére. Hátrafordultam, de csak egy pillanatra és a visszafordulás következő pillanatában azt láttam, hogy Khánák nem fekszik többé, hanem talpon áll. Én is talpra ugrottam, öntudatlanul, ösztönszerüen és abban a pillanatban a nyakamra omlott a sivatag sárgaságának a nagy exponense: az oroszlán.

Értsétek meg a helyzetet: a mint Mohábtól visszafordultam a sivatag felé, ekkor már ott volt az oroszlán és a nyakamon is volt már. Csak azt érzékeltem, hogy a csillagfényben sárgálló homok egy tömege feltámad, rám hullik, körme van és hördülése van. Itt, nézzétek, itt végig vágott az arcomon, emitt meg lehúzta a vászonruhámat a bőrömmel együtt a jobb vállamról. És abban a pillanatban, a mikor már az orrom alatt éreztem a húsevő vadállatok leheletének a ret-

tenetes bűzét, abban a pillanatban, a mikor eszembe jutott a kezemből kiesett Winchester, egyszerre két, tempósan egymásután következő puskapukkanás hangzott el. Az oroszlán rám esett, de a teste súlyával szerencsére csak két bordámat törte el, azt is a jobboldalon. Khánák puskájából két golyó járta a szivét keresztül.

IV.

Az Ain-Holofra sápadt, seprűképü pálmái alatt tértem megint eszméletre. Moháb és Khánák mosták friss vizzel a vállamat és a mint fölpillantottam, azt mondta Khánák:

— Uram, tudod már, hogy ki az az úr? A kezdődő sebláz paroxizmusa csak azt engedte látom, hogy valami nagy, sárga tömeg, meg egy Winchester-puska fekszik mellettem.

A MIRZA BEJ KATONÁJA.

Mirza bej, a vitéz török hadseregben nem volt sem müsir, sem ferik, sem liva, a hogyan ott a marsallt, a hadosztálytábornokot és a dandárparancsnokot hivják szép sorjában. De még csak mir aláj, ezredes sem volt, sőt kaimakámmá, alezredessé is csak most fog előlépni, ha a karriérjét ketté nem roppantja derékban az a történet, a mi vele, helyesebben egy albán katonájával történt meg Üszkübben. Nagyon érdekes ez a történet és el kell mondani, csak az a baj, hogy alig is lehet igazán a maga tökéletességében mondani el. Mert hogy ezt a dolgot a maga teljes valóságában elmondhassa az ember, ahhoz egy kicsit Jókainak kellene lenni.

De mindegy. A Mirza bej őrnagy katonájának a történetét mégis csak el kell mondani valahogy.

Mirza bej az üszkübi török helyőrségnek volt a parancsnoka és mostanában nagyon meggyülemlett a dolga a lázadó albánok miatt. Mert az arnauták, a hogy igaz török nyelven kell mondani az albánokat, mostanában megint visszavágyakoztak skipetároknak, a hogyan ők maguk a saját nyelvükön hivják magukat. És Üszküböt is vissza akarták erőszakolni Szkopljenek, a maguk sajátságos, megfejthetetlen eredetü nyelvére, a mely valószinüen kelta alapu, de tele van ó-hellén és római szavakkal meg képzésekkel is. A Rigómező sarkát érintő Vardar folyó mellett tehát, a háromezer méternél is magasabb Sárdág hegye alatt, a Szkopljévé visszavágyakozó Üszkübben meggyülemlett a dolga nagyon a török helyőrség parancsnokának. A hegyek közül egyre hordták eléje az elfogott lázadókat, mert minden régi, düledező albán törzsfő-kastély külön fészkévé vált a lázadásnak. Hordták be Üszkübbe a portyázó katonái egymásután a lázadó arnauta vezéreket és Mirza bej nem tudta már, hogy mit csináljon velük, mert tele lettek a tömlöczök.

Kérdést tett tehát a Bab-I-Alihoz, az isztámbuli Fényes Portához és tanácsot kért, hogy mit csináljon a foglyul esett sok arnauta előkelőséggel. A válasz nem késett, de rejtelmesen rövid volt. Talán így szólt: «Van-e még a török hadseregnek puskapora?» Mert keleti szokás, hogy az ember a kérdésre kérdéssel feleljen.

Mirza bej megértette a rövid utasitást és hamarosan megürültek az üszkübi kaszárnyák küléjei, tömlöcztornyai. Mirza előhozatta belőlük a lázadó arnauta vezéreket, hamarosan itéletet mondott róluk és még hamarosabban főbelövette őket. És az Üszküb felett emelkedő bair tetejen álló tekkije kolostorfalai között rémülve hallgatták minden hajnalban a görög barátok a puskaropogást, a mi az üszkübi erőd csiflikjének, lunettejének a sánczárkaiból ropogott fel hozzájuk. Néha még a halálhörgés is felhallatszott a bair tetejére, bár legtöbbször elnyomta a puskacsattogás hangja.

Május huszonegyedikén azután valahol Isztib környékén a török portyázó katonák

hatalmas zsákmányt ejtettek. Nem aranyat, nem drága szőnyegeket — az arnautának csak a rézveretes agyu puskája, a kecskéje, meg a becsülete az, a mit kincsnek tart — hanem többet jakutnál és elmásznál is: Suhopoljevics Omárt, a legelőkelőbb arnauta törzsfők egyikét. Omár még ősz bajuszszal is a török hadseregben szolgált és csak akkor tette le a kardját, a mikor győzött az újtörök forradalom és elvitték a próféta utódát, a zöldkaftános kalifát az Alatini-száraiba rabnak. Akkor hazament a hegyei közé. Tehát kétszeresen lázadó volt, tehát nagyon könnyü volt rajta az itélkezés Mirza bej számára. Ha tudnám, hogy törökül hogyan mondják a «Pulver und Blei»-t, akkor törökül irnám most le, de bennünket erre az intézményre az osztrákok olyan jól megtanították, hogy minden más nyelven elfelejtettük a nevét, csak osztrákul tudjuk még. Suhopoljevics Omárnak, az Iszkánder bég valamelyes távoli unokaöcscsének készen volt az itélete...

... Május huszonkettedikén hajnalban Bal-

dun, a közkatona, korábban ébredt fel a megszokott időnél. Felült a czudarul kemény ágyán, elkezdte, bizony elkezdte a lábujjait piszkálgatni és közben zümmögő hangon énekelt:

Mezsiná czigárská bolgájem
Auzunyá szalup tartargá!
Csimunák akapasz bolgáj edim
Kők aszmukagá szatargá

Karacsáji tatár lánytól hallotta valaha ezt az éneket az aranyos Isztámbul egyik piaczán és a husz esztendős szivét elfogták a kimondhatatlan sóvárgásnak, a keleti leány epekedésének ezek a szavai: «Ó, bárcsak czigarett volnék, hogy a te kezed között égjek el! Ó, bárcsak lehetnék apró ezüstpénz, hogy egy nyolczad font kék dohányt vásárolhatnál magadnak rajtam!»

Baldun nem sokáig zümmögött, mert belépett a szobába Abdi, a káplár és fellármázta az egész tizenegyedik szakasz legénységét. Ebbe tartozott bele Baldun is. Fegyverbe, hamar, mert még napfeljötte előtt kivégzés lesz. A legények gyorsan kapkodták magukra

a ruhát, a fegyverzetet, Abdi pedig, részben azért, mert ma jobb kedve volt a szokottnál, részben pedig azért, hogy siettesse a legényeket, kegyes szóval elejtette:

— Tepszin oglánim, ma nagy pecsenyétek lesz. A Suhopoljevics Omár került tegnap kézre, azt küldjük át máma az Alsirát hidján. Öt órára már a Morhutban lesz.

Erre a szóra a Baldun kezéből egyszerre kiesett a puska, a kávébarna arczára valami csodálatos feketés-sápadtság szállt és Baldun, a mindig jókedvü, odavágta magát vissza az ágyára és onnan kiáltotta a káplárnak:

— Én nem megyek!

Abdit elfojtotta az éktelen düh. A puskáját a csöve derekán fogta meg és a tusával brutálisan nagyot döfött az ágyon fetrengő katona bordája közé.

— Te arnauta köpek! Evetlesszin domusz te, te nem akarsz jönni? Mert a fajtádból küldünk valakit bele a sánczárokba? Kutya vagy ha meg nem tagadod a véredet, hiszen a török hadseregben szolgálsz!

Baldunnak nem használt sem a puskatus,

sem a becsülete legázolása. Vonaglott tovább is az ágyán és egyszerre csak elkezdte mondani:

— Félek, félek...

Erre a rettenetes szóra azután Abdi, a káplár kétségbeesetten rohant be Mirza bejhez és jelentette neki, elvörösödött homlokkal, a szemére húzott bozontos szemöldökkel, hogy az ő szakaszában van egy arnauta katona, a ki nem akar engedelmeskedni a parancsnak, mert — fél.

Mirza bej csak egyet villantott a viharbarna szemével a káplár felé és csak egy féllépést tett feléje. Egy fél lépést. De öt percz mulva már ott állt előtte Baldun, a kit kiránczigáltak az ágyból s a ki most két másik nizám között állva, vaczogott az őrnagy előtt. Mirza bej először mérsékelte magát. Egy ideig fel s alá járt a kaszárnyaudvar laza kumján, homokján, a hol ez a jelenet történt. Azután hirtelen odaállt Baldun elé és először csendesen, dühtől rekedten mondta neki:

— Baldun, azt hallottam, hogy te félsz...

A nizám térde összeverődött, a halántéká-

ról patakzott alá a hideg veríték. Mirza bej állt előtte, sodorgatta egy ideig a bajuszát, azután egyszerre úgy vágta bele a kardja hüvelyét a kumba, hogy alig birta megint visszahúzni belőle és akkor már a távoli menydörgés zengett a szavában:

— Baldun! Te félsz!

És itt aztán felcsattant a hangja úgy, a hogyan csak az emberirtó menykőhullás tud csattanni:

— Arnauta kutya, te félsz? Török katona vagy! Hogy mersz te félni!

Baldun elkezdte összenyomkodni a két izzadt kezét és végre szót talált:

— Suhopoljevics Omár az én apám...

Erre a szóra a Baldunt kisérő két nizám egyszerre fegyverbe csörrent, azt hitték, hogy most már nem következhetik más, csak az, hogy az arnauta legényt is át kell kisérniök a külébe. Majd holnap aztán intézkedik róla az őrnagy. De tévedtek. Mirza bej őrnagy megállt Baldun előtt és elkezdett mosolyogni. Ha volna a világon fekete tigris is, az tudna csak úgy mosolyogni. De a tigris rőtbarna

pofájával nem üt olyan ellentétet a fogasora, mint a hogyan a Mirza bej fekete bajusza alul, fekete szakálla fölül kivillant résre a hófehér, gyönyörü, apróhegyü csontsövénye:

— Suhopoljevics Omár az apád? Tehát te Suhopoljevics Baldun vagy? Nem igaz! Török katona vagy és most eredj és lődd agyon az apádat!

Azzal elfordult, a ballábával taszított egyet a kardján, hogy ne alkalmatlankodjék, a jobbkezével pedig elkezdett czigarettet sodorni. Mert a török katonatisztek félkézzel a zsebükben is meg tudják sodorni czigarettnek a vékonyra vágott tombéki dohányt. A káplár, meg a két nizám pedig eltaszigálták magukkal Baldunt, beállitották a sorba és öt percz mulva ott állt Baldun már a csiflik árka mellett, szemben az apjával, a kinek össze volt kötve a keze, de nem volt bekötve a szeme.

Az alajdár kirántotta a kardját és mondta a vezényszavakat:

— Vállhoz a puskát! Kész! Tűz!

Mit mondjak többett? Suhopoljevics Omár belefordult az árokba, de az Abdi káplár észrevette, hogy Baldun fegyverének a vége csaknem másfél czentiméterrel magasabbra irányult, mint a czélpont, az apja szive, vagy legalább is a homloka. Ott, az Omár kihülő holtteste mellett tartóztatták le és vitték egyenesen a kaszárnya küléjébe. Szerencsére a küle ablakain vasrács van, a török nizám bakkancsában pedig vékony, halzsirszagu, de jó erős szijj. Május huszonharmadikának a reggelére tehát Baldun felakasztotta magát a tömlöcz ablakának a keresztvasára.

Az esemény hire megérkezett Isztámbulba is és a Bab-I-Ali öregei megcsóválták a fejüket és szabadságra küldték Mirza bejt, nem a puskapor, hanem a — bakkancsszijj miatt.

Ez történt Üszkübben, a Vardar folyó mellett lévő csiflik sánczárkában, meg a kaszárnya küléjének egyik czellájában, a Hedsira ezerkétszáznyolczvannyolczadik esztendejének a dsulhedse hónapjában, a hetedik, nyolczadik és kilenczedik napon.

És mindez megtörténhetett volna máshol

is, a hol katona van. De nem beszélek tovább, mert azt mondja a török, hogy «a ki magáról beszél, abból a sejtán beszél». És, mash Allah, ne beszéljen én belőlem a sejtán.

RITUPER.

I.

Azt a szolgabirót, a ki a hetvenes évek elején vigyázott Devecsernek, meg csaknem az egész déli Bakony vidékének a közbiztonságára, Ijártó Dénesnek hivták. Már a külsején meglátszott, hogy nem közülünk, bakonyiak közül való, mert a termete alacsony volt, a haja, szakálla szénfekete. Nem a hegyjáró magyarok közül való volt, hanem a lovasfajtából s Debreczenből szakadt valahogyan oda közénk. A megyei dzsentri nem is igen vette be maga közé, annál kevésbbé, mert Ijártó zárkózott kedvü, szótlan, csöndes ember volt, a ki napokig is képes volt arra, hogy otthon üljön, vagy pedig lóra kapott és hajnaltól estig elcsavargott a vidé-

ken, azokat a helyeket keresve, a hol a legkevesebb emberrel találkozik.

Tehette, mert dolga ugyan kevés volt. A mi munkát a kisebb kapczabetyárok, meg a fatolvajok adtak volna, azt elvégezte helyette az irnok, a pandurkáplár meg a mogyorófa. Igazi baja csak a környék hires zsiványával, a Patkó Pista utódával, Rituperrel volt.

Ez a Rituper még a hires, nagy haramiák közé tartozott. Abba a fajtába, a melynek utolsó bölényei — valóban bölényei, — Savanyu Józsi, Renkó Kálmán, Oroszlán Pali, meg Karika Vendel voltak. Velük halt ki a Bakony zsiványromantikája.

Rituper — nem tudom rablóneve, csúfneve vagy igazi neve volt-e ez a különös szó, — sok gondot adott a szolgabirónak. A mikor hire jött, hogy itt vagy amott megint garázdálkodik, Ijártó rögtön összeszedte a pandurjait, lóra ültette őket és ment a zsivány nyomába. De, hogy a véletlen tette-e, vagy a Rituperék ügyessége, soha még csak találkozni sem tudott velük.

— A keservit, — szokta egy-egy eredménytelen hajsza után mondani, (mert ez volt a szavajárása), — hogy én ezzel az emberrel soha még csak találkozni sem tudok!

De csodálatos is volt, hogy Rituper bandája, — mindössze öt vagy hat legény és leginkább szökött katona, — hogyan tudta változtatni a helyét. Nagy birodalmuk volt, a hol uralkodtak. Keletre elkalandoztak egész Zircz vidékéig, a hol az eplényi csárda volt a tanyájuk, nyugotra felmentek Ajka fölé, itt a gombási csárda csaplárosa volt a gazdájuk. Délnek meg leszállingóztak egészen Vázsonyig, ott az urkuti erdő adott nekik menedéket. És az ördög sem lett volna képes olyan gyorsan mozogni, mint a hogy ez az egy pár legény tudott kitérni Ijártó elől. Ha ma Szentgálról jött a panasz, hogy kiraboltak valakit, akkor már biztos volt, hogy másnapra, mire a pandurok odaértek, Rituperék vagy Jutason, vagy éppen valahol Devecser tőszomszédságában, a Somló vidékén garázdálkodtak.

Egyszer aztán megtörtént az a hallatlan eset, hogy a Mezőföldről, onnan is a Balaton mellékéről vágtatott be Veszprémbe a lovas kisbiró jelenteni, hogy megölték az akarattyai földesurat, a kastélya hálószobájában. A gyilkosságot Rituperék követték el, ők vitték el az agg legény földesúr kétezer forint készpénzét, meg a kredenczben levő ezüstholmiját is.

A veszprémi szolgabiró küldte a lovas stafétát tovább, Devecserbe, Ijártóhoz, hogy tudassa vele, hogy most vannak hazatérőben Rituperék a zsákmánynyal, bizonyosan a Bakony végére mennek, — de utjukat lehet állni.

A sors, ez a nagy tréfálkozó, úgy akarta, hogy Ijártó azon a napon nem volt otthon, hanem éppen Rituperékat kereste a pandurjaival, valahol fönt a rendeki hegyhegyoldalon, vagy talán még messzebb, a Czuha-völgyében. Messze járhatott, mert a mikor késő este haza ért, csak úgy szakadt a lováról a tajték; még ő maga, az erős, ideálisan nyeregre született ember is ki volt

merülve, a ki pedig négy mértföldet könnyen megtett lóháton egy hujában.

A mikor a staféta megmondta neki, hogy mi történt, Ijártó Dénes levette a süvegét, megtörülte az izzadó homlokát és félig a foga között dörmögte:

— A keservit, hajnal előtt még az urkuti erdőig sem érhetnek. Hajnalban eléjük indulunk és ha akármi lesz is, *most* megfogom őket.

II.

Röpköd junius végén, meg julius elején valami bogár, a mi bele szokott repülni a ló orrába, oda rakja le a petéit. Ettől a bogártól a ló különös betegséget kap, folyton fel-alá kapkodja a fejét, de olyan óriási vehemencziával, mintha legalább egy milliószor akarna «igen»-t inteni. A ló a kisértetet is megérzi és a halottról is tudja, hogy az micsoda. A kisértet láttára még akkor is, a mikor csak ő maga látja, a gazdája nem, megáll a helyén és hortyogni kezd, a szőre elborzolódik, a czombja mellett meg a hor-

pasza úgy jár ki s be, mint a kovács fujtatója. A halottra meg rányerít. De nem a zabra-röhögés jókedvével, nem is a szekszus érzésének kényszerü hangjával, hanem valami egészen más hangon. Olyan ez a hang, mintha két légycsapót vernének össze, vagy bőrből készített lélekharangot kongatnának.

A visszajáró lelket meg a halottat egész szörnyüségében megérti a ló, azért hiszem, hogy a mikor a tavaszi napforduló idején nagyokat bólogat a fejével, akkor sem az orrába ment bogárnak enged, hanem megérti a harmadik nagy titkot, a Természetet is és annak a titkos szavára felel: «igen, igen!»

Azok közül a pandurok közül, a kik hajnali négy órakor ott voltak már a devecseri szolgabiró udvarán, négynek a lova már így bókolt a fejével. Csörömpölve kapta hol fel, hol le a kantárt és a két zabla, a csikózabla, meg a tréning-zabla — túladunai angolsággal trenzli-zabla — vaczogva verődött össze a szájukban.

A káplár bement Ijártó gazdasszonyához,

hogy keltse fel a gazdáját, de mire a tornáczra ért, akkorra már maga a szolgabiró lépett eléje. Meg sem látszott rajta a tegnap fáradtsága.

Egy pillanat alatt tisztában volt a helyzettel és szokott hideg hangján azt mondta:

— Ez a négy ló nem jöhet velünk, mert nem vesszük hasznukat. Istálló kell nekik. Menjenek vissza ezek a legények a községházára.

— Tekintetes szolgabiró úr, — mondta a káplár, haptákba vágva magát, — ha a Bertók, a Kádár, a Danka, meg a Láng elmaradnak tőlünk a lovuk miatt, akkor talán kevesen leszünk. Hatodmagunkkal nem indulhatunk neki Rituperéknek.

— Nekiindulunk, — mondta Ijártó olyan hidegen, mint az Aranyoskut forrásának a vize és csak a kezével intett egyet, az elég volt arra, hogy a négy bolondlovu pandur elkezdjen visszabaktatni a községháza felé.

Hatan maradtak. Maga a szolgabiró, a káplár, meg négy pandur. A felfakadó nap már végig pislantott az egész vidéken, a mi-

kor utnak indultak és eljutottak ahhoz a vasuti őrházhoz, a mit a devecseriek már akkortájt is állomásnak neveztek. El akartak kanyarodni mellette, de ekkor kilépett a kertjében már kapálgató vasutas és megemelve süvegét, papirost adott oda a szolgabirónak.

— Tekintetes uram, — mondta, — az éjjeli vonat hozta ezt a levelet. Csak reggel akartam zavarni vele a tekintetes urat, de hogy éppen itt van...

Ijártó Dénes a kezébe vette a levelet és a mint a boritékra nézett, megdobbant a szive az írás láttára. Meg is dobbanhatott, azt a levelet az anyja írta Debreczenből. Az anyja, a kitől már egy éve nem kapott levelet, mert az öreg urasszonynak a szeme gyönge, a keze meg reszketeg volt már az írásra. Az állt a levélben:

«Édes fiam, nem tudok én már te nélküled lenni, elmegyek hozzád, ott maradok veled. Fáj a lelkem itthagyni az apád fejfáját és félek a ti csupa-hegy országotoktól. Félek a vasuttól is, a mi oda-

visz, de rászánom testem-lelkem, elmegyek hozzád, hogy ott haljak meg nálad. Nem birom így magam, a levelem után tizenkét órával ott leszek magam is.»

Ez állt a levélben és Ijártó Dénes egyszerre visszafordította a lova fejét. Hajnalra megjön az anyja, otthon kell lennie. Mondtam már, hogy rövidszavu, csaknem mogorva ember volt, azért csak annyit mondott a pandurkáplárnak:

— Nekem vissza kell mennem. Menjenek le Veszprémnek és Jutasról menjen be, kérjen négy legényt kisegítőnek. Aztán a vázsonyi uton menjenek le Urkutig, holnap délelőttre én is ott leszek.

— Nehéz lesz az tekintetes uram, — koczkáztatva meg az ellenvetést Hárságyi, a pandurkáplár. — Nem tetszik annyi idő alatt lejutni odáig.

— Akár tetszik, akár nem, majd ott leszek. Tegye, a mit mondtam, — felelte a szolgabiró.

Azzal nagyot nyomott a lova oldalába s

elfordulva az erdei utnak, a faképnél hagyta a pandurokat.

Azok lassan koczogva indultak meg a veszprémi országút felé s csak a mikor már jó utat haladtak meg, akkor szólt hátra, pipától hegyeset köpve a pandurkáplár.

— Nagy eset lehet a levélben, hogy még Rituperre sem jön velünk. Pedig most nagy verekedés lesz.

— A ki nagyon siet, mindig bolondul siet, — bölcselkedett vissza Tormási, a legfiatalabb pandur. — A tekintetes úr is úgy sietett haza, hogy az utat is eltévesztette.

— Ne félj öcsém, — mordult rá a káplár, — azon is haza talál az; túl a Dunán nincs nála különb lovas és nincs ember, a kinek különb lova volna, mint a tekintetes úr Kártyása.

Azzal lassan koczogtak tovább a veszprémi országuton.

III.

Kallós, a Félszemü, meg Csibók, a czigány, ott ültek együtt az urkuti magaslat szikla-

fallá merevedett földhoporjája alatt és szalonnát sütöttek. Még ha nem lett volna is éjjeli tizenegy óra, akkor is kitünő helyen ültek volna. Mert nyugotról meg délről a sziklafal, keletről az embermagasságu bozót, északról meg maga az erdő virágpompás, duzzadó életü bokorflórája védelmezte meg őket még a hiuz tekintete elől is. Talán felülről, az urkuti hegyről sem lehetett volna meglátni a parázsló tüzüket, olyan terebélyesek voltak a fák, a mik menedéket adtak nekik.

A bozót megcsörrent és hármuk közül a legfürgébb, a Csibók felkapta a puskáját. De csak a Krajczár jött, a bandából a negyedik.

— Gyün már a gazda is — dörmögte a foga hegyén keresztül, és alig hogy kimondt a megint megrezdült a somfa tüskés bokra, puskának az agya látszott ki belőle, a kézfogdosástól sötét puskaagy nyomán meg egy még sötétebb homlok. A Rituper jött.

Olyan válla volt, mint a bikának és olyan, nézése, mint a tusakodásra mindig kész vaddisznónak. Egy szó nélkül ült le a parázs-

tűz mellé, a puskáját odadobta bele a pimpimpárés, miskakefés, ökörfarkkórótól itt-ott sárga gyöp tarkahimes gobelinjébe. Aztán nem szólt egy szót sem és csend volt ott a tűz körül, a míg Csibóknak, a czigánynak rá nem esett egy forró csepp a pörkölődő szalonna izzadságából a kezére. Arra nagyot ordított:

— Ne ordíts czigány! — kiáltott rá a Krajczár, a ki pedig alighanem maga is czigány volt.

— Ordíthat már, a hogy a torkán kifér, — szólalt meg erre Rituper, mély dörmögéssel ejtve a szót. — Nem lesz többet baj belőle. Elválunk egymástól. Ma még nem találnak ránk a pandurok, holnapra meg már nem leszünk együtt. Menjen mindegyitek valami kenyérkereset után. Én becsületes ember akarok lenni.

Megint csönd támadt. Az a nagy, magyar, becsületes csönd, a mit legutóbb hoztunk ide mi magunkkal a kontempláczió világából, Azsiából a fecsegő román és a gondolattal nemcsak mindig rendelkező, hanem a

gondolatot mindig ki is tálaló, tehát mindig szinte megszentségtelenítő germán közé. Csönd, a Hortobágynak, a Bakony erdejének, vagy Balaton éjjeli vizének a csöndje. A csönd, az idegélet megnyilvánulásnak és az emberi eltökélésnek ez az első feltétele.

Szinte égszakadásnak hangzott, a mikor ezt a hallgatást megtörte a Félszemü hangja.

— Rituper, mit akarsz te?

— Semmit. Hagyjatok engemet. Ma csak azért jöttem közétek, hogy megmondjam, ne várjatok többet rám. Ha tudnátok, milyen utat tettem azért, hogy hozzátok jussak! — azzal hanyatt feküdt a füvön és behunyta a szemét, hogy alszik.

A parázs kialvóban volt, a legények elalvóban. Elsötétedett az urkuti erdő egészen. Aludtak és a bakonyi rengeteg fáinak csodálatos sötétsége borította rá szemükre, lelkükre, puskájukra az elpihenés fátyolkendőjét.

A parázs még csak néha villant egyet, de a mikor az utolsót villanta, ennek visszfénye támadt: pandurpuska csövén. Hárs-

ágyi, a pandurkáplár, Veszprémen keresztül-lovagolva, Ijártó nélkül is rátalált Ritu-perékra. És körülfogta őket.

Lassan csörrent a bozót, a mint mentek előre az urkuti meredek alá, de a Krajczár mégis felébredt rá. Az első pillanatban tudta, hogy a nyakukon vannak a pandurok, de azért mégis tréfásan szólt, a mikor a puskája tusával oldalba lökte az alvó czigányt:

— A devla alugyék veled együtt ott a kakukfü közt, hát nem látod, hogy itt vannak a rájthuzlisok? Itt van a káplár is, meg a szolgabiró! Fogd meg már azt a disznólábat, hátha elsül a kezedben... Odább madár!

Ezt az utolsó mondatot már annak a golyónak mondta, a melyik a füle mellett fütyülte el a repülő ólom sivító nótáját.

De erre a lármára felugrott mind az öt haramia. Akkor még nagyon rosszak voltak a puskák, tehát jobban lehetett velük becsületesen verekedni. Nem tömeggyilkoló magazinszerszámok voltak még akkor, csak egy-egy személyre szóló lyukasvasak, a miket

nemcsak megtölteni, hanem elsütni is mesterség volt. A pandurok nem is annyira a csövére számítottak, mind inkább a boldogabb végére, a lövöldözést csak aféle előcsatározásnak tekintették. De azért sürűvé tették a tüzelést már csak azért is, mert a fel-félvillanó puskaporláng valamelyest utat világított nekik a zsiványok tanyája felé,

Viszont azonban azok is világitottak. Az ő puskájuk is volt olyan jó, mint a panduroké, a kezük meg fürgébb volt. Vagy három perczig tartott ez a puskaszájjal való vitatkozás, akkor az egyik pandur puskájából kihulló fojtás felgyujtotta a földön a száraz cserlevelet, a mi úgy fogja a tüzet, mint a tapló. Egy percz alatt kivilágosodott a fák alja, a tüz a kiszabadult rab mohóságával rohanta meg a bozótot, meg a fák tövét, a sziklafalon nagy, vad árnyékok kezdtek el tánczolni. A következő perczben pedig az a pandur, a kinek a fojtása fel gyujtotta az avart, nagyot káromkodott, fél oldalt fordult és végigvágta magát a földön. A Félszemü golyója volt ott a vál-

lában és összezúzta a csontját, megtépte a tüdejét.

Erre aztán Hárságyiban, a káplárban is eldőlt a borju. Olyan hangon, a mitől még a fák sudara is bókolni kezdett, ordította el:

— Nem kukoriczázunk tovább. Fordítsátok tusra azt a puskát, aztán nekik! Ma eszem a Rituperből!

A bozót lángja akkor már felvert magasan a fák koronája közé, a hátrább megkötözött pandurlovak megvadulva szaggatták el a kantárjukat, a két lövöldöző csoport közé pedig kötésig érő magasságban tódult közbe az eleven, jókedvü, éhes tűz.

A banda humoristája, Krajczár felelt vissza a pandurkáplárnak:

— Ritupert akarsz enni? Gyertek ide érte, már sül. De ha beleharapsz, tudom, leesik az állad tőle.

Azzal hátra fordult, hogy megnézze, hova állhat legjobban, hogy csak rajta keresztül jussanak hozzá oda ahhoz az emberhez, a kit az apjánál, meg a somlai murczinál is jobban szeretett. És akkor egyszerre az ő

álla esett le. Rituper, a Bakony királya, a kontempláló zsiványélet minden lirájának sugaras hőse szaladt, a hogy a lába birta, szaladt a sziklafal felé és ott gyökerekbe, bokrokba kapaszkodva kezdett el mászni fölfelé. Szökött.

Az égő erdő szövétneke akkor már úgy világította be a tájat, mintha a pokol valamelyik kapuját nyitották volna ki. A hőség olyan lett, hogy a levegő rekkenőségétől magától gyultak rendre a mogyoróbokrok, meg a kökénybozót. Csak a rablók szivében támadt valami olyan hidegség, a mi elállja az idegeket és megbénítja az izmokat. Rituper elszaladt! Csak úgy félig kábultan, értetlenül, védekezés nélkül eszméltek rá, hogy a pandurok hurczolják ki őket az égő erdőből a tisztás felé, a mi még nem fogott tüzet. Ott verték rájuk a békót.

A Csibók sirva fakadt és vak anyját emlegette. Kallós meg a Félszemü hallgattak és nem bántak semmit, a Krajczár meg nevetett. Mit tehetett róla, született humorista volt és tudta, hogy fel fogják akasztani.

Fent pedig, a sziklafal peremén egy sötét pont mozgott. A pandurok még lőttek egyet-kettőt utána, de az üldözésére még gondolni sem lehetett, mert azt a sziklafalat csak Rituper tudta megmászni.

IV.

Az urkuti ispánhoz éjfél után egy órakor ijedten dült be a kisbéres és azzal riasztotta fel, hogy ég odalent az egész erdő. Akkorra a pusztulás vérvilágossága már ott lobogott a muskátlival megrakott ablakok tábláján is, úgy hogy az ispán mint valami falusi Rikárd ordította:

— A lovamat, a lovamat!

A béresgyerek szaladt az istállóba, de az ispán, valami gunyát magára kapva, már az udvaron utolérte, hogy ő jusson előbb az istállóba a lovához. No, a lova jutott előbb ő hozzá. Felkantározva, megnyergelve jött eléje, csakhogy a nyergében ült valaki. Rituper. Az ispán eszeveszett vakmerőséggel kapott bele a kantárszárba, de abban a pillanatban ráordított a haramia:

— A keservit, éppen te kellesz most ide! Ereszd el azt a zablát!

Azonban a bakonyi gazdatisztek sincsenek fűzfából faragva, az ispán úgy fogta a lószerszámot, mint a vaskampó. A ló meg ágaskodott, prüszkölt, kapált a levegőben.

Rituper csendesen huzott elő a nadrágszijja mellől egy olyan jó, régimódi lovaspisztolyt, a mibe talán félmesszely puskaport is bele szoktak önteni. Nekiszegezte az ispán homlokának, de aztán gondolt egyet és nem sütötte el, hanem csak úgy mindenestől vágta az ispán szeme közé, hogy az vérbeboruló arczczal esett hanyatt.

A világospej nagyot hördült Rituper térdének a nyomására és egy szökéssel keresztül ugrott az ispánlakás licziumkerítésén.

Azután valami kisérteties lovaglás kezdődött el. A haramia eszeveszett vágtatásra késztette a lovat s az égő erdő vészvilágánál elindult uttalan utakon Devecser felé. A dülőuthoz, vízmosáshoz, árok fenekéhez hozzászokott nagyösztönü ló csak kétszer

botlott az uton, de a lovasa mind a kétszer fogcsikorgatva ordította a magános éj némaságában:

— Cserbe ne hagyj, hajnalra otthon kell lennem!

Lassankint elmaradt az égő erdőnek még az égre festett fénye is és amonnan, kelet felől a hajnal hideg, czitromsavanyu sugarakat kezdett beleszűrni az elszürkülő levegőbe. Az éjszaka lovasa akkor ott járt már, a hol a vasut szabályos vonala huzódik el, sima, fényes lánczczal kötve össze a városokat. Egy-egy korai kapás-ember fejcsóválva nézett az eszeveszett vágtatása után, de az ő szeme soha sem az uton volt, hanem arra járt, messze kelet felé, a honnan a vonatnak kell jönni.

A hajnali csöndben nagyon messziről hallhatóvá vált a gőzkocsi dübörgése és egyszerre megjelent a betegszínü égen az a fehér csík is, a mit a gőz festett rá. A lovas ember a nadrágja szijját oldotta le, azzal verte a lovát véresre, hogy eléje kerülhessen a vonatnak. Ha eléri a szántódi ma-

gaslatot, a hol nagy kanyarodása van a vaspályának, ott keresztül vághat és mellékuton előbb jut be Devecserbe, mert a kapaszkodót úgy is csak lassan, pöfögve tudja megtenni a lokomotiv, a mely most vigan szalad a simán és a melynek már a kattogása is hallható.

A lovas kiért a vasuti töltés mellé és ott a keskeny, alig félrőfnyi gyalogösvényen vágtatott.

— Devecserbe, Devecserbe! — ez volt minden gondolata, — ott kell lennem az állomáson!

Elért a szántódi kanyarulóhoz, de akkor a lova lihegésének a hangját már nem hallotta a mozdony dohogásától. Lassan, szinte asztmatikusan fujtatva, kattogva mászott fel a vonat az emelkedőn, ott volt az is a kanyarodónál. Mindegy! Eléje kell kerülni, át lehet még kaptatni előtte! Devecser, Devecser!

A kifáradt paripa minden izmát megfeszítve kapaszkodott fel a töltés egyik lankásabb helyén és ráugrott a pályára. A hátsó

lába alatt omlott a kavics, de mégis meg tudott támaszkodni vele. Hanem az első lába patkója épen a sinre jutott és nagy szikrát vert ki belőle. Ló és lovas végig zuhant a pályatest kavicsán.

A mozdonyvezető még csak nem is fékezett, olyan hirtelen bukkant fel a kisértetlovas a pályán. A lokomotiv éjszakáról nyitva maradt vörös szeme meg sem hunyorodott, a kazán tüdeje egy pillanatra sem hagyta el a beteg lihegést, úgy ment keresztül lassan, szinte itéletszerüen a vasszörnyeteg lovon, emberen egyaránt....

Bent, az egyik másodosztályu kocsiszakaszban egy öreg, régimód-ruhás asszony ült, Az egész úton arról beszélt a többi utassal, hogy fél valami szerencsétlenségtől, mert most ül először gőzösön, most is csak az vette rá a reszkető szívét, hogy a fiát megy meglátogatni.

A mikor a lócsontból és emberhusból egybegázolt kupaczon megakadó vonat vezetője az első vészfüttyöt adta és az utasok riadt kiabálása felhangzott, ez az öreg asz-

szony volt az első, a ki az ijedtségtől elájult.

És jó volt, hogy elveszítette a világról való tudását, még jobb lett volna, ha a rémület megölte volna ott a kocsiban.

SZENT CZIPRIÁN TÜKRE.

(Corneville város piacza. Nagyszombat délutánja van, a nép jókedvüen, tavaszi hangulatban, Husvétot várva hullámzik fel s alá, hangosan beszélgetve. A háttérben látszik Henry márki vára és az ódon katedrális gót nagyszerüsége. Jobbról-balról régi stilusu, kiugró emeletü házak, az egyik előtt kőpad. A tömeg a Feltámadás szertartását várja és mind sürübben hullámzik a székesegyház százszor ivelt kapuja felé. Egyszer fellép balról GÁSPÁR apó, a bolond, szürke köpönyegbe burkolózva, görcsös botra támaszkodva.)

GÁSPÁR *(hátrasimítja a hosszu, ősz haját, zökkenő mozdulattal megáll az utcza torkolatánál és énekelni kezd)*:

Ezt a régi boldog időt,
Hogy megértük valahára.
Halljátok ti járó-kelők
Ezt a régi normandi dalt...

KAR *(kaczagva)*:

A király varrat... hahaha!
Katonáinak... hahaha!

(prózába csapva át és össze-vissza fecsegve):

Ezt a dalt ismerjük már öreg... Vörösek mint a rákok... Újat mondj... De szép ez a dal... Mégis mondjon ujat... Újat, ujat, más mesét...

Szerpolett *(kiválik a tömegből és odapöndörödve Gáspár elé, a vállára teszi a kezét)*: Hallod öreg? Ujat akarnak hallani tőled. Mondjál már új mesét! Tekints ide, tekints oda, egy sincs köztünk ostoba, tekintsed ezt, tekintsed azt, egy sincs köztünk, a ki ne ismerné már a mesédet a király katonáiról, meg a koldusokról. Mondj új mesét.

Grenicheu *(odalép)*: Új mesét, öreg!

Gáspár *(tétován áll a helyén, a szeme révedezve néz el a tömeg fölött)*: Új mesét? Új mesét... *(Rekedten.)* Nem tudok új mesét... Csak régi meséket tudok... *(Márcziusi szellő támad és meglengeti a hosszu ősz haját.)*

Kar *(kedvetlenül)*: Ah, csak régi mesét...

Szerpolett *(elfordulva)*: Régi mesét? Unalmasat.

Grenicheu. Engedjétek csak, hadd beszéljen. Ha bolond ember mond régi mesét, bizonyosan új lesz belőle. Beszélj Gáspár!

KAR *(odasereglik)* : Új lesz? Uj lesz? Beszélj, Gáspár! Mondjál mesét öreg!

GÁSPÁR *(a balkarját mutató mozdulattal kinyujtja kelet felé)* : ... Ott ... ott ... *(Rooskadó mozdulatokkal megy oda a kőpadhoz és leül rá. Csend.)* ... Mondok mesét ... Régi mesét. *(A tömeg köréje sereglik, lármásan tolong és össze-vissza fecseg.)*

GRENICHEU. Csend! *(Elhallgatnak.)*

GÁSPÁR *(a padon ül és megint kinyujtja a karját)* : Ott ... ott, a honnan a nap jön mi felénk, ott van Kermadec városa is. *(Halkan dudol.)* Ezt a régi, boldog időt ... halljátok ti járó-kelők ... *(Megint beszélve)* : Ott van Kermadec városa. Ebben a városban élt egyszer egy nagyon boldog, megelégedett ember, a kinek Trisztán volt a neve és az órásmesterség a foglalkozása. Mondom, nagyon boldog és nagyon megelégedett volt, mert szerette a felesége, szép asszony volt, az üzlete is jól ment, hiszen senki jobban nem értette az órásmesterséget és volt egy szőkehaju, kékszemü fia, a kinél szebb gyermek nem volt Normandiában ... *(Meg-*

pihen a beszédben, a szakállát simogatja s lassan bólogat a fejével) . . . szebb gyermek nem volt Normandiában . . . Mondom, megint csak mondom, hogy Trisztán nagyon boldog és megelégedett ember volt. És még sem volt sohasem vidám. Soha igazán nem tudott örülni a napjainak, semmi sikere, semmi gyarapodása nem szerzett neki örömet, mert valami árnyék borongott a lelkén. Valami félelem járta mindig a gondolkozását, valami rejtelmes rémület, maga sem tudta mitől, maga sem tudta miért és csak néha, álmatlan éjszakákon jutott az eszébe, hogy . . . hogy . . . *(a homlokát törli)* az ő fia éppen azon a napon született, a melyen a mi Urunk Jézus Krisztust keresztre feszítették. *(Csend.)* Igaz, a tavasz első napja is volt ez, mert akkor éppen úgy esett a husvét. De Trisztán, a ki az idők fordulásának a titkát megtanulta az óráitól, a melyeket úgy szeretett, hogy már beszélgetni is tudott velök és megértette a ketyegésüket, a boldogsága és jóléte közepén is tele volt borongó sejtelmekkel, tudta, hogy a napoknak jelentése is van. Hah . . .

(A mellékutczából, a püspöki rezidenczia felől menet közeledik. Elől a kispapok, fehér karingben, kezükben égő gyertyával, mögöttük a barátok kámzsásan, vastagabb viaszgyertyákat tartva, azután a kanonokok lilaszin félpalásttal, végül a püspök hermelines, biboros palásttal, a melynek az uszályát két káplán emeli. Hátul az udvari cselédség. A tömeg térdre borul, keresztet vet, a menet lassan bevonul a templomba. Az emberek nagy része utána nyomakodik, de egy rész némán visszasereglik Gáspár mellé, hogy tovább hallgassa a mesét.)

GÁSPÁR. . . . tudta, hogy a napoknak jelentése is van . . . A mikor Trisztánnak a fia már négy évessé felnövekedett, akkor az órás szive még jobban szorongott, még jobban érzett valami veszedelmet. És a mikor a karácsony hónapja, a rettenetes, ködös, gyilkos deczember elkövetkezett, akkor Trisztán elkezdte az óráin visszafelé igazítani a mutatókat. Meg akarta állítani az időt. Félt a karácsonytól. Nem akarta, hogy eljőjjön. De a kakukkos nagy óra a szeme közé nevetett . . . hahaha . . . Az időt nem állítja meg az óramutató és karácsony elkövetkezett és Trisztán fia . . . a legszebb gyermek Normandiában . . . meghalt karácsonyra, meg-

halt azon a napon, a melyen a mi Urunk Jézus Krisztus született... (*Csend.*)

Szerpolett (*halkan*): Gáspár, mondd tovább.

Gáspár. Meghalt egy nap alatt, váratlanul és a karácsonyfa ágát koszorunak kellett összefacsarni a kicsiny koporsóra... (*a homlokát törli.*)

Hangok. Mondd tovább.

Gáspár. Normandia legszebb gyermeke volt és Trisztán nagyon megbetegedett. Összeesett a koporsónál, ágyba kellett vinni és az orvos, a kit hivattak hozzá, megmondta, hogy nem éri meg a harmadnapot. Mégis megérte. Magánkívül, eszméletlenül feküdt egy hétig, azután lassankint visszatért az esze, kezdett már tudni, enni és látni is és eleinte nem hitte el, hogy meghalt a fia. Az orvos csodáról beszélt, a szomszédasszonyok még hónapokig jártak sápitozni a beteg ágya mellé, de Trisztán felesége volt a legjobb asszony Normandiában, úgy szerette az urát, hogy az lassankint felépült, meggyógyult és egy esztendő mulva felkel-

hetett az ágyból. A lába roskadozott, a feje szédült és a szeme bizonytalan volt még, a mikor először felöltözködött és oda ment a tükör elé, hogy megnézze, nagyon megsoványodott-e. És a mikor a tükör elé állt, akkor . . . *(Elhallgat.)*

HANGOK. Gáspár, mondd tovább.

GÁSPÁR *(gyorsan)*: Akkor a tükörből az apja nézett vissza rá. *(Mozgás a tömegben.)* Szegény Trisztán egy esztendő alatt úgy megöregedett, a szakálla úgy megnőtt, a haja úgy őszült, hogy harmincz esztendővel öregebb lett saját magánál. Öreg lett, egész szomoruvá vált, de lassacskán mégis csak hozzá fogott újra a munkájához. Dolgozott az órakerekeken, az apró, finom rugók megmunkálása adott neki kevés feledést; de egy, egy valami megmaradt benne. Azt hitte mindig, hogy ő már nem a Trisztán, hanem saját magának az apja. Mert, halljátok meg cornevillei emberek, csak az tudja igazán, hogy ki volt az apja, a kinek a fia meghalt... Két koporsófödélnek a lezáródása közé van zárva a megöregedés . . .

(A templomból halk mormogás hallatszik ki, megkezdődött a szertartás, a kispapok karban mondják a szertartás verseit.)

Gáspár. Annyira erőt vett Trisztánon az a gondolat, hogy ő most már nem is saját maga, hanem az édes apja, hogy utóbb már nem is ment emberek közé, nem is beszélt, alig evett és még a feleségével, a szegény Madleinenel is goromba, rideg volt. Az asszony megijedt, de nem mutatta az ijedelmet, hanem előbb elhivatta az orvost és a mikor az csak a vállát vonogatta, hogy nem segíthet, akkor elment az öreg Bertramhoz, a halászhoz, a ki negyvenszer tudott visszatérni az izlandi vizekről s azért csodamondó ember hirében állt. Elmondta neki a baját. Hogy az ura, a mikor felkelt a betegágyból és belenézett a tükörbe, ott nem saját magát látta, hanem az édesapját. És hogy azóta nagyon öregnek, nagyon sírbahajlónak érzi magát és nem kell neki semmi, nem telik gyönyörüsége semmiben. Bertram elgondolkodott egy kicsit a különös történeten, azután kivette a szájából a bagót, az-

után pedig azt mondta: «Itt nem segít semmi más, csak a Szent Czziprián tükre. Tudod leányom, hogy messze innen, fenn a hegyeken, Alençon városában őrzik a barátok Szent Cziprián tükrét. Oda zarándokoljál el az uraddal és ott nézzen bele Trisztán abba a tükörbe. Csodát tesz az.» És Madeleine elzarándokolt az urával Alençonba és rávette Trisztánt arra, hogy belenézzen a Szent Cziprián tükrébe.

(A templomból énekszó és orgonahang hallatszik ki: «Resurrexit, sicut dixit», — a nagy üvegfestéses ablakok megvilágosodnak.)

GÁSPÁR. Hallgassátok csak . . . Trisztán a kezébe vette a Szent Cziprián tükrét. Különös, kerek, nem simaüvegü tükör volt az, hanem befelé homorodó, a szélén villogó, a a közepén meg nagyon mély. Különös tükör volt az, a rámája mellett csak eltorzult, halálos rángásu vonásokat lehetett látni, a közepe meg mindent kicsinynek, igazán kicsinynek mutatott. Az életet mutatta ez a tükör. És Trisztán kezébe vette és belenézett. *(A homlokát törli és kinyujtja a balkezét.)*

Belenézett. És a kicsiny kis fia nézett rá mosolyogva vissza belőle. Először akkora volt az arcza, az alakja, mintha igazán élne, azután lassan-lassan elkezdett kisebbre, távolabbra válni, ment bele annak a csodálatos, időmutató tükörnek a közepébe, de folyton mosolyogva és folyton visszaintegetve Trisztán felé. Az órás, a ki az óraketyegés beszédét is értette, meghallotta ezt a néma intést is: «Apám, hiszen nem haltam meg, csak feltámadtam. Apám, találkozunk, hiszen te is jössz nemsokára. A míg ott kint vagy a tükör előtt, addig türelmes légy és igazgasd a rád bizott órákat. Azután jössz úgy is.» És a kis fiu árnya, Normandia legszebb gyermekének a visszatükröző képe eltünt Szent Cziprián csodaüvegének a mélységes öblében...

KAR. Meggyógyult-e Trisztán?

GÁSPÁR. Meg. Mert megértette, hogy nincsen halál, csak feltámadás van.

(A templomból harsogva zeng ki az ének, a körmenet kisereglik, az utczát elárasztja a sokaság és az égig felzengő alleluja: «Feltámadt Krisztus e

napon» ... A hallgatók odasereglenek a körmenethez, megszólalnak a cornevillei harangok és diadalmas zugással hirdetik a feltámadást).

GÁSPÁR *(felkel a kőpadról, kettőt lép előre és kinyujtja megint a balkezét Henrmadec felé.)* Ott... ott... Ezt a régi boldog időt...

AZ EMBERKE.

Csatakos, szeles, kora-márcziusi éjszakán Laád Bulcsu doktor, az európai hírü fiziológus, a biológia és embriológia újabb alapjainak világszerte ismert nevü megalkotója, hazafelé bandukolt a József-köruton. A szél kellemetlen recsegéssel rázta a gázlámpások ablakait, az aszfalt sikos volt a kásává higult, de a kalendáriumra mindig tekintettel lévő s ezért teljesen elolvadni még nem merő hótól, az égen, a mely a budapesti éjjelen nem fekete, hanem tűzvörös, hanczurozó kisértetek gyanánt üldözték egymást a rongygyá tépett felhődarabok.

Laád Bulcsu doktor, a budapesti egyetem professzori karának büszkesége nem a laboratóriumából jött késő éjjeli munkáról és nem hazatért, hogy a munka után üditő álmot keressen. Valamelyik kisebb józsef-

városi vendéglőből jött s közvetetlen czélja az volt, hogy mentül előbb megihassék valahol egy csésze jó feketekávét. Ez az ember, a ki a huszadik század második felének tudományos világára képes volt egészen rányomni a maga nagy egyénisége bélyegét, a ki az objektive diadalmasan sikerült, de a maga szubjektiv érzése szerint sokszor pokoli kínokat okozó agyavelejével elismert és ünnepelt vezére volt az életről, a támadásról, a vergődésről, az elmulásról és a feltámadásról szóló új tudománynak: természetszerüen egészen ember volt. Semmit, a mi emberi, magától idegennek nem érzett.

Hallgatói, a kik köbreemelt rajongással ragaszkodtak hozzá s a logika és fantázia csodálatos összeszüródéséből felépített előadásait úgy hallgatták, hogy mindjárt legendákat is szőttek belőlük, a sok anekdóta közt, a mi kijut minden szeretett és minden nagy professzornak, emlegették az orvostudományról szóló fejtegetéseit is sokszor:

— Uraim, — mondta Laád Bulcsu doktor egyszer, — a mi tudományunk, az or-

vosi tudás: a mi a gyakorlati alkalmazását illeti, tulajdonképpen csak szélhámosság. Ugyanaz a gazdasági kényszer, a mely a ma a huszadik század végén már oly erkölcsössé vált szinészvilág hermelintisztaságu nőtagjait arra kényszeríti, hogy a szinpadon Frinét és Liane de Pougyt ábrázoljanak. Elhiszik önök, hogy a gyöngykagyló megérti a skarabeuszt? S elhiszik önök, hogy az az orvos, a kinek soha tüdőgyulladása nem volt, egészen tisztában van a pneumóniás beteg úgynevezett «közérzésé»-vel? Ha figyelemmel voltak előbbi prelekczióimra, talán megértették belőlük, hogy a mai orvostudomány alapja többé nem az orvosságok kisebb-nagyobb adagolásának az eltalálásából áll, nem is a tünetek elnyomása a czélja, sőt nem is a diagnosztizálás tökéletessége. Nincs ma márköztünk, orvosok között alleopata, homeopata vagy éppen hidropata, elektropata és másfélepata. A míg ezek a disztinkcziók megvoltak, addig az orvosok a sokféle pata ellenére is mind csak egypatásak voltak. Mai tudásunk első feltétele az, hogy az orvos

egészen együtt tudjon érezni a betegével. Átértse, — mert már előbb átélte, — ugyanazokat a jelenségeket, ugyanazokat a kifelé kicsinyes, de bent, a beteg lelkében rémületté óriásodó érzéseket, a melyeket a külső világban el nem hitt, de bennünk magunkban szent bizonyossággal érzett úgynevezett lélek vergődve érez. Megértse a gyomorbeteg émelyedő undorát nemcsak az indiai tejhabos fánk, hanem a Rembrandt-kép, vagy a Canova-szobor iránt is, átérezze a tüdővészessel együtt, hogy a levegő nemcsak a pinczeszobában fojt, hanem a tiroli hegyek tetején is, a maga visszaemlékezésével legyen biztos arról, hogy a neuralgia, a mely semmi külső kórképet nem mutat, csakugyan munkaképtelenné teszi a vaskos, vérben gazdag embert is. És értse meg a titkot, a fájdalom nagy titkát: mért éljük túl mindnyájan az apánk halálát és mért pusztul utána a vénkisasszony a megdöglött kanárimadarának... Persze: mindez csak akkor volna lehetséges, ha az emberiség az orvosokat úgy tenyésztené, hogy gyermekkoruktól fogva

minden betegségen keresztülvinné őket. A mi nyilván lehetetlenség. Az orvos nem versenyló. De ez nem akasztja meg az orvosnak készülő embert abban, hogy iparkodjék az életnek minden elfogható változatát, minden kézügybe eső mozzanatát lehetően keresztülélni. Ha valaki, az orvos legyen az első, a ki a kalapja mellé tűzi a jelszót: «tout comprendre».

S valóban, Laád Bulcsu doktor, a ki laboratóriuma csendjében a gép minucziózitásával, a tudomány jéghideg pontosságával dolgozott, nem szünt meg megfigyelő és értő ember lenni akkor sem, a mikor kint, az életben dolgozott. Mert mindig dolgozott, mindig figyelt és mindig spekulált. És élte át, akaratosan, tudatosan, czéljalátóan az életnek minden fázisát. Ez a mindig jókedvü, mindig derült arczu ember, tulajdonképpen a szemöldökét folyton ránczba huzva járt a világban, — valahol belül benne, vagy csak a fejében, vagy pedig az egész testében mindenfelé, élt egy másik ember is. Egy emberke, a ki a homlokát folyton a baltenye-

rére támasztotta, a jobb kezével pedig maga elé a papirosra — mert papiros volt előtte, — kábító számképleteket írt, egyenleteket, a melyekhez minden új tapasztalás egy-egy új ismeretlent csatolt. Talán azért, hogy a nagy feladatnak, a melynek a kezdete a végtelenben van, a megfejtése is mentül messzebb szaladjon bele a végtelenbe...

A kora-márcziusi szél vadul tánczoltatta a József-körut egyik borbélyboltja előtt a tányérokat, a gázlámpások fogvaczogva panaszkodtak egymásnak, hogy milyen hideg van, Laád Bulcsu doktor pedig összehuzva magán a köpönyeget, így szólt az agyában ülő és számolgató emberkéhez:

— Tout comprendre, mon ami! Értsd meg, hogy az a magyarádi bor, a mi most engemet arra ösztökél, hogy feketekávéval öntsem nyakon, egy cseppet sem kevésbbé pszikológiai hatás, mint az, a mi a szerelmes ifjúban rezeg akkor, a mikor a kedvesét várja, hogy elkisérhesse a tizenegy órai misére, vagy az, a mi a zsokét ingerli, hogy vesszőjével véresre verje az alatta a való-

ságban komoly czél nélkül szaladó paripát, avagy az, a mely a sikkasztót tíz darab ezresbankó láttára lenyügözi úgy, hogy elfeledkezzék az állásáról és a családjáról. Jegyezd fel ezeket öreg; jegyezd fel emberkém.

Laád Bulcsu doktor odaérkezett már egészen a kávéházhoz, ott egy pillanatra megállt, nemcsak azért, mert jót tett homlokának a hüvös szellő, hanem azért is, hogy lába czirkalmával jobban ki tudja mérni a távolságot, a mi még előtte volt. Szóval: akárhogyan iparkodtam is eddig körülírni a valót, most meg kell mondanom a maga kopaszságában, — Laád Bulcsu doktor, az európai hirü tudós a fiziológia és biológia világnevü ujjáalkotója be volt kissé csipve. És nem nagyon higgadt lépéssel lépve be a kávéház ajtaján, megállt a szélfogó mellett, mert eszébe jutott, hogy még valamit fel kell diktálni annak az emberkének.

— Jegyezd fel, kérlek, azt is, — mondta, — hogy a mi most az én pszikhémet mozgatja, az eszközben igen, de hatásban, tehát

értékben, semmit sem különbözik attól a momentumtól, a mely vagy százötven esztendővel ezelőtt Petőfi Sándort rábirta arra, hogy felkapaszkodjék a muzeum lépcsőjének nehezen megközelíthető párkányára s onnan kiabálja bele egy éppen ilyen kellemetlen márcziusba a magyar talpakról szóló közvéleményét. Felirtad? Akkor menjünk be.

És Bulcsu doktor belépett a kávéházba. Bár az asztalok meglehetősen néptelenek voltak, mégis a kávéház legbelső sarkába huzódott s körül sem igen nézve, megrendelte a feketéjét. Azután rágyujtva egy commercialesre, elkezdte nézni a levegőt.

Ismeritek ezeket a pillanatokat? A mikor az ember ül és hármasban van, bár egyedül. Ő maga, az emberkéje, meg a szivarja füstje. Az idegeid édes ernyedéssel nyujtózkodnak ki, anticzipálva az elkövetkező álmot, a szemed a commerciales nehéz, sárga füstjét látja és abban mindent lát, de semmi izgatót sem, az agyad pedig, az agyongyötört agyad, pihen.

Pihensz és mégis beszélgetsz. Sőt vitat-

kozol. Hevesen, türelmetlenül, de mégis izgalom nélkül, mert eleve tudod, hogy tied a szóvitában a diadal. Az emberkét, azt a számoló emberkét torkolod le, a ki ott van a fejedben, vagy talán a strukturád minden rostjában.

Laád Bulcsu is azzal beszélgetett. És elkezdett kötekedni vele:

— Tulajdonképen miért is vagy te itt? Mit jársz te velem még korhelykedni is? Nem lennél szives hazamenni? Vagy, ha már itt vagy, akkor miért nem vagy itt? Miért vagy belül, miért nem ülsz ide az asztalhoz, mellém? Gyere, ülj ide és igyál meg velem egy pohár konyákot.

Az emberke ott belül nyugodtan jegyezte fel a pszikhének ezt a koefficziensét is a többi aritmetikai formula közé, Bulcsu doktor pedig, a mint tovább szítta a commercialest, kezdett elálmosodni. És a gondolatai czinikusra fordultak.

— Elvégre is ostobaság az, hogy az én fejemben még más valaki is ül. Mi a csodáért járok én másodmagammal? Miért van,

hogy még az *én* sem atóm s hogy az *ego* is kettéhasad? Ezért mondja a latin az egyént individuumnak, oszthatatlannak? És: — ha már az ember, legalább az intelligens ember, kettőből áll, akkor miért nem tudom én ezt a második énemet egészen megszemélyesíteni magamnak? Milyen csodás biológiai feladat! Ha meg tudnám valósítani a műhelyemben, a laboratóriumomban is azt, a mit pszihicze, lelkileg érzek. Ha a valóságban, a realitásban tudnám produkálni azt, a mit most egészen biztosan tudok: hogy az egy tulajdonképpen kettő, — az ember és az emberke. Ezt a kétszer-kettő nyolczat.

Bulcsu doktor lehajtotta a fejét és nagy gondolattereket átugorva, inkább az érzés, mint az értelem trambulinjáról ebbe a végkövetkeztetésbe ugrott fejest:

— Alighanem ez a homunkulusz-kérdés. A mikrokozmosz kis emberének a tranzpozicziója a makrokozmoszba.

A márcziusi szél megrázta a kávéház ablakait és valahol rést találva, becsapott oda

is, a hol a doktor ült. Olyan erővel, olyan vadsággal, hogy a commerciales füstje szétfoszlott előtte s Laád Bulcsu, fázósan nyelve le a második pohár konyákot, erre a szóra akadt:

— Fujj szél, szakadj meg, fujj!

Visszakapta valahogyan az előbbi jókedvét s körülnézett a kávéházban. Csak akkor vette észre, hogy hozzá egészen közel, a szomszéd sarokban különös kompánia mulat. A négyszögletes asztal mellett a főhelyet, karosszékben, potrohos, nevetőképü ember foglalta el. Az orra vörös volt, a bajusza tüskés, torzonborz. Vele szemben nyurga ember ült, olyan szemmel, a mi predesztinálva van a holdvilágbanézésre, mellette a diványon magas, kissé lefelé hajló nyaku legény, a kinek a magyaros arcza szolgabiróból, meg diplomatából volt mozaikká rakva. A negyedik — mert négyen voltak, — egy előkelő arczu, csendes és gyér vörösszakállu fiatal ember volt. A jókedvük a virágát szinte a mennyezetig dobálta fel.

— Hej Riki! — kiáltott fel a potrohos,

nagyot nyelve a sörből. — Ne hajolj olyan közel az asztalhoz, mert meggyujtja a szakállad a márványt! Olyan vörös az, hogy még a kő is meggyulad tőle.

— Zoó poiei lithon argon, Eros nikai gár hapanta, életet adok még a hideg kőnek is, mert a szerelem mindent legyőz, — felelte klasszikus idézéssel és pokoli nyugalommal a vörösszakállu.

— Igen, a szerelem, — sóhajtott ekkor közbe a nyurga s a két keze úgy járt a levegőben, mintha valami támasztékot keresne, — talán a dárdája nyelét, a mire rá szokott támaszkodni. — A szerelem! Toboso! Ó Dulcinea!

A potrohos nagyot nevetett. Jó, egészséges, roastbeaf-röhögéssel, a hogyan csak a sok hust evő emberfajták tudnak a nevetőingerre lélegzetkilökéssel reagálni.

— Hogy a szél még most sem fuj el a talpad alatt, te gallérban telhetetlen spanyol, te! Hallod, hogyan veri össze a Mambrin sisakját ott kinn a borbélybolt előtt a tavaszi vihar?

— Ne bántsd, — szólt ekkor közbe a magyarképü, — tudod öreg John, hogy a spanyolviaszk hamar olvad!

— Kitünő, — mondta a vörösszakállu, a ki szemmel láthatóan az egész társaság költségét viselte, — kitünő! Leon, nem hiába vagy te az én Napoleon öcsém.

A magyarképü sodort egyet a bajuszán, aztán nagyon csendesen így szólalt meg:

— Nézd Henrik... nektek már könnyü. Ti *már* feltámadtatok. Én meg még csak nem régen haltam meg. Az öreg Lándsarázó, a ki benneteket kidobott a fejéből, mert tűrhetetlenül okoskodtatok benne, a tuniszi rabszolga, a ki életet adott ennek a lelógó bajuszu és búsképü fiunak, mert elérkezett a lelke kilenczedik hónapja, — már pihennek. A mi ember volt belőlük, az alszik, de a mi a homunkuluszuk volt, az él. Azt hiszem, örökké. De én? A sírján porrá vált virágon kívül ki tudja vajjon, hogy én, a Napoleon öcsém, a fele humor, fele sentiment Zárkány Napoleon vagyok, az igazi Jókai. Ki látja bennem, hogy én abból

az agyvelőből vagyok itt? A nagy embert kifejező kicsiny kis irodalmi emberke. A nagy és szent agyvelőnek a világba beledobott exponense, az ingénium örökké földre kárhoztatott Ahasvérusa. A ki megmaradok mert meg kell maradnom, az elmulás után is.

Csendesség támadt és Bulcsu doktor a szivarja füstjén keresztül jól szemügyre vehette a különös társaságot. A potrohos megint a roastbeaf-nevetést hallatta és sört rendelt. A hórihorgas — talán egészen el volt már ázva, — a szépről és a jóról beszélt és iparkodott mindent erkölcsi alapon mutatni ki. A vörösszakállu semmit sem szólt, Napoleon öcsém pedig segített neki a hallgatásban. A commercialesnek is vége volt s Bulcsu doktor fizetett. Haza kell menni.

A pinczér sietős udvariassággal adta rá a kabátot és Laád Bulcsu doktor megint kint volt a márcziusi szélben. Fázósan huzta össze a kabátját és miközben becsöngetett s miközben a házmester nem jött, újabb X-et, újabb ismeretlent adott fel a fejében levő emberkének:

— Nem más az élet, csak művészet. Vagy, hogy egy elkoptatott szót használjak, irodalom. A kicsiny ember a nagy emberből nem jöhet másképpen ki, csak a lira révén. A mi tárgyi, a mi objektivum, a mi az igazi lényeg, az bent marad. Mert szűz akar maradni és szűz is marad. A homunkuluszt, a kisembert, öreg, bizd rá az irókra, festőkre és képfaragókra. Azok elég embertelenek, hogy kidobják magukból az agyuk hónapos lakóját... mi ketten együtt maradunk.

És Laád Bulcsu doktor becsületesen a házmester kezébe nyomva a kapupénzt, aludni ment.

KÖKKÜREGÉN KÁN FOGAI.

Ólomlábu mondanivalóimnak szárnyas szavu pilótája, Amanchich Trivulzió, a kalandor, a minap megint összetalálkozott velem. Ezuttal úgy lépett be a vendéglőbe, hogy a hóna alatt papirosba csavargatott, gömbölyü csomagot hozott magával. Egyenesen odajött az asztalhoz, a jobb kezével óvatosan kivette a hóna alól a holmiját s az így felszabadult balkezével üdvözlés gyanánt a kalapjához bökött.

— Szálem aleikum — mondta nagyon komoly képpel.

Ahá, gondoltam, tehát Trivulzió megint török hangulatban van, vegyük elő tehát a tudományunkat és igazhivő módjára adjuk vissza neki az üdvözletet:

— Aleikum Unallah! Foglaljon helyet sze-

rény asztalomnál, jámbor igazhivő. Remélem, hogy abban a papirosban ott, már csak a stílszerűség kedvéért is egy turkesztándinnye rejtőzködik?

Trivulzió ünnepies mondulattal tette le a magával hozott csomagot az asztalra, leült, még ünnepiesebb mozdulattal tette rá a papirgömbölyegre a kezét, azután szánakozó mosolygással szólalt meg:

— Ebben? Dinnye? Güldürür! Nevetséges az úr! Csak nem gondolja, hogy én dinnyét czipelek magammal. Ebben valami egészen más dolog van.

És sulyosan rám tekintve, intett a pinczérnek a megszokott groggért.

— Bujurun effendim — nyugtattam meg, hogy majd én kifizetem a groggot.

A czitromot megvetően kotorta le a kanállal a grogg tetejéről, azután nagyot nyelt a forró italból. A czitrom nevét nem tudom törökül, de nem akartam kiejteni Trivulziót a keleti hangulatából, azért azt gondolva, hogy jó lesz neki majd valami más orientális szó is, a héber tudományomhoz for-

dultam és úgy mutattam rá a czitromszeletre:

— Hát maga a rimónt nem szereti?

Amanchich az iróniának olyan mosolygásával nézett rám, a mit leirni nem lehet, megsodorta a bajuszát és röviden csak ennyit mondott:

— Esek.

Ez csunya sértés, mert annyit jelent, hogy «szamár». Azért tehát haragosan ütöttem az asztalra és, a mi nagyon ritkán szokott megtörténni, ráförmedtem a barátomra:

— Hallja Trivulzió, ezt kikérem magamnak.

Trivulzió még szánakozóbban mosolygott és kezét a papirosgöngyölegre téve, így felelt:

— Pedig kétszer is mondhatnám, hogy csacsiság az, a mit kiszalasztott a száján, effendim. Először is azért, mert a ki nem tud arabusul, az ne beszéljen zsidóul. A rimón héber nyelven nem a czitromot, hanem a gránátalmát jelenti. Nevetséges! Miért nem mondott mindjárt kikájont? Az legalább a riczinus gyümölcsét jelenti. Engem nem fog meg a héberből!

És Trivulzió diadalmasan ivott egyet, úgy folytatta:

— Másodszor pedig azért, mert nagyon szeretem a czitromot, de nem szabad a levét innom. Fogfájást kapok tőle, mert nincsenek már fogaim. Ide nézzen.

Azzal a balkeze mutatóujjával a felső ajaka alá nyult, feltolta a bajuszát és megmutatta az inyét. Csakugyan sivár látnivaló: Trivulziónak a felső inyében nem volt többé egyetlen egy szál foga sem.

— Kiütötték? — kérdeztem, mert Trivulzióval szemben ez a kérdés olyan természetes volt, mint hogyha mástól azt kérdezné az ember, hogy talán a tyukszemére léptek.

— Nem — felelte Trivulzió — a fiumei víz ette ki őket. Tudja, Fiuméban olyan meszes a víz, hogy mindenkinek kihullik tőle a foga. Én is ott hagytam az egész fölső fogsoromat. Hiszen látja. De azért ne búsuljon.

Nem búsultam. Trivulzió pedig újból nagyot kortyantva és újból ráütve a titokzatos csomagjára, szinte kiáltva folytatta:

— Mert megvan ám nekem az egész fogam sora! Hohó! Gyönyörü fogaim vannak! Csakhogy egyelőre még csak itt, ebben a papirosban. Csodaszép fogaim vannak! Nézze csak.

És azzal lassankint, bosszantóan tempós mozdulatokkal elkezdte lefejtegetni a papirost a csomagjáról. A mikor a legbelső, finom fehér selyempapirost is lefosztotta róla, akkor azután elém tette az abroszra a tartalmát. Emberi koponya volt. De nem aféle klinikákról, bonczolótermekből kézen-közön elsikkadt fiatal koponya, a melyik jól kimaczerálva, olyan fehér, kemény és csillogó, mintha majolikából készült volna. Nem olyan mai koponya, a milyenekkel koczadoktorok szoktak otthon ijeszgetésül dicsekedni a család asszonynépének. Ez a koponya sötétbarna volt, itt-ott világosabb foltokkal tarkázva, belül teljesen üres, a szemegödre alatt a még megmaradt csontlemezek olyan vékonyak voltak, mint a papiros, a halántékcsontja sem volt sokkal vastagabb, mint a jóravaló tarokkártya papirosa, az orra csontnyerge a valaha

megvolt tömpe folytatásra vallott, a homloka nem volt nagyon alacsony, ellenben hátul, ott, a hol a még tartalmas korában elkezdődött a nyult-agy, feltünően kurta, hogy ne mondjam beesett volt.

Hanem a két pofacsontja még most is makacsul előre állt, kemény, energikus duzzadással tört elő szinte egészen az inycsontja fölé. Az álla alsó kapcsa hiányzott a koponyának, de a felsőben, ebben a szintén hihetetlenül erős csontdarabban ott volt tizenhárom hatalmas fog. Csak három hiányzott elülről, két metszőfog, jobbról pedig a leghátsó zápfog. És a mahagónia-barna koponyából, melynek a szine olyan volt, mint a titokban dohányzó diák szitta elrontott tajtékszipka, hol barnán, hol világosan foltos, az a csaknem egészen épen maradt fogsor csodálatos ellentéttel villogott elő. A koponyán magán látszott, hogy már mészszel kellett preparálni, hogy keskeny lemezekké ne száradjanak szét a csontjai, de a foga fehér volt, kékesen fehér, szinte átlátszóan ragyogó és minden egyes darabja úgy ült a helyén, mint

akkor, a mikor a tulajdonosa még rágta vele a félig vagy egészen nyers húst.

— Úgy-e szép? — kérdezte tőlem Trivulzió megelégedetten.

Letettem a koponyát az asztalra, egy kicsit talán meg is törültem a kezemet és őszintén megmondottam a véleményemet:

— A koponya ronda, de a fogai csodaszépek.

Most nézett azután csak diadalmasan Trivulzió. Kéjesen tapogatta végig a koponya fogsorát, megsimogatta a barnult fejetetejét, azután így szólt:

— Ezek lesznek az én fogaim. Tudja-e effendim, hogy ki ez az úr?

— Valami véletlenül épségben maradt nagyon régi csontváznak a koponyája. Valószinüen vagy agyagban, vagy márgában, de mindenesetre vizet át nem eresztő rétegben feküdt.

Trivulzió megrendelte a második pohár groggot, szivarra gyujtott, elterpeszkedett a székén, úgy felelt:

— Hát igen. Ez a koponya Szászkabányá-

ról való, a hol most fedeztek fel egy népvándorláskorbeli temetőt. Talán nem is temető volt az a hely, hanem csatatér, a hol nem emberkéz temette el a halottakat, hanem maga a lassan fölrétegződő föld fedte el őket. Onnan kaptam egy barátomtól, mert tudja, hogy nekem mindenütt vannak barátaim. És most megyek vele Edushoz, a város legkitűnőbb fogorvosához, a ki szintén jó barátom és...

És itt felcsillant egy kicsit Trivulziónak a félszeme, nekem meg a hátamba állt egyszerre a borzongás, mert eltaláltam a szándékát, úgy vágtam a szavába:

— És maga ennek a koponyának a fogait akarja belerakatni a saját fejébe?

— Természetesen. Csak nem hagyom tovább is parlagon heverni ezt a gyönyörü fogsort! — és Trivulzió, a megvallom, meglehetősen piszkos körmét olyan kéjjel pattogtatta végig a koponya fogsorán, mint a művész a hegedűje húrjain.

Ezt az ötletet kissé bolondnak találtam, de mivel Trivulziótól csak bolond ötlethez vol-

tam hozzászokva, tehát másra terelődött a beszélgetés. Az öreg, a ki akkor szokása ellenére nem merkantilis, hanem agrárius hangulatban volt, elmondta még azt, hogy Ausztráliában vannak olyan kitünő farmerek, a kik nemcsak a füvet hallják nőni, hanem azt is hallják, hogy hogyan nől a birka hátán a gyapju és azután elpusztítva a harmadik pohár groggot is, elment.

II.

Négy napig nem találkoztam vele, ötödnap véletlenül szembe kerültünk a köruton. De milyen állapotban volt az én mindig hetyke, mindig impertinensen jókedvü barátom! Az arcza sápadt, a szeme téveteg és a lépése olyan bizonytalan, hogy állatkínzás lett volna tőlem, ha tüstént karon nem fogom és be nem viszem a legközelebbi vendéglőbe egy pohár forralt borra. Egy jó spricceres pohárral egy kortyra felhajtott a dühösen forró italból, attól aztán egy kicsit magához tért. Akkor mertem csak megkérdezni tőle:

— Mi baja van, Trivulzió?

A kétségbeesés kézmozdulatával suhintott bele a levegőbe:

— Mi?... A népvándorlás!

— Megbolondult?

Trivulzió diadalmasan ütött az öklével az asztalra és úgy felelte:

— Úgy-e maga is azt hiszi? Én is azt hiszem. Mert egészen komolyan és minden tréfán kívül a népvándorlás a bajom.

Itt elrévedt a tekintete, a virzsinájából sűrü barna füst lövelt elő, abba nézett bele meredt szemmel, úgy folytatta:

— Már most tudom... Tisztában vagyok a szászkabányai ütközettel... Tatárok voltak... Kökküregén kán vezette őket és keleti gótokkal ütköztek össze, akiket Gunterik vezetett... Részletesen ismerem az egész esetet, azt hiszem, el is fogom mondani Borovszky Samunak, hogy irja meg... Az éjjel is nagyon részletesen beszélt...

— Kicsoda, micsoda? Szerencsétlen ember!

— Kicsoda? — nézett rám Trivulzió olyan

megvetően, a hogyan csak ő tudott nézni — Hát Kökküregén kán! — azzal megint nagyot nyelt a borból.

— Maga csakugyan elvesztette az eszét.

Trivulzió előhuzott egy fogpiszkálót és most már a bor hatása alatt egészen nyugodtan így felelt:

— Ide nézzen. Tudja-e hogy kinek a fogait piszkálom én most. Úgy-e nem? No, hát a karacsáji tatárok egyik leghiresebb vezérének, a rettenetes Kökküregén kánnak a fogait. Azok vannak itt benne a fejemben. Már három éjjel nálam volt értük... visszaköveteli őket... persze nem tudtam aludni, azért vagyok ilyen pilledt... majd iszom egyet, aztán elmondom a dolgot.

Ivott egyet — de mekkorát! — és azután nekikönyökölve az asztalnak, elmondta.

— Hát tudja, a minap csakugyan felmentem Edushoz a két koponyával...

— Kettővel?

— No igen. Hát hiszen csak a magamét is fel kellett vinnem hozzá, ha egyszer fogat akartam rakatni belé. Az egyik koponyával

a hónom alatt, a másikkal meg a hónom fölött beállítottam tehát Edushoz. Elmondtam neki, hogy mit akarok.

A doktor egy kicsit különösen nézett rám, de mindjárt megértette a szándékomat és azt mondta «Helyes. Hát most eredj csak szépen haza és holnapra ebből a koponyából majd kihuzkodom a fogakat és ha holnap feljössz, majd berakjuk őket.» Mit czifrázzam a dolgot? Úgy lett és Edus olyan ügyesen, olyan minden fájdalom nélkül rakta be ezeket a fogakat ni, hogy csak kétszer rugtam gyomron. Pedig tizenhárom fog nem viccz ám. No, a dolog megtörtént, én este hazamentem, lehet, hogy egy kicsit lázas volt a fejem az új lakóktól, de azért hamarosan elaludtam. De még hamarabb felébredtem!

Trivulzió itt szétbontotta a könyöklő két karját és nagyot ütött az öklével az asztalra:

— Tudja mire? Arra, hogy egy csunya, csimbókos haju, fekete pofáju, lovaglástól görbe lábu, alacsony ember áll ott az ágyam mellett és azt mondja, hogy: «Add vissza a

fogaimat!» Én riadtan ültem fel az ágyban és visszakiáltottam az éjféli látogatóra: «Ki vagy te?» A rém elvicsoritotta a fogatlan inyét és kaján, huhogásszerü nevetéssel mondta: «Én Kökküregén kán vagyok; a karacsáji tatárok vezére, a ki a keleti gótokkal való harczban estem el azon a helyen, a mit ti, fehérpofáju disznók, most Szászkabányának neveztek. Add vissza a fogaimat! Mert el ne felejtsd, hogy az én nevem annyit jelent, hogy: Mennydörgős mennykő!» Képzelheti, hogy kilelt a hideg és hogy összevaczogtak a félelemtől a fogaim. Illetve az én fogaim a Kökküregén kán fogaival. Szerencsére azonban véletlenül volt ott az éjjeli szekrényemen, tudja... egy kis üvegben... tudja, hm... egy kis rum. Abból kortyantottam egyet, mindjárt a fejembe szállt megint a bátorság a lábamból. Azért hát azt mondtam a kisértetnek: «Mit akarsz te a fogaiddal most már, nagyhatalmu kán? Hiszen egyszer már a fübe haraptál velük, tehát most már nincs többé szükséged rájuk.» A kán erre mérgesen dobbantott egyet a buzogá-

nyával a pallóra... ha nem hiszi, megláthatja a helyét a parkétán... és megint csak azt üvöltötte: «Add vissza a fogaimat!» De ekkor váratlan szerencse jött közbe. Tudja, egy öreg ludtömő zsidóasszonynál lakom és kinn az udvaron az egyik liba valamit álmodhatott, mert hirtelen elgággintotta magát. A kisértet pedig a ludgágogástól még jobban fél, mint a kakas kukorékolásától. És így Kökküregén kán, a csaták rettenhetetlen bajnoka, egyszerre eltünt... Mit szól az esethez?

— Elég különös eset — feleltem én Trivulziónak és bort rendeltem még neki, mert tudtam, hogy folytatja az elbeszélését.

Csakugyan, alig hogy megtörülte a száját, már folytatta is:

— Hát másnap bizony én furcsán éreztem egy kicsit magamat, mert biztos voltam róla, hogy a kán éjjel megint megjelenik és követeli ujra a fogait. Csakugyan úgy is lett. A mint elaludtam, már ott volt. De mondhatom magának, hogy sokkal barátságosabb volt, mint az előző estén. Sőt, nem akarok nagyot mondani, hiszen tudja, hogy ez nem szoká-

som, bizonyos rokoni érzülettel kezdett beszélgetni velem. A közös fogsorunk révén kezdett közöttük valami testvéries érzés kifejlődni. Elmondta, hogy hogyan esett el, levette a kályha tetejéről... mert ott tartom... a koponyáját és megmagyarázta, hogy Hermandrul, a gótok alvezére, hova vágta rajta azt a kardcsapást, a mitől azután leszédült a lováról. Hajnalig beszélt, csak akkor tünt el, de persze alvásról megint nem volt szó sem. És tegnap éjjel megint megjött és már nem is követelte vissza a fogait, csak azt kötötte ki magának, hogy ne egyek velük kalbászt, mert azt Pesten nem húsból csinálják. Még a legjobb volna, mondta, hogyha a lómészárszékhez szoknék hozzá. Akkor ő is nyugodtabb lenne. Megint hajnalban ment el és alvásról megint szó sem lehetett...

Itt Trivulzió nagy szünetet tartott, új virzsiniát dugott Kökküregén kán fogai alá, azután ezzel a kéréssel fordul hozzám:

— És most már maga mondja meg, hogy mit csináljak. Tartsak-e egy libát a szobámban és mindig rálépjek, a mikor a kisértet

jön, hogy elgágogja magát? A háziasszonyom szivesen adna egyet kölcsön, de ez rosszszagu módszer. Vagy csakugyan ráfanyalodjam a lóhúsevésre? Még rosszabb. Avagy végül ujra kihuzkodtassam Edussal az inyemből ezeket a fogakat? Fájdalmas volna, de talán mégis ez volna a legokosabb. Adjon tanácsot.

Bizony, nem tudtam én szegény Trivulziónak semmi okosat mondani, azért tanácstalanul váltunk el egymástól aznap este.

III.

Másnap az egészen különös véletlen — hiszen az egész élet ilyen véletlenségekből van összerakva — a kávéházban összehozott Edussal, a fogorvossal, a kı nekem is barátom. Természetesen tüstént a Trivulzió fogairól kezdtem el neki beszélni és elmondtam az egész sajátságos történetet. Edus, a ki a világnak egyik legflegmatikusabb embere, csendesen végighallgatta az elbeszélésemet, azután a bajuszáról a kávéhabot törülgetve, megszólalt:

— A te Trivulzió barátod egy közönséges marha.

Én a védelmembe vettem Trivulziót:

— No, nem is olyan közönséges.

— De igen — felelte Edus — egészen közönséges marha. Hiszen csak nem gondolod, hogy én az ő fejébe a Kukoriku vagy miféle kánnak a fogait raktam bele? Ez teknikai, sőt fogteknikai lehetetlenség lett volna. Azok a fogak, a melyeket az inyébe raktam, kitünő, elsőrendü porczellánfogak. Kadineni gyártmány mind, egyenesen a német császár gyárából valók. De az a szamár azt akarta, hogy én az őskoponya fogait rakjam bele a fejébe, hát miért rontottam volna el az illuzióját? Mindenki a maga hite szerint boldogul vagy lesz boldogtalanná.

Az a véletlen, a miből az emberi élet össze van rakva, ebben a pillanatban nyittatta ki Trivulzióval a kávéház ajtaját. Természetesen odaült hozzánk és még természetesebb, hogy én tüstént azt kérdeztem tőle:

— No Trivulzió, mit csinál Kökküregénkán?

Trivulzió szélesen elmosolyodott, hogy a kadineni porczellán csak úgy világlott elő a bajusza alól és azt felelte:

— Hohó, most már egészen jó barátságban vagyunk. Az éjjel megint ott volt nálam és a legapróbb részletekig elmondta a szászkabányai ütközet lefolyását. Azt hiszem, most már nem is adom odább a dolgot Borovszkynak, hanem megirom magam. Szép pénzt lehet keresni vele, hehehe!

És a kadineni porczellán jókedvüen vigyorgott. Edus pedig a csendes, hidegvérü hangján ujra mondta, de most már csak félig, azt, a mit az előbb mondott:

— Mindenki a maga hite szerint boldogul...

A HASBESZÉLŐ.

Ezt a történetet, a mi itt következik, valamikor régen az öreg Manovil Simon mondta el nekem. Talán nem egeszen így, hanem csak úgy a kaptafa csattogása közben — varga volt az öreg, de a mellett ráse is, — a hogyan sokat beszélt nekem, a tátottszáju gyereknek más zsidó legendákat is, a gólemről, Majmonidesznek, a titokzatos, kabbalás Rambam-nak a csodatételeiről, a Jákhel káposztaleveleiről és Salamon király miniszteréről, akit az Észak jéghegyei között talált meg az érte küldött Halál. Féltörténetek voltak mindezek, kaptacsattogás közben elhangzók, de nekem új világ: a szefárd legendák világa, amelyet ez az öreg, szomoruszemű portugál zsidó, a Manovil nyitott meg előttem . . .

*

Valahol Szatmárban, vagy a Hajduság valamelyik nyomoruságos falvában kántor volt az öreg Roth Jakab és nyolcz gyereke volt neki. Fölnevelte őket mindet kenyérkeresetre, csak éppen a legutolsót, a Benjámint nem tudta már kitaníttatni, azt a hitközségnek kellett pártul fogni, az neveltette. Mert nem volt még nagyon öreg a Jakab, a mikor a Benjámin már felcseperedett, de a különösségei, a mikkel az egész életében tele volt, akkorra már egészen elfogták, kereső munkára hasznavehetetlenné tették. Akkor, a mikor a Benjámin tíz esztendős volt, az öreg nem evett már semmi mást, csak sóshalat meg vöröshajmát és nem ivott mást, csak pálinkát, meg néha-néha egy kis vizet. A kenyere már csak olyan kegyelemkenyér volt, a templomban nem is használták, de ha lakodalom volt, vagy paszita, az öreg Roth mindig hivatalos volt, mert senki olyan búgó szomorusággal nem tudta énekelni a Jeruzsálemre való vágyakozásnak azt a nótáját, a mit értetlenül is magyar szöveggel énekel csupán egyetlen

zsidó sorral nemcsak a mi felsővidékünkön, hanem Halicsban is, az orosz falvakban is a zsidóság:

Szól a kakas már,
Majd megvirrad már,
Jibbone ha-mikdos ir Cijon temállé...
Visszajössz te már,
Te kakas madár...

Azt mondják, hogy ezt a nótát valahol Nánás, vagy Kaba környékén költötte egy rabbinak a fia, a ki nagy reb lehetett volna, ha olyan nagyon szomoru nem lett volna az elméje. De úgy, a milyen búskedvü, emberkerülő volt, inkább kiment a mezőre, ott magában énekelgetett és nézte az ég virágait, a csillagokat, vagy pedig a föld csillagait, az aprószáru mezei virágokat. Sok ilyen zsidó van. Hasznavehetetlen, munkakerülő emberek, a kik dolog helyett énekeket gondolnak ki és csak terhére vannak a hitközségnek.

Ilyenformán félcsavargó ember lett vénségére a Roth Jakab is, és, mondom, nem tudta már felnevelni a legkisebb fiát. Ben-

jámin a hitközségre maradt. Mit tehet a hitközség? Felküldték a gyereket Pestre, itt taníttatták és mikor kitanult, szereztek neki állást valahol túl a Dunán, egy kisvárosban. Benjámin melámed lett, avagyis segédtanító, a kiket felig csúfolódva, félig szomoruan azért hívnak a zsidók így, mert a sok betürágástól, de talán még inkább a koplalástól már fiatalságukban olyan görbére görnyednek, mint a milyen pupos háta van a héber l betünek, a lámednek.

Benjámin tehát melámed lett és elkezdett koplalni. Kereshetett volna talán mellékesen s tanítással a jobbmódu zsidó családoknál, de különös embernek különös a fia is, leginkább pedig az utóbb születettek, a kik az apjuktól öröklik a vénségnek a tétlenségvágyát meg az elgondolkozó kedvét.

Benjámin inkább ült otthon és a helyett hogy kenyér után járt volna, vagy olvasott, vagy nézett bele a levegőbe révedező, messzitekintetü szemmel. Olyan sovány volt, mint a mécsbél, a háziasszonya, a ki — akárhogyan titkolta is Benjámin — tudott min-

den nyomoruságárol, sokszor beszélte át a rozzant deszkapalánkon keresztül, lúdtömés közben a szomszédasszonynak, hogy baj lesz a melámeddel, sokat koplal, mert nagyon büszke.

És valóban, Benjámin büszke volt. Korgó gyomorral, száraz nyelvvel, a mikor úgy elelmeredezett a levegőbe, gőgös álmokat álmodott. Hirről, dicsőségről, győzelemről, megelégedettségről, ragyogásról, nagysagról. Mert neki józanon is oda volt beleraktározva az agya velejébe mind az a mámor, az a boldoglátás, a mit a pálinka adott meg az apjának akkor, a mikor elhatározta a Véghetetlen, hogy Benjámin megfogantassék.

Álmokat, büszke álmokat látott azon a nyári napon is, a mikor a gyomra már úgy korgott, hogy szinte áthallatszott a szomszédba. Ott ült a szobájában, babrálta a serkedő gyér szakállát és azon gondolkozott, hogy a nyár mégis csak a legrosszabb évszak, mert ilyenkor még csak tanítani sem lehet, hogy az ember elfelejthetné kissé az éhes gyomrát. Ekkor belépett hozzá a házi-

asszonya, egy tányéron friss libatöpörtyüt meg egy nagy, igen nagy karéj friss kenyeret vitt be, kóstolóba, mondta, mert ma vágatott libát és ma sütött kenyeret.

Benjámin addig hozzá sem nyult az ételhez, a mig az asszony benn volt, de a mikor kiment, akkor odaült az asztalhoz. És a fiatal gyomra elfelejttetett vele minden álmodást, a szeme csak az ételt, az ételt látta. Kicsit talán nedvessé is lett a szája szöglete, a mint hozzányult a kenyérhez. És már-már a szájához vitte, a mikor eszébe jutott az imádság, a bróche, a mit el kell evés előtt mondani. És elkezdte:

— Bóruch atóh Adonáj, hamajci lechem minhoó — — ... ó ... ó ...

Itt már nem birta tovább. A befejező szótag, a «rec» a torkában maradt és Benjámin beleharapott a frissen sült, puhabelü, még szinte forró kenyérbe és nagyot nyelt belőle. Nyelt egyet, nyelt kettőt, a harmadik nyelésnél egyszerre a torkán akadt a falat. A nyaka kitágult, a rekeszizma felszaladt csaknem egészen a gégéjébe, a tüdeje

nagyot lökött a bordáin, a szíve verése elállt, bizonyosnak látszott, hogy most mindjárt megfullad. Kidülledt a szeme, szederjessé vált az ajka, de azért mégis . . . mégis, az a befejezetlen imádság is segített rajta, egy nagy hápogással lecsúszott a torkán a falat, a gyomra nagyot vonaglott, az új levegőre kapott tüdeje úgy kitágult, hogy csaknem kiverte a két vállahegyét: a falat le volt nyelve. Benjámin hangosat csuklott, a melléhez kapott az egyik kezével, a másikkal pedig görcsösen rángatózott bele a levegőbe. Mert érezte, tudta, hogy ő most sokkal többet nyelt le, mint azt a kenyeret: azzal a végzetes falattal együtt lenyelte a hangját is.

Nagyon megijedt és kiszaladt a konyhába. Ott beszélni kezdett és arra kérte a háziasszonyát, hogy szaladjon el orvosért. A háziasszony bámulva nézett rá, aztán odament a tűzhelyhez, hogy megnézze, melyik fazék rotyog olyan különösen. Benjámin újra megszólalt, most már hangosabban és erre a háziasszony kiszaladt az udvarra, megnézni,

hogy miért gágognak olyan hangosan a ludak. Benjámin először a fejéhez kapott, azután a gyomrához és akkor megértett már mindent: hasbeszélővé vált...

Egy esztendő még el sem mult és Benjámint nem hivták már Roth Benjáminnak hanem Ben Rothwell-nek. Csikágóban, az Alabama-cirkuszban aratta ezen a néven a dicsőség minden koszorúját.

«A hasbeszélők Rockefellerje», ezt a nevet adta neki Gerbini, a ravasz livornói olasz, a ki mint vándor czirkuszigazgató, éppen a Benjámin nagyotnyelése idején produkálta a társaságát abban a kis városban és a ki igazi olasz artista ösztönnel felfedezte, hogy milyen kincs van a melámed hasában.

Csikágóból visszakerült Ben Rothwell Európába és itt az öreg Bázedov, a vöröshaju impresszárió vette a kezebe. Felléptette először Londonban az «Auld Tower» mulatóhelynek az orfeumszinpadán, a hol a csodájára járt az egész angol főváros, aztán vitte Párisba, Berlinbe és végül Oroszországba. Itt

azután beteljesedett a volt melámednek minden foszforeszkáló álma. Úszott a rubelekben, a legvidámabb társaság, a legrészegesebb nagyhercegek, a legszebb artistaleányok — mind az övé voltak, mert ő volt a világ leghíresebb hasbeszélője. És a Pommeryt, meg az Aubertint nem itta, csak lábpezsgőnek használta, mert inni csak háromszor száraz cointreaut, izabellaszagú curaçaót, meg angoszturát ivott. De azt sokat. Mert tudjátok, az öreg Roth Jakab örökségül semmi egyebet nem hagyott rá, csak a pálinka szeretetét.

Moszkvában volt Bázedov társasága és az egész bandát meghívta egy este vacsorára Krisztoforovics, a délorosz nábob. Előadás után kezdődött a vacsora és éjfel után egy órakor a társaság már be volt csípve. El is széledt a gyöngébbfejü része és csak azok maradtak ott, a kik bírták Krisztoforovicscsal együtt az ivást. Ben Rothwell ült az asztalfőn, mellette a házigazda, de mellettük is, közöttük is, szóval egészen velük együtt ült a szép Vezánia, a franczia sanzonett

és Agylágyinkó, a lovagias magyar tánczosnő.

— Tyühaj, de jó kedvem van! — rikkantotta el ekkor egyszerre magát az asztalon felejtett tálban a nagy, vörös tengeri rák és erre mindenki összekoczczantotta a poharát Rothwellel, mert tudták, hogy neki van jó kedve.

Csokubáj, a tatár herczeg tánczra kerekedett Agylágyinkóval, de nem birta sokáig, a díványra roskadt bágyadtan és a szép, fehér Meidinger-kályha nagyot, hangosat nevetett ezen az ügyetlenségen. Rothwellnek nagyon tetszett a dolog, Bázedov pedig gyönyörködve hallgatta, hogyan, milyen igazán hasbeszélő az ő társulatának a csillaga. Nem is tud másképpen beszélni, csak úgy, hogy más valamin keresztül beszél.

Hajnalodott. A hasadó ég czitromszínü ujja félve, reszketegen nyult be az ablak függönyei közé, úgy hintette el az élet fakó szinét, bele a villámos lángok mesefényébe. Valahol nagyon messze, valami kietlen távolságban megszólalt a kakas, a reggel harso-

nája. A társaságban éppen valami kis csönd volt, Csokubáj aludt, Krisztoforovics némán értekezett Vezániával. És ekkor Rothwell a kakashang hallatára azt kezdte érezni, hogy valami felszakad a tüdejéről, hullámzik fel a torka felé, hangra, életre kivánkozik. A kezével a halántékához kapott, a fejét lehajtotta, behunyta a szemét és a következő pillanatban az asztal közepén álló kristálypohár elkezdett énekelni:

Szól a kakas már,
Majd megvirrad már,
Jibbone ha-mikdos ir Cijon temállé ...
Téged oda vár
A kakasmadár ...

A Ben Rothwell borotvált arcza teljesen mozdulatlan volt, a szája csukva, csak a szeméből pörgött alá két könycsepp. Részeg volt. Talán nem is ő énekelt, hanem csakugyan az a kristálypohár és talán nem is az ő gyomra égett, a mikor megszólalt fönn a fogason a Krisztoforovics kalapja és azt mondta, hogy:

— Adjatok egy kis szóda-bikarbónát.

Vezánia is, Agylágyinkó is ugrottak a kékszínű skatulyáért, a melyik minden orosz vendéglőnek a különszobájában ott van, meg a kávéskanálért és vitték oda Rothwellhez. Az öntött magának egy pohár gisszhübli vizet, bevett egy jó nagy kanállal a szódából, ivott rá, azután az asztalon maradt kenyérdarabok egyikéhez nyulva, harapott nagyot belőle. A torka kitágult, a nyakán az erek kidagadtak, a halántéka vörös lett, a levegő hangos böffenéssel tódult ki belőle:

— . . . á . . . ho . . . o . . . ó . . . rec!

Bázedov, a ki már szintén szunyókált, úgy ugrott fel a helyéről, mintha a vipera csípte volna meg, a leányok riadt szemmel néztek egymásra: Rothwell beszélt, ő maga, a Rothwell, a hasbeszélők Rockefellerje, a maga hangján, a melyik most megint feljött a gyomrából a garatján keresztül a hangszálagaiba . . .

Mit tehet a hitközség? Roth Benjámint vissza tudták csinálni valahogyan a régi helyére, a háta lassankint meggörbült egészen a lámed betü formájára, a gyomra is

megtalálta a régi korgást, az elvénülő, elvakuló szeme pedig csak az ágy sirtingterítőjén látta meg már az odamintázott kék csillagokat, a melyek valaha a dicsőséget jelentették.

A SZÜRKE EMBER.

A hazug hold fogyatkozóban volt s a növekvés *C* betűjét mutogatva úszott le az ég kárpitján, a melyet nyugtalanul, apró hullámzással vert vissza a Vág siető vize. Ez az indulatos, ideges, neuraszténiás folyó úgy ömlik bele Komáromnál a Duna nyugalmas, lassuverésü, nyárspolgár folyásába, mint a hogy az idegbeteg megy a szanatóriumba, a hol vagy gyógyulást, vagy elnyugvást talál.

A Dunán pedig lassan úszott alá egy hajó. Csak a kerékverte víz ütött neszt körüle; a födélzetén úgy, mint a gyomrában, minden csendes volt. Elhagyta a Csallóköz unalmas agyagpartjait és mindig-egy fűzfaerdeit és Komárom fölött kijutott a Nagy-Dunára. A hol a komáromi sziget van, a

kökénybokroknak és a baraczkfáknak a szigete: ott egyszerre megmozdult valami a néma hajón. Fekete árnyék surrant fel a fedélzetre, nesztelenül ment a korlátig, átvetette magát rajta és minden kis léczet, a deszkaösszerakásnak minden hasadékát kihasználva, kúszott alá a víz szinéig. A Duna csobbant egyet, a hajó tovább dobogott, a víz aprógyürődésü sztanioljén fekete pont jelent meg... úszó fej, a mely a part felé törekedett... Ekkor hajnalodott már.

I.

Másnap este a komáromi «Anglia» kioszkjában a tisztek még együtt ültek beszélgetve. Talán közöttük volt Kacsuka Imre is, a Timéa szerelmese. De az időt kisvárosban nem a katonatisztek szerint mérik, a kik későnfekvő és koránkelő emberek. Komárom polgársága, a Brazovicsok, Timárok és Fabulák aludtak már, vagy legalább is fekvéshez készülődtek.

Az Öregvárban is ott volt már a hivata-

los éjszaka. A kaszárnyák elsötétültek, a dunai bástya is alva heveredett végig a finom gyöppel benőtt sánczárkok oldalán, a Czigány-mezőre pedig a Vág köde terített rá egy éjszakára való szemfedőt.

A vár főkapuja előtt, ott, a hol az Anglia porondos parkutjai merev átmenetlenséggel változnak egyszerre fortifikácziós szögelletekké, ott állt már az éjjeli őrszem. Keményen kipödrött bajuszu magyar legény, — Rudolf-baka. Unalmában hol a fák csúcsát nézte, hol a várárok sötét mélyét. Unalmasak ezek az őrállások és czéltalanok, mert úgy sem történik soha semmi. Katonai formalitás az egész.

De ma megis történt. A baka felneszelt, mert az Anglia felől megfordult a koraőszlehullajtotta avarlevel. Öreg, szürke, görnyedthátu és dadogó lépésü alacsony emberke baktatott a várkapu felé. A ruha dibdáb módon lógott rajta, a szemére húzott süveg alól jóformán csak a piszkosszürke szakálla látszott ki. A lábán papucs lehetett, mert a lépése nem kopogott, csak a po-

rond csikordult meg néha, meg az avar zörgött.

Már esti kilencz órától fogva tilos a váron való keresztüljárás, azért az őrszem, a mint meglátta a közelgő öreget, kemény hangon rákiáltott:

— Állj, ki vagy!

A szürke ember egykedvüen kullogott tovább, egyenesen a várkapu felé. A baka pedig erre, az irásos szabály szerint lekapta válláról a puskát s előre lépve egyet, megint rákiáltott:

— Állj, ki vagy!

Az öreg süket egykedvüséggel bandukolt előre. Ott állt már, egészen szemben az őrszemmel s mielőtt ez harmadszor is rákiálthatott volna, kinyujtotta kezét a puska csöve felé...

II.

Éjfélkor az őrjárat, a mely az őrszemek felváltását végzi, a vár nagy kapuja elé állított bakát a földön fekve találta. Arczczal feküdt a füvön. Lénárt hadnagy, a ki az őr-

járatot vezette, megdöbbenve lépett oda hozzá s megrázta. A baka nem mozdult. A hadnagy erre megfordította és akkor kiderült, hogy a bakának jó oka volt nem mozdulni: a feje kásává volt összezúzva valami irtózatos csapástól, a mi a csákóját is végig kettérepesztette. Mellette ott hevert a puskája, annak a tusa csupa vér, meg agyvelő — nyilván azzal sujtották agyon.

A vérnek és szétroncsolt emberi testeknek épített helyen, várban, rettenetes nagy szenzáczió az erőszakosan megölt ember hullája. A mi a nagyvárosok kültelki utczáin szinte mindenéjszakás esemény, az döbbenet és rémület ott, a hol a katonaság lakik, a hol a fegyelem az úr s a hol nemcsak az élők, hanem maga az élet is egyenruhába van bujtatva.

Csupa kérdés volt az eset. Azt a bakát a saját puskájával verték agyon. Hogy lehetett, hogy nem lőtt, mielőtt kivették kezéből a puskát? Micsoda emberfeletti erejü embernek kellett annak lenni, a ki ki tudta rántani a mokány Rudolf-baka kezéből a nehéz

Wenzel-puskát? Mi az, hogy a büntett szinhelye körül sehol emberi lábnyom nem található? Hova tünt el nyomtalanul a gyilkos?

Három nap alatt még kisvárosban is vizzé válik a szenzáczió. Harmadnapra Komáromban is elfelejtették a szegény, agyonvert bakát. Hiszen a komáromi nép szokva van az erős hatásokhoz. Hajnalonta ott az idegent ágyudörgés veri fel szállóbeli álmából. Túl a Dunáról, a monostori földerőditményekből a tüzérek tartanak lövőgyakorlatot a Czigánymezőn felállitott czéltáblákra. A lövedékek a Duna fölött, meg a város fölött repülnek át és túl a Rozália-téren, a vágmenti laposban csapnak alá, nagyot túrva a fekete, használatlanságtól meghizott földben. A komáromi bennszülött kutyába se veszi ezt a puffogtatást, sőt talán a hajnali álma szakadna meg, ha egyszer-másszor kimaradna.

Három nap alatt elfelejtették az Öregvár nagykapujának a szenzáczióját, de negyednapra részük lett ujabb szörnyüködhetésben.

A vár nagyudvarán, ott, a hol a kaszárnyák vannak s a hol a tiszti pavillon — ko-

máromi beszéddel mondva *babilon* — is áll, apró kertek szegélyezik a gyakorlóteret. Az egyik ilyen kertben halottat találtak. Rettenetesen tönkretett hullát. A mellkasa be volt zúzva, az egyik lába eltörve, a karja kificzamítva és – a mi a legrettenetesebb — a torka keresztülharapva, marczangolt sebbel. A ruha leszaggatva róla.

Kétségtelen volt, hogy ezt a gyilkosságot is az előbbi gyilkosság tettese követte el. Ugyanannak az erőnek és ugyanannak az erőszaknak a nyomai látszottak meg mind a két halotton.

Megkezdődött a nyomozás és a katonai pontossággal végrehajtott intézkedés a gyilkos kézrekerítésére. Kétségtelen volt, hogy a bűn elkövetőjének benn kell lenni a várban, mert a második gyilkosság felfedezésekor a vár minden kapuja zárva volt még, a felfedezés után pedig a várparancsnok nyomban elrendelte, hogy a kapuk zárva is maradjanak.

Azután megkezdődött a vár átkutatása. Kikerestek minden pinczét és minden pad-

lást, bejárták a vár legmélységesebb kazamátáit, árkait s legmagasabb, legelhagyottabb bástyateteit: sehol senki. A titkolt folyosókban, az ostrom esetére készült cziszterna zegzúgaiban szintén nem volt semmi nyom. A gyilkos vagy mégis elmenekült vagy pedig — katona.

De a katonák közül még csak gyanuba sem tudtak venni senkit. Az Öregvár nem nagyszámu legénységében mindössze három olyan legeny volt, a kikből ki lehetett nézni azt az irtózatos erőt, a melyre a gyilkosságok elkövetőjének okvetetlenül szüksége volt. De az mind a három becsületes, jóravaló legény volt. Testben óriások, de a lelkükben ott volt a minden nagyon erős embert jellemző békesség, barátságos indulat, sőt meghunyászkodás is.

A titok maradt titok tovább is, de elkövetkezett a nap, a mely még véresebbre festette. Sámson káplár, a negyedik század egyik altisztje, egy napon eltünt. És csak másnap találták meg a vár egyik legelhagyottabb részén, a Vág felé eső bástyák legmagasabb-

ján. A hatalmas, nagytestü ember bele volt gyömöszölve egy szűk falhasadékba úgy, mintha gőzkalapácscsal verték volna oda be. Megint az a rettenetes erőprodukczió.

Ettől a naptól fogva egyes őrszemeket nem állítottak ki többé, hanem őrcsapatokat, azonkívül pedig egész éjszaka külön őrjáratok czirkáltak benn a várban is, a vár körül is.

III.

Az a kis őrcsapat, a melyet Lénárt hadnagy vezetett — tíz válogatott legény, — este tizenegy órakor kijött a főkapun s balra fordulva aláereszkedett a vár harmadfélöles nagy sánczárkába. Ez az árok sűrün van benőve fűvel, sok benne a gazdaglombu fa is, a melyek kinőnek belőle és föléje emelkednek a föld szintájának. Nappal is sötét — ejjel pokol.

A bakák tompa dobbanásu ugrással értek le az árok fenekére s ott lenn sorakozva elindultak előre, bele abba a sötétségbe, a melyet csak pár lábnyira tudott megszegni a szem lassu megszokasa. A mint az árok-

nak a Duna felé eső kanyarulatához értek, Lénárt hadnagy egyszerre fojtott kiáltással adta ki a parancsszót:

— Állj!

Az őrjárat nyomban megállt és a bakák a szemük teljes megfeszítésével meredtek bele a sötétbe. Szemben velük a sánczárok fenekén, egy különös kis öreg ember jött. Még a sötétben is meglátszott, hogy mind az a szín, a mi rajta van, szürke. Szürke volt a félszeg vállán lóggó kabát, szürke a szemébe húzott süveg és szürke az a bozontos szakáll, a mely a süvege alól kilátszott. Görbe lábával egykedvüen, nyugodtan kullogott előre, mintha nem is látná a katonákat, pedig a csillogó fényü szeme elárulta, hogy a sötétben is lát.

Lénárt hadnagy felemelte a kardját s rákiáltott:

— Állj, ki vagy!

A kis öreg ügyet sem vetett a kiáltásra, csak ballagott előre. A hadnagy erre nekiszegezte a kardját a mellének s másodszor is rákiáltott:

— Állj, ki vagy!

Az öreg változatlan egykedvüséggel lépett előre még egyet. Ott állt már egészen szemben a hadnagygyal és kinyujtotta kezét a kardja felé . . .

Ebben a pillanatban a mennydörgés zaja verte fel a sánczárkot. Négy baka tüzelt egyszerre s a szürke ember eszeveszett, kisérteties csikorgásu üvöltéssel kapkodott a melléhez. Tépte, szaggatta magáról a ruhát, a száján és az orrán elkezdett ömleni a vér. Nekitántorodott a sáncz falának és szakadatlanul hörgő üvöltéssel belekapaszkodott egy bálványfa derekába. Rettenetes vonaglásában rázott egyet rajta s a fiatal fa dereka kettétörött, az alábókoló koronája egyszerre zuhant le a kis szürke öreg hullájával az árok fenekére.

A bakák szuronyt szegezve rohantak oda. Felesleges volt a szurony már, mert a kis öreg meghalt. Azaz, hogy megdöglött. Mert majom volt, gorilla, abból az óriási fajtából, a melyben nyolcz ember ereje lakik.

Vándormenazsériát hoztak le Bécsből Pestre és a gorilla a hajóról szökött meg. Átúszta

a Dunát, a parton agyonvert egy parasztembert és annak a ruháját magára véve botlott be a komáromi várba. A majomban a kezdődő embernek nemcsak a teste, hanem a lelke is megvan. Azért gyilkolt, nem czélra, nem okból, hanem csupa vérontó-kedvből. Nappal a fák tetején húzta meg magát, azért nem vették észre. Az éjszaka tragikuma szembeállította a katonapuskával.

A McCADWORE-HITBIZOMÁNY TÖRTÉNETE.

— Ohó, Trivulzio, maga már megint a szemem elé kerül? Hiszen azt hittem, hogy örökre megszabadultam már magától és nem fogja többé a gondolkozásomat megterhelni olyan mesékkel, a mikre senkinek szüksége nincs, de a miket mégis csak mindig tovább kell mondanom!

— Ohó, sőt helyesebben, mert kelta nyelven szólva ohé laird, maga nem fog olyan könnyen megszabadulni tőlem, mint gondolná. Ott leszek én magánál még a halálos ágyánál is, higyje el, — és erre a szóra az én barátom, az immár deresfejü Amanchich Trivulzio leült az asztalom mellé és csak a feje biczczentésével intett groggért — higyje el, hogy én fogom le majd még a maga szemét is arra az úgyneve-

zett örök álomra. A ki nekem annyi groggot fizetett, mint maga, ahhoz én hüséges maradok mindhalálig.

Ha abban az időben gyomorkétségbeesésem nem lett volna, talán nevettem volna Trivulziónak ezen a nagyszabású beszédén. De mivel a doktorok szerint nevezett «gyomorcsorva» ikertestvére annak a breugheli kínnak, a mit még Hogarth is csak a belek csavarodását utánzó vonalakkal volt képes visszarajzolni a kétségbeesés negyedik dimenziójából a valóságra, tehát így feleltem neki:

— Hallja maga, Trivulzio. Hiszen én úgyis kifizetem a maga groggját, hát akkor tegye meg nekem legalább azt a szívességet, hogy ne beszéljen a halálról. Nagyon közel érzem magamat hozzá, már szinte itt van és tudja: a jelenlévőkről nem szabad beszélni.

Trivulzio széles mozdulattal ült szét a székén, odatámasztotta a kemény két könyökét az abroszhoz, a tenyere közé fogta a sovány, kiülőcsontos ábrázatát, a felesre maradt szemével rám sandított azzal a rég ismert tekin-

tetével, a mi valami középarányos volt a hős szemevillanása, meg a kalandor bandsalítása között és azután azt mondta:

— Maga fél a haláltól?

Azt feleltem neki, hogy ez idő szerint, tekintettel arra, hogy még az acidum muriaticum sem segít a gyomromon: igen.

— Maga fél a haláltól? — kérdezte ujra Trivulzio és nagyot nyelve a groggjából, igy folytatta: — Hát nem látja, hogy nekem nincsen bajuszom?

Csakugyan, a Trivulzio hajdan oly öklelő bizonyossággal felfelé állott bajusza most nem volt ott már a nagy, kampós orra alatt. Hogy én ezt előbb észre nem vettem! Hogy nem tudtam tüstént a találkozásunkkor konstatálni azt, hogy Trivulziónak nincsen már bajusza. Hiába, az ember öregszik, a szeme romlik és Trivulzio is megöregedett, én is megöregedtem.

— Hogy a bajuszom hova lett? — találta ki a gondolatomat Amanchich, mint a hogyan egyáltalán ez az ember mindig ki szokta találni az én gondolataimat. — Hát... tudja,

abban a sokrücskü Kaledóniában, a mit másképpen Skótországnak is hínak, csak az urak viselnek szőrt a szemük meg az ádámcsutkájuk között. Éppen talán ebben akarják a kelta mivoltukat, hogy úgy mondjam ossiánizmusukat mutogatni ennek a Kiplingnek a naponta kétszer borotválkozó normann-szász fajtájával szemben. Én pedig, mi türés-tagadás, a mikor Glasgowban a kapitány — az is olyan mogorva, kisértetlátó vén gaél volt — kidobott a hajóról, kénytelen voltam némileg megalázó szolgálatot vállalni. Nézze, én semmit sem szégyellek, hiszen valaha az oczeán császárja voltam, volt idő, hogy reszketett tőlem egész Polinéziának a jobbik fele, azt is tudja, hogy Marseille alatt, az If-szigete mellett én zuhantam bele egy vén szamár feltalálóval együtt az első kormányozhatatlan kormányozható léghajón a tengerbe ... nem röstellek én, uram, semmit, hát azt sem röstellem magának megmondani, hogy a mikor Skócziának abban a halszagu meg kisértetízü kikötőjében ott maradtam egyetlen maravédi nélkül a zsebemben : el-

szegődtem... rossz ez a szó, egy Amanchich sohasem szegődik el... beállottam jó tiszteletdij ellenében a MacCadwore lord szolgálatába. Megtetszettem neki, ez a mogorva ember a testéhez legközelebb álló... hm, hm, hogyan is mondjam... megbizottjává tett. Szóval, egye meg a fene, — és itt Trivulzio még egy groggot kért és nagyot ütött az öklével az asztalra — kimondom hát: a komornyikjává lettem.

Tudja, hogy jószerint mindenhez értek. Fenemódon megviselt az élet és megtanitott nemcsak arra, hogy a top-sailt mikor kell lerántani a gyorsan támadó sipkaszél elől, hogy a kengurunak melyik részéből lehet tűrhető pecsenyét sütni, meg arra, hogy a gyömbéres dohánynak az első, keserü füstjet ki kell köpni, hanem arra is, hogy mi a különbség a német szappan meg az angol szappan között és a solingeni aczél meg a Nixon and Winterbottom-féle sheffieldi penge között. Szóval — mit szégyeljem — én borotválni is kitünően tudok.

Leginkább talán ennek a tudományomnak

a révén lettem az utolsó MacCadwore lairdnak a komornyikjává. Mert ez az alig harmincz esztendős skót mágnás nemcsak az ősi nevének és hitbizományának volt az örököse, nemcsak Angusnak, Lennoxnak és Invernessnek volt a thánja, hanem még más valami is volt: hazaáruló. Borotválkozott. Olyan simán viselte a fejét, mint valami dorkingi rezöntőmester. Elhagyva az ősi kelta, vagy gaél, vagy walesi, vagy gall, vagy eszkualdun, avagy baszk, — hiszen maga tudja, hogy mind ez a sok szó tulajdonképpen csak változata az őseurópai bennszülött gáo szónak, a mit azután csak ezek az árják, ezek a betolakodottak selypitettek el hol jobbra, hol balra — szóval, elhagyva az ősi kelta szakállviseletet: borotválkozott.

Nagy gyülölségek is támadtak ellene e miatt, mert a skót megtüri maga között valahogyan még csak a bajusztalan embert, de akinek szakálla nincs, azt üldözi, a hegyei sötétségétől kölcsönvett sötét gyülölettel gyülöli. Hazaárulonak érezték ott fenn, a hegyek között ezt a borotváltképü embert és talán

meg is átkozták. És a skót átok az fog. Mert tudja, ezek között a rettentő mogorvaságu hegyek között, e mellett a kietlen tengerpart mellett minden ember kisértetlátóvá születik. Csaknem minden egyes családnak megvan a maga külön babonája és mindegyik hisz ebben a babonában és a ki igazán hisz a maga babonájában, annak az átka is foganós. A második látásnak, a «second sight»-nak a tartománya ez, csupa nem rendes ember, csupa mániákus születik benne.

Hogy milyen babonások és hogy hogyan beleélik magukat a babonáikba, arra ott közöttük sok mulatságos példát találtam. Mert tudja, ha semmit mást nem is, azt az egyet megadta nekem az Isten, hogy mindenen tudjak mulatni.

De nem akarok eléje vágni a saját szavamnak, azért tehát előbb azt kell elmondanom, hogy a mikor ez a keserüképü MacCadwore laird felvitt magával komornyiknak oda a Grampian-hegyseg közepén levő mogorva kastélyába, akkor tudtam csak meg tulajdonképpen, hogy nem,is ő az immár egyet-

len ur, a ki a nemzetsége tagjai közül még él. Mert élt meg az apja is, az öreg thán, de az nem ott lenn a kastélyban, hanem még feljebb, még ridegebb sziklacsompók között, az ősi Lennox-sasfészekben. És Menteithbe — így hívták a mi várunkat — sohasem látogatott el, mert részben halálosan haragudott a fiára a hazaáruló borotválkozása miatt, részben pedig neki is volt valami olyan kétségbeesett betegsége, a mi miatt teljesen mogorvává vált, világtól elzárkózottá és egészen magányossá. Ezért adta át a gyilkos gyülölsége ellenére is már életében az egész birtokát a fiának, az egész nagy, vadridegségü hitbizományt, a miből még sem tagadhatta ki az utolsó MacCadwore-t, a fiát.

Ismét mondom, ez az istenverte vidék a legcsodálatosabb betegségeknek a hazája talán az egész világon. Ámbár Indiában, a Bramaputra mentén is láttam egészen csinos kis betegségeket. De itt a betegségek még mind át is öröklődnek. Ott náluk minden család ugy dicsekszik a maga külön beteg-

ségével, mint maguknál a hét szilvafájával, vagy a kutyabőrével...

— Hallja, Trivulzio, csak maradjon maga tárgynál és ne elmélkedjék! — szóltam én itt kissé indulatosan közbe.

Trivulzio megint csak a groggjához folyamodott, azután így folytatta:

— A tárgynál? Szép kis tárgy! Hát például ilyen babonáik és ilyen betegségeik voltak. Lent a faluban, Menteith alatt lakott egy kecskepásztor család, a melyik talán soha mást nem evett, mint tejjel feleresztett lisztes sterczet és soha mást, mint dudát nem fujt. De ez a család már — mit mondjak? — a plioczén korszakban is kaledón nemes volt és már akkor megvolt az a sajátságuk, hogy megérezték minden egyes embernek a szagáról, hogy mikor hal meg. Ezeknek a vén szötnyetegeknek az volt a betegségük, hogy megérezték a felebarátuk izzadságának, vagy a jó Isten tudja milyen bőrkipárolgásának a lehéből, hogy milyen messze leskelődik mögöttük a halál. Ha ezek közül valamelyik például a dundeei vásáron, vagy a perthi

választómeetingen hirtelen és borzadó arczczal elfordult valamelyik embertársától, az a felebarátunk már mehetett is haza, hogy hamarosan megcsinálja a végrendeletét.

Volt egy másik család, amelyiknek meg minden férfitagja a füle csengeséről tudta meghallani ezer mértföld — persze itt csak tengeri mérföldet értek — távolságról is, hogy valahol nagy tűz van és félreverik a harangokat. Sőt még azt is meg tudták mondani, hogy most a Hebridákon, most Norvégiában, most meg Dániában van valahol a tüz.

No. Ezek közé a hegyi zsiványok közé keveredtem oda én, Amanchich Trivulzio, a ki anyai ágon egészen tiszta olasz vagyok s a kinek az édesanyja igaz, hogy a pelenkám alatt cornettit mutogatott a balkeze két szélső ujjával, a mikor a pápa áldást osztva kocsizott végig Róma utczáin s ő az utcza szegélyén térdelve tartott fel engemet, hogy mentől közelebbről érjen az áldás. De ez nem volt babona. Mert Pio Nonónak csakugyan malocchiója volt, rossz szeme, a mivel minden három esztendőn alul való gyermeket aka-

rata ellenére is ugy megvert, hogy azután a bélgörcsei ellen nem használt az olyan keresztvetés sem, a mit azzal a vizzel hintettek rá, a mibe három szem izzó parázs volt beleoltva. Per Bacco, elhiheti nekem signore, hogy az a Mastai-Ferreti jettatore volt. Hiszen az anyám mondta.

Mondom, én felvilágosodott olasz, a dicső karbonárik utóda vagyok anyai ágon, elképzelheti tehát, hogy milyen kínos dolog lett volna nekem a babonáknak és betegségeknek ebben az országában laknom, ha a mint mondtam már, meg nem volna az a sajátságom, hogy mindenen rendkívül jól tudok mulatni. Ezek az emberek is mulattattak, és mivel nemcsak szívesen beszélek, hanem szívesen hallgatok is másokat, tehát le-leszöktem a kastélyból a falu nagy, füstös korcsmájába, a mely tulajdonképpen csak egyetlenegy szobából állt. Egy óriási nagy, de alacsony, gerendás, a mellett embermagasságig tölgyfával kibélelt, koczkapallós szobából, a minek a sarkában ott állt a tüzhely, fölötte a lánczon lógó vaskondérral. Többször fizettem

ebben a roszul világitott helyiségben az asztalom mellett ülőknek usquebaugh-ot, vagyis azt a keserves árpapálinkát, a mit ott lent Middlesexben a szász nyelve már whisky-re selypitett el.

Ebben a szobában hallottam meg azután egyszer egy kecskebőrös, tarka plaiddel átkötött dereku, mezitelen lábszáru vén kisértetlátótól azt, hogy a mi családunknak, már hogy a MacCadworeok-nak is van valami ilyen bolond skót rándulása. Ezeknek meg az volt a családi szerencséjük, hogy időközönkint, már vagy ötszáz esztendő óta a család minden egyes férfitagjára valami különös, halálszerü ájulás jött rá. Ötszáz esztendő óta — düdögte nekem usquebaughközben az a vén dudás — nem volt egyetlen egy férfitagja sem a MacCadwore-ok nemzetségének, a ki időközönkint halálszerü ájulásba ne esett volna, a mi sokszor napokig tartott. Elállt a szivük verése, megmeredett minden tagjuk, hideg lett a bőrük, a fehérevel felfelé fordult a szemük. Sokról, különösen a régibb időkben, mondta

nekem a vén kecskenyuzó, már azt is hitték, hogy halott. És eltemették őket elevenen és csak valami, a kriptából felhangzó zörrenés, vagy kőtompitotta üvöltés tett azután tanubizonyságot arról, hogy az eltemetett elevenholt csak odalent a koporsójában halt meg. Kellemetlen állapot...

... És Trivulzio lenyelve immár a harmadik groggot is, kérdően nézett rám. Mit gondolsz olvasóm, ha te az én helyemben lettél volna, fizetted volna-e neki a negyedik groggot is, csak azért, hogy folytassa ezt a történetet? Én megvallom, fizettem neki és Trivulzio széttörülve az immár meg nem lévő bajusza szálairól az odaragadt rumcseppeket, csakugyan folytatta is:

— Hát, egy este az usquebaugh mellett tölthető szabad időm éppen unalmasan telt el. Mert nem volt senki a korcsmában s így csak az öreg korcsmárosnéval kettesben beszélgettünk arról, hogy jók-e azok az újfajta szélre forduló chimneyk, a mik kihuzzák a füstöt mind a kemencze fölül. Még esti hét óra sem volt, máris nagyon elálmo-

sodtam s felkerekedve elindultam haza, a Menteith-kastélyba vezető kanyargós szikla-úton. Eleinte annyi ott a szikla, hogy az ember még magát a kastélyt sem látja tőlük, tehát a régi egykedvü kullogásommal mentem fel rajta. Hanem a mikor azután kikanyarodtam a nagy Head-rock mellett és felláthattam már a kastélyra, akkor az egykedvüségemet mégis valami szokatlan látvány szakította meg. Mintha ott fenn Menteith körül fáklyák fénye imbolygott volna. Még a füstjüket is láttam, a mint felkanyargott az égre. Ahá, sok volt az usquebaugh. Gyerünk aludni. Új sziklakiugrás eltakarta előlem megint a kastélyt és én a mindennapos megszokás döczögő lépésével mentem tovább fel, a míg csak a kapuig nem értem.

Csakugyan csak a szemem sziporkázása volt az, a mit alulról láttam. A kastély éppen olyan csendes, rideg és kevésvilágosságu volt, mint rendesen. Bementem a szobámba, kezdtem nekivetkőzni, no hála Istennek, ma korán lefekszem. Mert máskor este

kilenczig, tizedfélóráig is el szoktunk beszélgetni lent a korcsmában. Nekivetkőztem már, a mikor benyitotta az ajtómat Austin, a majordomus és azt mondta:

— Trivulzio, jöjjön csak fel. His lairdship hivatja. Gyorsan.

Mit volt mit tennem, gyorsan felrántottam a jobbik, kevésbbé korcsmaszagu kabátomat, kétszer egészen közelről ráleheltem a szobám falára, mert, tudja, a mészfesték elveszi az ember szájának az italszagát, azután mentem fel az emeletre Austin után. Mi a csodát akar tőlem ez a keserüképü ember?

A keserüképü ember, a hogyan én magamban ezt a MacCadwore-t, a gazdámat nevezni szoktam, ott állt a hálószobája közepén, a mit én rendesen csak reggeli világításban szoktam látni, mert hiszen az úr, még ha skót is, leginkább csak reggel borotválkozik. Most tehát egyáltalán el sem csodálkoztam azon, hogy a szoba, ez a hálószoba esténkint viaszgyertyával van kivilágítva. Hiszen ismeri a viaszgyertyát? Az egyetlen

világítószerszám, a mit az ember először az orrával, nem pedig a szemével ismer meg. Mert a fénye az tompán sárga, de a szaga az koporsószagu. Vagy talán csak ott, ezek között a halottszagló skótok között ragadt rám ez az ostoba képzelődés?

Mindegy. A szoba viaszgyertyával volt kivilágítva, a középső nagy asztalon két nagy kandeláber állt nyolcz-nyolcz szál viaszgyertyával, a gazdám éjjeli szekrényén meg egy ötágu kandeláber, nehéz, elszürkült, színefutott, régi ezüstből. Kissé kábított ez a világosság, azért nem a szokott nyugalmammal és fidélis bizalmasságommal álltam oda az uram elé. Ő azonban a szokott, kőhangu, régi, mindennapias hangján szólított meg:

— Tudsz-e te, Trivulzio, halottat borotválni?

Higyje el nekem, signore, hogy a guillotinet a beretvától csak egy lépés választja el. S ez a lépés az, hogy mind a kettő nevetséges. Egy fejjel, vagy egy szakállal kevesebb ezen a világon, az csak nevetni való

különbség. És mondom, én mindenen csak röhögni tudok. És azért nem is mondhattam mást MacCadwore-nak, csak azt:

— Még nem próbáltam, de bizonyos vagyok benne, hogy tudok.

MacCadwore erre odalépett a saját ágyához, a mi, csak akkor vettem észre, a párnák fölé még fehér lepedővel is le volt takarva és félrehuzva ezt a leplet, odamutatott az ágyra:

— Hát akkor borotváld meg ezt a halottat.

Azon az ágyon ott feküdt az öregebbik MacCadwore holtteste olyan mereven, mintha a Grampian valamelyik sziklájából lett volna kifaragva és olyan szürkén, mint Moray-öble fölött a köd. A nagy, fehér szakálla, az ősi gaél férfidísz odasimult a mellére, eltakarta a halottas ingét, meg a szivét. Ezt a vén Ossiánt hozták le tehát az este onnan felűlről fáklyafénynél ide? Meghalt az utolsóelőtti MacCadwore!

Odaléptem az ágyhoz és látva ezt az ősz szakállat, keresztet vetettem magamra. Erre

a gazdám elsötétülő mozdulattal kapta fel a kezeügyébe eső nagy kandelábert, a mi buzogánynál nehezebb súlyu volt, az asztalról s egyet lépett vele felém, de úgy, hogy láttam, hogy most mindjárt agyonver vele. S erre azután nekem is eszembe jutott, hogy anyai ágról Galilei is, Crispi is, szóval minden babona nélkül való olasz ősöm, azért abbahagytam a keresztvetést és hirtelen cornettit mutatva a felé a gyilkosképü felé, így szóltam:

— Mindjárt készen leszek a dologgal.

MacCadwore, kezében a kandelábert magasra emelve, odaállt az ágy fejéhez, én pedig előszedve a zsebemből az ollót meg a borotvát, ennél a felülről jövő világításnál odahajoltam a halott fölé. Először lenyirtam ollóval a szakállát, azután elkezdtem borotválni. És ma sem tudom, hogy a beretvám sziszegett-e úgy, vagy pedig a kandelábert tartó gazdám hangja, hogy azt hallottam mindig:

— Nem leszel többé skót, angol lesz belőled!

A sziszegés ott a fülemben mind élesebbre vált, mindjobban zugatta a halántékomat. mindjobban kezdte reszkettetni a kezemet, És én, én, a legjobb komornyik, egyszerre csak belevágtam a halottnak az állába a beretvával. És ebben a pillanatban a halott kinyitotta a szemét és valami elmondhatatlan tekintettel tekintett fel. Most már azután igazán megremegtem még egyszer és a borotva ott a kezemben egyenesen belevágott a halottnak a nyakán a főütőérbe.

Abból azután kifakadt a vörös, eleven vér és mint a pokol szökőkutja szökött fel a kandeláber viaszgyertyái fölé, onnan hullott vissza egyenesen az utolsó MacCadwore fejére, arczába. A laird nagyot üvöltve esett össze, én pedig kezemben még a véres borotvával, kitámolyogtam az előszobába, a hol azután Austin fektetett le a földre, hogy magamhoz térjek . . .

. . . Trivulzio, elbeszélésének ehhez a pontjához érve, egyszerre felhörpentette a groggja még megmaradt részét, azután megtörülte a homlokát. Magam is kiittam a boromat s

pár percznyi hallgatás után azt kérdeztem az olasztól:

— S mi lett MacCadwore-ral? Az utolsóval?

— Mi lett? — felelte Trivulzio. — Hát másnap bevitték Dundeebe. Ott nagyon jó bolondokháza van. Útközben a vasuton is, a kocsiban is, a kényszerzubbonyban is folyton a Lammermoori Luciából énekelte a sextettet. Mert tudja, valami bolond olasz-skót hangulatomban borotválás közben én ezt szoktam énekelgetni neki. Gyönyürű is annak a Donizettinek a zenéje . . .

SPANYOLOK ANGLIÁBAN.

(Fürgéné csapszéke. Az asztalon egy kurtabelü mécses, meg egy szál faggyugyertya ég. Körülötte ülnek Falstaff, Nym, Bardolph, Poins, Pistol és Vászon Dorottya. Falstaff a podagrásabb lábát Poins ölében tartja, Dorottya könyökével az asztalra borulva alszik.)

Falstaff. Eredj odább Bardolph, mert ha közel hajolsz hozzám, mindig a körösztanyám konyhakertjének a fokhajmás ágyait juttatod eszembe.

Bardolph. Effeminált ember vagy, porózus, sőt bikuminózus, ha a belőlem feltörő isteni szikra szabad száguldását hétköznapi, sőt skolasztikus, mi több empiriko-kazualisztikus dedukczióval fokhajmának minősíted.

Falstaff. Fogj meg Nym, mert hanyattesem ennek az embernek a körülhatárolásai-

tól. Fogj meg, vagy legalább is taszíts odább, hogy a Dorottya ölébe hulljak.

Poius. Ossa a Pelionra? Férges gyümölcsnek mindegy hova hullık.

Pistol. Lőrincz napja elmult, leszakad a dinnye a száráról.

Falstaff *(kiáltva).* Embert, embert! Vagy embert adjatok nekem, vagy pedig kútkávát fenekeljetek be s abban hozzátok a sört, hogy belé fojthassam ezeket a szamarakat. Nym, egyetlen ezek között, a ki emberformára gondolkozol, hozzál nekem valami igen nagy edényt, hogy ezeket a sörtől fulladtakat sörbe fojthassam. Embert Nym, hallod, embert, ha másért nem, azért az igazi utánzott bivalybőr mellényért, a mit az alatt loptál el tőlem, míg én Henrikkel együtt hallgattam végig a szent misét Dorkingban.

Nym. Én loptam el a bivalybőr mellényedet?

Falstaff. Elloptad.

Nym. Jó. De *(régi balladából idéz)* «nem csókoltam meg vadászod lányát».

Mind *(együtt énekelni kezdik a balladát, Do-*

zottya felébred s ő is együtt énekel a többivel. Az ajtó kinyilik, belép rajta egy hosszú sovány és egy alacsony köpczös ember).

FALSTAFF *(a refrént énekli.)* De nem csókoltam meg vadászod lányát...

A KÖPCZÖS IDEGEN *(a ki Fürgénével ezalatt beszélgetni kezdett.)* Hogy kaphatok-e kocsonyát, azt kérdeztem.

A SOVÁNY IDEGEN. A vadász leánya? *(Dorottyára néz.)* Csak nem az a hölgy ott a vadász leánya? Az arcza vörös — a sírástól, a szeme meredt — a kétségbeeséstől. Az orra lilás színü, mint az orgonavirág, melyet leszakították. Sancho, az egész fölszerelésemet! Nagy harcz lesz!

A KÖPCZÖS. Uram, ne felejtse el a közmondást, hogy sok lud disznót győz. Itt sok a lud, a disznóból meg éppen már csak az a kocsonya van meg, a mit megrendeltem.

FALSTAFF *(a ki társaival együtt hosszan nézte a két idegent, hirtelen odafordul Nymhez).* Gyerek! Tudod-e ki ez az ember? Az a hosszu ott, a dárdával. A szél még ma verje össze Ty-

burnban a bokámat, ha ez nem a búsképü lovag.

POINS. Búsnak elég bús, azt látom.

FALSTAFF. Ez az az elmés, nemes manchai lovag! De soha többet fehéret ne köpjek, ha ez nem don Quijote!

NYM (*értetlenül néz Falstaffra.*)

PISTOL (*csendesen oldalba böki Dorottyát.*) Hallod-e, vidd csak már az öreget, nagyon elkészült. Azt sem tudja, mit beszél.

DON QUIJOTE (*hosszu dárdája a kezében, oldalán a kard, odalép Falstaffhoz*). Csakugyan a manchai lovag vagyok, don Quijote. Honnan ismersz? Talán a gonosz Merlin világosított fel és a szolgálatában állsz, hogy gáncsot vess nekem?

FALSTAFF. Nem ismerem Merlint, de bolond dolog is volna, ha valami nyavalyás franczia — úgy gondolom a neve hangjáról, — akarna összeismerkedtetni kettőnket egymással. A francziák, testvérem, majd csak később jönnek. Nem is lesz közülük egy sem olyan tökéletes, mint mi ketten vagyunk. Még a legemberségesebb, a Scapin sem. Nem

is beszélek az egészen hazugságban fogant Tartufferől, meg a hamisan életre keltett Harpágonról.

Don Quijote. Nem ismerem azokat a lovagokat, a kikről beszélsz. Szavaidból, a melyek lám, elaltatták czimboráidat. *(Bardolph s a többi csakugyan aluszik az asztalra könyökölve Dorottya horkol, csak Nym van ébren s érdeklődve, bámulja a két beszélgetőt. Sancho egy távoli szarokban ül a földön s kocsonyát eszik.)* Csak az az egy üti meg a fülemet, hogy testvérednek nevezel. Hogy lehetnénk testvérek mi ketten? Sem testben, sem lélekben hasonlatosság közöttünk nincs. Te vagy a jóllét, én a magam sanyargatása. Te vagy a magaddal törődés, az én életem mindig másoknak van szánva. Téged az Észak szült, engem a Dél.

Falstaff. S ezzel megmondtad azt is, hogy miért tünik fel a kettőnk között való azonosság különbségnek, sőt ellentétnek. Úgy dagadjon bele... *(Elakad. komolyabb hangon.)* Nézd, nem tudok szitkozódni! Kifordulok egészen magamból. Komolylyá leszek.

DON QUIJOTE *(széket vesz s a lába közé fogva az ormótlan nagy dárdáját, leül. A kezével magasan fent megfogja a dárdája nyelét, előre hajol Falstaff felé, úgy beszél.)* Én meg inkább kezdek gondatlan lenni. Mintha elszállana belőlem a gaulai Amadisz lelke, elfeledem, hogy rabotok itt az Orgonavirág herczegkisasszony s a magam kérdése foglalkoztat. Hogyan lehetnék a testvéred?

FALSTAFF *(felveszi az asztalról a faggyugyertyát.)* Nézz csak rá erre az alkotmányra: hosszu, sovány és dárda a lángja. És mégis testvére annak a másiknak ott, a köpczösnek, olajtól csepegőnek, a melynek a bele úgy szivja fel magába az olajat, hogy folyton száz apró kékes sziporkában, serczegve löveli bele abba a semmibe, a mit száz esztendő mulva levegőnek fognak felfedezni. Ez a lángdárda, meg az a serczegő, hogy úgy mondjam viczczelő láng a megjelenésében egészen más, de a belső létében azért mégis csak egy. Testvérek.

DON QUIJOTE. Én vagyok a gyertya, te vagy a mécses.

Falstaff *(iszik, nagyot nyel, bólint a fejével.)* Úgy van. A formánk más csak, a lényegünk egy. Mind a ketten világítunk s mindketten a mindenség legnagyobb vándorának, a kinek a legnagyobb világosság kellene s a ki mégis mindig csak velünk, kis mécsekkel, gyertyákkal éri be: az emberiségnek. *(A sör után nyul, aztán hirtelen félretaszítja a poharat s megváltozott hangon folytatja).* Tudod, hogy nincs köztünk semmi különbség? S a mi van, azt csak mi magunk fogjuk csinálni majd ezentúl?

Don Quijote. Mi magunk?

Falstaff. Igen. *Mi.* Az ember. Mert mi ketten vagyunk *az ember.* Te a Dél szülötte, a hol kifelé fordul a lelkünkből az idealizmus. Én Észak fia a hol a reális magamragondolás a természetes. De mindenütt megvan az ellentétünk is. *(A sarokban Sancho hangosan csámcsogva eszik, ugyanekkor Bardolph nagyot sóhajt s Dorottya nevét susogja érzelmesen, szenvedélyesen.)* Hallod?

Don Quijote. Hallom, és már értelek. Úgy-e, az a mi nagyságunk és a mi testvér-

voltunk, hogy soha mások nem voltunk, mint emberek? De emberek, azok vagyunk mindig. És leszünk is.

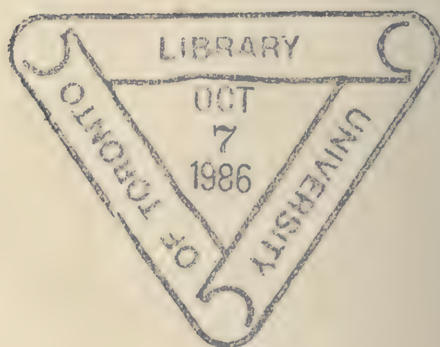
Falstaff. Hogy ember, *az ember* leszel mindig? Dobd le magadról ezt a ruhát, vesd el mai ábrándképeidet s mondd meg, belehalsz-e abba?

Don Quijote. Érzem, hogy nem. (*Feláll.*) Testvérem! Látom, hogy te én vagy. És tu, dom már, tudom, hogy csak a megjelenésünk formája a más. Te beleszülettél annak a népnek s vátese lelkébe, a melyik felfelé megy és a világ ura lesz. Én meg a lehanyatló nép szatirikusának a szülöttje vagyok. Nálatok a vaskos realizmus, nálunk a multon rágódó idealizmus. De az értelem egy: emberek vagyunk. A mit te tréfának mondasz, azt szentséges szent komolyságnak veszem én. Te vagy a jövőbe csimpaszkodó realitás, én a multon rágódó idealizmus. De mivel az idő egy: a ki meg tudta fogni a multat, azé a jelen s azé a jövő is! Az emberé.

FALSTAFF. Úgy van, az emberé! *(Nagyot zug Vászon Dorottyán s rákiállt).* Dóra héj! kiégeti az orrod az abroszt. Kelj fel már, hisze le kell feküdnie!

DON QUIJOTE *(Fürgénéhez).* Herczegasszony, hány kocsonyát evett Sancho?

TARTALOM.

LIBRARY
OCT
7
1986
UNIVERSITY
OF TORONTO

A **Franklin-Társulat** kiadásában **Budapesten** (IV., Egyetem-u. 4. sz.)
megjelent és minden könyvkereskedésben kapható:

Kemény Zsigmond báró. **Gyulai Pál.** Regény öt részben. Két kötet K 9.—
Vászonkötésben « 12.—
— **Férj és nő.** Regény két részben K 4.—, vászonkötésben « 6.—
— **Beszélyek és regénytöredékek.** Két kötet « 9.—
Vászonkötésben « 12.—
— **Özvegy és leánya.** Regény három részben K 5.—, vászonköt. « 7.—
— **A rajongók.** Regény négy részben K 6.—, vászonkötésben « 8.—
— **Zord idő.** Regény három részben K 6.—, vászonkötésben « 8.—
Kóbor Tamás. **Munka.** Elbeszélések « 4.—
— **Ki a ghettóból.** Két kötet. « 8.—
— **Hamupipőke őnagysága.** Két kötet. « 8.—
Korányi Frigyes ifj. **Aranyfüst.** Regény. *Goró* Lajos eredeti rajzaival « 2.40
Krúdy Gyula. **A bűvös erszény** és egyéb elbeszélések « 3.90
Kuthy Lajos **munkái** I—II. **Hazai rejtelmek.** Második kiadás.
A szerző életrajzával ellátta dr. *Weszely* Ödön. Két kötet « 8.—
Lagerlöf Zelma. **Az antikrisztus csodái.** Regény. 2 kötetben « 6.—
Lemaitre Jules. **A királyok.** Regény. Ford. Schöpflin Aladár. « 3.60
Máriaffi Dávid. **Vásárolt szívek.** Regény. *Goró* Lajos 27 rajzával « 2.50
Mikszáth Kálmán. **A Noszty fiu esete Tóth Marival.** Regény.
3 kötetben K 12.—, kötve « 18.—
— **Beszterczé ostroma.** (Egy különcz ember története.) Vászonkötésben « 2.40
— **A jó palóczok.** Elbeszélések és rajzok róluk, vászonkötésben « 1.20
— **A tót atyafiak.** Elbeszélések, vászonkötésben « 1.20
— **Prakovszky a siket kovács.** Elbeszélés, vászonkötésben « 1.20
— **Szent Péter esernyője.** Regény, vászonkötésben « 2.80
— **Az uj Zrinyiász.** Társadalmi szatirikus rajz. Vászonkötésben « 2.40
— **Egy választás Magyarországon, vagy a körtvélyesi csiny** és **A demokraták.** Vászonkötésben « 2.40
— **A gavallérok** és **Ne okoskodj Pista!** Vászonkötésben « 2.—
— **Elbeszélések.** Tartalma: A németke. — Homályos ügy. —
A táborszernagy halála. Vászonkötésben « 1.50
— **Kisértet Lublón.** Vászonkötésben « 1.20
Molnár Ferencz. **Rabok.** Regény « 4.—
— **Muzsika.** Elbeszélések « 4.—
— **Ketten beszélnek.** Tárczák, rajzok « 4.—
— **A Pál-utczai fiuk.** « 4.—
— **Hétágú síp.** Tréfák, karczolatok, tárczák « 3.—

A **Franklin-Társulat** kiadásában **Budapesten** (IV., Egyetem-u. 4. sz
megjelent és minden könyvkereskedésben kapható:

Molnár Ferencz. **Az éhes város.** Két kötet ... K 6.—
— **Józsi és egyéb kis komédiák.** ... « 3.—
Móricz Zsigmond. **A galamb papné.** ... « 4.—
Mosdóssy Imre. **Az Ullősiek végnapjai.** Regény két kötetben « 4.—
Murai Károly. **Eljegyzés menyasszony nélkül** ... « 4.—
Nagy Endre. **A tirsai vándorforrás.** Regény képekkel ... « 3.—
— **Apostol a Hódságon.** Regény ... « 3.—
— **A misokai földkirály és egyéb elbeszélések** ... « 4.—
Pap Mariska. **A rög.** Elbeszélések ... « 3.20
Pekár Gyula **A szultána árnyéka** és egyéb elbeszélések ... « 4.—
— **Atalanta csókja.** Regény ... « 4.—
— **Tatárrabság.** Regény. Két kötet ... « 8.—
Petelei István. **Felhők.** Elbeszélések ... « 4.—
— **Az élet.** Elbeszélések. Két kötet ... « 5.—
Révész Béla. **Velük, értük.** Novellák ... « 4.—
Sas Ede. **Desdemona leánya.** Regény ... « 4.—
Sebők Zsigmond. **Bajcsányi de Eadem.** és egyéb elbeszélések. « 4.—
Szabóné Nogáll Janka. **Bűnök.** Tizennyolcz elbeszélés ... « 2.40
Szemere György. **Doktor Mefistofeles.** Elbeszélés ... « 2.50
— **A halász regénye.** Rajzokkal. ... « 2.80
— **A Kont-eset.** Fantasztikus regény a XXI. századból ... « 4.—
Szőllősi Zsigmond. **Palma di Palma.** Elbeszélések ... « 4.—
— **A férfi szerelme.** ... « 4.—
Tömörkény István. **Jegenyék alatt.** Elbeszélések. II. kiadás « 3.60
— **Ne engedjük a madarat ... s más holmik.** ... « 4.—
Tormay Cécile. **Apró bűnök.** Elbeszélések ... « 3.—
Vadnai Károly. **Elbeszélések.** Kiadja a Kisfaludy-Társaság ... « 4.—
Vászonkötésben ... « 5.60
Vértesi Arnold. **Istenért és a szabadságért.** Képekkel ... « 2.04
— **A szerencse fia.** Regény ... « 2.40
— **Varga Imre.** Regény. *Gorő* Lajos 14 rajzával ... « 2.40
— **Kadocsa Ákos.** Regény *Neogrády* Antal eredeti rajzaival ... « 2.—
Vértessy Gyula. **Rabszolgák.** Elbeszélések ... « 4.—
Viharos-Gerő Ödön. **Két világban.** Regény. Két kötet ... « 6.—
Williamson C. N. és A. M. **Miss Randolph utazása.** Regény.
Ford. Darvai Móricz. Két kötet ... « 6.—
Zsoldos László. **Vicza regénye.** ... « 6.—

Franklin-Társulat nyomdája

664

MAY 2 7 1967

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PH
3213
C468A7
1912
c.1
ROBA